

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СТАСЮК НАДІЯ АНДРІЇВНА

УДК 343.226:316.35

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА**

081 «Право»
(юридичні науки)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

Н. А. Стасюк

науковий керівник
Яра Олена Сергіївна,
доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022.

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне та практичне узагальнення проблемних аспектів кримінологічної характеристики домашнього насильства.

За допомогою аналізу чинного законодавства, яке стосується домашнього насильства, статистичних даних щодо чинників, що провокують вчинення домашнього насильства, кількості виявлених та прихованих випадків домашнього насильства й результатів статистичного опитування, сформульовано низку теоретичних та практичних висновків, пропозицій щодо удосконалення механізму протидії та запобігання домашньому насильству.

Вперше було виділено п'ять періодів розвитку криміналізації домашнього насильства в Україні, що формуються поступово, один за одним: (патріархально-тиранічний; просвітницько-визвольний; простою; модернізаційний; європейського вектору).

В дисертації сформульоване власне визначення домашнього насильства як кримінологічної категорії, яку запропоновано розуміти як певний вид агресивної поведінки (у вигляді фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства) осіб, які мають сімейні, родинні, шлюбні чи близькі відносини або спільно проживали чи проживають в одному місці, при цьому така поведінка спричиняє фізичну або психічну шкоду особі чи ставить під загрозу спричинення такої шкоди.

Охарактеризовано детермінанти вчинення домашнього насильства. Під такою дефініцією розуміється комплекс негативних факторів суспільного життя, що провокують вчинення домашнього насильства. Так, соціальні детермінанти можуть проявлятися у непослідовності та обмеженості соціальних

реформ, а також відсутності механізму контролю за реалізацією існуючих програм, що призводить до соціальної незахищеності громадян. Духовно-моральні детермінанти обумовлюються відсутністю позитивної ідеології в суспільстві, руйнуванням позитивних цінностей та ідеалів, культивуванням аморальних орієнтирів, створенням кримінальних субкультур. Правові детермінанти стають наслідками наявності правових колізій в нормативно-правових актах, що регулюють сферу запобігання та протидії випадкам домашнього насильства, низьким рівнем притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють домашнє насильство. Економічні детермінанти можуть виражатися в постійних кризових явищах, що провокують істотне скорочення доходів окремих прошарків населення. Надзвичайно актуальним є виділення військово-політичних детермінантів, адже в умовах повномасштабного вторгнення, зміщуються пріоритети щодо першочергових проблем, що потребують термінового реагування, у зв'язку з цим проблеми, пов'язані з домашнім насильством, відходять на другорядний план.

Визначено, що особа, яка вчиняє домашнє насильство, – є фізична осудна особа, що характеризується агресивною поведінкою чи для якої насильство є елементом мотивації, інструментом для досягнення певного результату, а також така особа перебуває у сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносинах зі своєю жертвою.

В роботі було проведено власне соціологічне дослідження кримінологічного портрету особи, яка вчиняє домашнє насильство, який виглядає наступним чином: чоловік віком 20–40 років, одружений, освіта середня, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень, з низьким рівнем соціальних навичок чи афективними порушеннями психіки, який здійснює насильницькі акти стосовно своєї сім'ї.

Сформульовано критерії поділу осіб, які вчиняють домашнє насильство. Так, в залежності від морально-психологічних якостей особи виокремлено такі типи осіб, які вчиняють домашнє насильство: 1) ситуативний (характеризується

незначним ступенем агресивної поведінки, що проявляється у нездатності стримувати себе в конфліктних ситуаціях); 2) нестійкий (характеризується середнім ступенем агресивної поведінки, що формується, зазвичай, під впливом різних ситуацій та внутрішніх спонукань); 3) стійкий (характеризується максимальним ступенем агресивної поведінки, в поєднанні із застосуванням грубої сили). В залежності від різновидів домашнього насильства, можливо класифікувати осіб, які вчиняють домашнє насильство на: осіб, які вчиняють фізичне насильство; осіб, які вчиняють психологічне насильство; осіб, які вчиняють сексуальне насильство; осіб, які вчиняють економічне насильство.

Акцентовано увагу на тому, що жертва домашнього насильства – це особа, якій завдано фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди, яка перебуває (перебувала) з насильником у сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносинах. Виділено чотири критерії поділу жертв домашнього насильства: 1) за типом поведінки: жертви домашнього насильства, які характеризуються агресивною чи протиправною поведінкою (своїми агресивними діями такі жертви провокують правопорушника); жертви домашнього насильства, які характеризуються аморальною поведінкою (своїми діями порушують норми моралі чи етикету); нейтральні жертви домашнього насильства (в своїх діях є стриманими та неконфліктними); жертви домашнього насильства, які перешкоджають своєму кривднику (своїми діями чинять опір); 2) за сферою взаємозв'язків між жертвою та правопорушником: особи, які перебувають (перебували) із особою, яка вчиняє домашнє насильство, у сімейних відносинах; особи, які перебувають із особою, яка вчиняє домашнє насильство, у родинних відносинах; особи, які перебували (перебувають) із особою, яка вчиняє домашнє насильство, у шлюбних відносинах; особи, які перебувають (перебували) із особою, яка вчиняє домашнє насильство, у близьких відносинах; 3) за типом завданої шкоди: жертви фізичного насильства; жертви психічного насильства; 4) за видами домашнього насильства: жертви економічного насильства; жертви сексуального насильства; жертви психічного насильства; жертви фізичного насильства.

Запропоновано поняття віктимності в домашньому насильстві, як схильності особи своїми діями (дією або бездіяльністю) провокувати вчинення домашнього насильства щодо своєї особи. У зв'язку з чим, сам процес, в результаті якого особа стає жертвою домашнього насильства, є віктимізацією, а зворотній процес – відповідно, девіктимізацією.

На основі аналізу досвіду зарубіжних держав щодо запобігання та протидії домашньому насильству в країнах англо-американської (наприкладі Сполучених Штатів Америки та Канади) та в країнах романо-германської правової системи (наприкладі Німеччини, Франції, Республіки Польща) акцентовано увагу на перевагах позитивного досвіду, який можливо імплементувати в Україні. В процесі аналізу позитивного досвіду країн англо-американської правової системи визначено, що в Сполучених Штатах Америки та Канаді використовується системний підхід. Тому, можливими аспектами впровадження досвіду Сполучених Штатів Америки, можуть стати такі заходи як: посилення контролю за відносинами між жертвою та особою, що вчиняє домашнє насильство у випадку їхнього спілкування чи зустрічей; запровадження ордерів чи інших актів, що спрямовані проти особи, яка вчиняє домашнє насильство; збільшення кількості обмежень, що передбачені для особи, яка вчиняє домашнє насильство у випадку застосування обмежувального припису. Позитивними аспектами впровадження в Україні досвіду Канади можуть стати заходи щодо розширення спеціальних закладів, які надають прихисток постраждалим від домашнього насильства. На основі досвіду Франції можливим для впровадження в українському законодавстві може стати застосування електронних браслетів для особи, яка вчинила домашнє насильство. В такий спосіб, можливо завжди відслідковувати та запобігати повторному вчиненню домашнього насильства.

З'ясовано, що досвід сусідньої держави – Республіки Польща, передбачає необхідність запровадження в Україні процедури «блакитних карток», що має профілактичний характер. Зокрема, заслуговує на увагу «формуляр В» цієї ж «блакитної картки», що може містити інформацію щодо прав жертви

домашнього насильства та можливості звернутися до відповідних органів за допомогою, з обов'язковою вказівкою контактних телефонів.

Підсумовано, що ратифікація Стамбульської конвенції, як міжнародного акту, спрямована на захист осіб (незалежно від статті), яка у тому числі підтвердить намір України бути повноправним членом Європейського Союзу.

Запропоновано, задля зменшення кількості відсилочних норм, внести доповнення до ст. 126-1 Кримінального кодексу України приміткою такого змісту: «під іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних відносинах слід розуміти: подружжя, колишнє подружжя, наречених, одностатеві партнери, матір (батька) або дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та іншого з подружжя (колишнього подружжя), осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти, осіб, які мають спільну дитину (дітей); батьків (мати, батько) і дитину (діти); діда (бабу) та онука (онуку); прадіда (прабаба) та правнука (правнучку); вітчима (мачуху) та пасинка (падчерку); рідних братів і сестер, інших родичів: дядька (тітку) та племінника (племінницю), двоюрідних братів і сестер, двоюрідного діда (бабу) та двоюрідного онука (онуку), дітей подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими, опікунів, піклувальників, їхніх дітей та осіб, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням, прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів, їхніх дітей та прийомних дітей, дітей-вихованців, дітей, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя»; «під іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у близьких відносинах» слід розуміти: членів сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного та двоюрідного братів, рідну та двоюрідну сестер, рідного брата та сестру дружини (чоловіка), племінника, племінницю, рідного дядька, рідну тітку, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, зятя, невістку,

тестя, тещу, свекра, свекруху, батька та матір дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта.

Аргументовано, що в умовах воєнного стану в Україні органам державної влади необхідно розглянути можливість впровадження нового інституту протидії та запобіганню домашньому насильству у вигляді Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, захист прав людини, жертва, віктимологія, Стамбульська конвенція, кривдник, сім'я, «блакитна картка».

ANNOTATION

Stasiuk N. A. Criminological characteristics of domestic violence.
Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for a Doctor of Philosophy Degree, specialty 081 «Law». National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Kyiv, 2022.

In the dissertation research, a theoretical and practical generalization of the problematic aspects of the criminological characteristics of domestic violence has been carried out.

With the help of the analysis of the current legislation related to domestic violence, statistical data on the factors that provoke the commission of domestic violence, the number of detected and hidden cases of domestic violence and the results of a statistical survey, a number of theoretical and practical conclusions, proposals for improving the mechanism of counteraction and prevention of domestic violence were formulated.

For the first time, five periods of the development of the criminalization of domestic violence in Ukraine were identified, which are formed gradually, one after the other: (patriarchal-tyrannical; enlightening-liberating; idle; modernization; European vector).

The dissertation formulates its own definition of domestic violence as a criminological category, which is proposed to be understood as a certain type of aggressive behavior (in the form of physical, sexual, psychological or economic violence) of persons who have family, family, marital or intimate relationships or have lived together or live in the same place, while such behavior causes physical or mental harm to a person or threatens to cause such harm.

Determinants of domestic violence are characterized. This definition means a complex of negative factors of social life that provoke the commission of domestic violence. Thus, social determinants can be manifested in the inconsistency and limitations of social reforms, as well as the lack of a mechanism for monitoring the implementation of existing programs, which leads to social insecurity of citizens. Spiritual and moral determinants are determined by the absence of positive ideology in society, the destruction of positive values and ideals, the cultivation of immoral landmarks, and the creation of criminal subcultures. Legal determinants are the consequences of the presence of legal conflicts in the normative legal acts regulating the sphere of prevention and countermeasures against cases of domestic violence, the low level of prosecution of persons who commit domestic violence. Economic determinants can be expressed in permanent crisis phenomena, which provoke a significant reduction in the incomes of certain strata of the population. And the selection of military-political determinants is extremely relevant, because in the conditions of a full-scale invasion, priorities shift in relation to primary problems that require an urgent response, in this regard, problems related to domestic violence are relegated to the secondary plan.

It was determined that a person who commits domestic violence is a physically reprehensible person characterized by aggressive behavior or for whom violence is an element of motivation, a tool for achieving a certain result, and such a person is in a family, family, marital or intimate relationship with his victim.

In the work, a proper sociological study of the criminological portrait of a person who commits domestic violence was carried out, which looks as follows: a man aged 20–40, married, with a secondary education, mostly without a permanent place of work

or a low-skilled worker, prone to drinking alcoholic beverages and committing various crimes, with a low level of social skills or affective disorders of the psyche, who commits violent acts against his family.

The criteria for the separation of persons who commit domestic violence have been formulated. Thus, depending on the moral and psychological qualities of the person, the following types of persons who commit domestic violence are distinguished: 1) situational (characterized by a slight degree of aggressive behavior, manifested in the inability to restrain oneself in conflict situations); 2) unstable (characterized by an average degree of aggressive behavior, which is usually formed under the influence of various situations and internal motivations); 3) persistent (characterized by the maximum degree of aggressive behavior, combined with the use of brute force). Depending on the types of domestic violence, it is possible to classify persons who commit domestic violence into: persons who commit physical violence; persons who commit psychological violence; persons who commit sexual violence; persons who commit economic violence.

Attention is focused on the fact that a victim of domestic violence is a person who has suffered physical, sexual, psychological or economic harm, who is (was) with the abuser in a family, family, marital or intimate relationship. There are four criteria for dividing victims of domestic violence: 1) by type of behavior: victims of domestic violence who are characterized by aggressive or illegal behavior (their aggressive how do such victims provoke the offender); victims of domestic violence who are characterized by immoral behavior (their actions violate the norms of morality or etiquette); neutral victims of domestic violence (in their actions are restrained and non-conflict); victims of domestic violence who prevent their abuser (resist with their actions); 2) by the sphere of relationships between the victim and the offender: persons who are (were) with the person who commits domestic violence in a family relationship; persons who are in a family relationship with a person who commits domestic violence; persons who were (are) in a marital relationship with a person who commits domestic violence; persons who are (were) in a close relationship with a person who commits domestic violence; 3) by type of damage: victims of physical

violence; victims of mental violence; 4) by types of domestic violence: victims of economic violence; victims of sexual violence; victims of mental violence; victims of physical violence.

The concept of victimhood in domestic violence is proposed, as a person's tendency to provoke the commission of domestic violence against his person by his actions (action or inaction). Therefore, the very process by which a person becomes a victim of domestic violence is victimization, and the reverse process is, accordingly, devictimization.

Based on the analysis of the experience of foreign countries in preventing and countering domestic violence in the Anglo-American countries (for example, the United States of America and Canada) and in the countries of the Romano-Germanic legal system (for example, Germany, France, the Republic of Poland), attention is focused on the advantages of positive experience, which can be implemented in Ukraine. In the process of analyzing the positive experience of the countries of the Anglo-American legal system, it was determined that a systematic approach is used in the United States of America and Canada. Therefore, possible aspects of the implementation of the experience of the United States of America can be such measures as: strengthening control over the relationship between the victim and the person who commits domestic violence in the case of their communication or meetings; the introduction of warrants or other acts directed against a person who commits domestic violence; increasing the number of restrictions provided for a person who commits domestic violence in the case of a restraining order. Positive aspects of the implementation of Canada's experience in Ukraine can be measures to expand special institutions that provide shelter to victims of domestic violence. Based on the experience of France, the use of electronic bracelets for a person who has committed domestic violence may become possible for implementation in Ukrainian legislation. In this way, it is always possible to monitor and prevent the recurrence of domestic violence.

It was found out that the experience of the neighboring country – the Republic of Poland, suggests the need to introduce the «blue card» procedure in Ukraine,

which has a preventive nature. In particular, the «form B» of the same «blue card» deserves attention, which may contain information on the rights of a victim of domestic violence and the possibility to contact the relevant authorities for help, with the mandatory indication of contact numbers.

It is concluded that the ratification of the Istanbul Convention, as an international act, is aimed at the protection of individuals (regardless of the article), which will also confirm Ukraine's intention to be a full member of the European Union.

In order to reduce the number of referral norms, it is proposed to make additions to Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine with a note of the following content: «another person with whom the offender is (was) in a family relationship should be understood as: spouse, ex-spouse, fiancée, same-sex partners, mother (father) or children of one of the spouses (former spouse) and the other spouse (former spouse), persons who live together (lived) in the same family, but are not (were not) married to each other, their parents and children, persons who have a common child (children); parents (mother, father) and child (children); grandfather (grandmother) and grandson (grandson); great-grandfather (great-grandmother) and great-grandson (great-granddaughter); stepfather (stepmother) and stepson (stepdaughter); siblings, other relatives: uncle (aunt) and nephew (niece), cousins, cousins, great-grandfather (grandmother) and great-grandson (grandson), children of spouses, former spouses, fiancés, persons who have a common child (children), who are not joint or adopted, guardians, custodians, their children and persons who are (were) under care, guardianship, foster parents, foster parents, foster parents, their children and foster children, foster children, children, who live (lived) in the family of a foster carer»; «another person with whom the perpetrator is (was) in a close relationship» should be understood as: family members of the subject specified in Part 1 of Art. 3 of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption», as well as husband, wife, father, mother, stepfather, stepmother, son, daughter, stepson, stepdaughter, siblings and cousins, siblings, siblings of wife (husband), nephew, niece, uncle, aunt, grandfather, grandmother, great-grandfather, great-grandmother, grandson, granddaughter, great-grandson, great-great-granddaughter, son-in-law, daughter-in-law, father-in-law,

mother-in-law, father-in-law, mother-in-law, father and mother of the wife (husband) of the son (daughter), adopter or adoptee, guardian or custodian, a person who is under the care or custody of the specified sub object.

It is argued that in the conditions of martial law in Ukraine, the state authorities need to consider the possibility of introducing a new institution for the prevention and prevention of domestic violence in the form of the Representative of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for the prevention and prevention of domestic violence.

Key words: violence, domestic violence, protection of human rights, victim, victimology, Istanbul Convention, perpetrator, family, «blue card».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Стасюк Н. А. Фізичне насильство в сім'ї: сутність та засоби протидії. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 11 (3). С. 175–180.

2. Яра О. С., **Стасюк Н. А.** Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 63. С. 279–283. *(Здобувачем розроблено рекомендацій стосовно удосконалення здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства)*.

3. Яра О. С., **Стасюк Н. А.** Проблемні питання запобігання та протидії домашньому насильству органами прокуратури. *Право. Людина. Довкілля*. 2021. № 12 (4). С. 125–133. *(Здобувачем виконано дослідження аналізу та ролі прокуратури в запобіганні та протидії домашньому насильству)*.

Статті у наукових виданнях інших держав

4. Стасюк Н. А. Окремі аспекти правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. 2020. Vol. 7. Iss. 4. P. 185–189.

5. Statsyk N. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в країнах Європи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Vol. 2. P. 170–174.

Тези наукових доповідей

6. Стасюк Н. А. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства в Україні. Innovative development of science and education: Міжнародна науково-практична конференція, м. Афіни, Греція, 26–28 квітня 2020 року: тези доповіді. Афіни, Греція, 2020. Р. 615–620.

7. Стасюк Н. А. Детермінанти вчинення домашнього насильства. Eurasian scientific congress: Міжнародна науково-практична конференція, м. Барселона, Іспанія, 17–19 травня 2020 року: тези доповіді. Барселона, Іспанія, 2020. Р. 781–785.

8. Стасюк Н. А. Кримінологічні чинники домашнього насильства. Actual trends of modern scientific research: Міжнародна науково-практична конференція, м. Мюнхен, Німеччина, 8–10 листопада 2020 року: тези доповіді. Мюнхен, Німеччина, 2020. Р. 573–577.

9. Стасюк Н. А. Деякі аспекти правового забезпечення запобігання домашнього насильства в Україні. Priority directions of science and technology development: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 22–24 листопада 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. Р. 1460–1464.

10. Стасюк Н. А. Проблеми здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного права в Україні: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Київ, 23 березня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 315–317.

11. Стасюк Н. А. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству країн Європи. Сучасні вектори розвитку юридичної освіти та науки в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 21–22 жовтня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 203–206.

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	23
1.1. Генезис криміналізації домашнього насильства та його соціальна обумовленість	23
1.2. Правова природа домашнього насильства як кримінологічної категорії	36
1.3. Детермінанти вчинення та розповсюдження випадків домашнього насильства	47
Висновки до розділу 1	62
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	65
2.1. Особа, яка вчиняє домашнє насильство: поняття та ознаки	65
2.2. Класифікація та типологія осіб, які вчиняють домашнє насильство	81
2.3. Кримінологічна характеристика жертви домашнього насильства	97
Висновки до розділу 2	108
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ	111
3.1. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству і можливості його імплементації в українське законодавство	111
3.2. Проблемні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству в Україні і шляхи їх подолання	124
Висновки до розділу 3	134
ВИСНОВКИ	137
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	144
ДОДАТКИ	164

ВСТУП

Актуальність теми. Насильство є негативною кримінологічною категорією, що характеризується особливим ступенем суспільної небезпеки. Можливо припустити, що насильство завжди було частиною існування людства. Прояви насильства спостерігалися у всіх державних утвореннях. Проте, лише останнім часом вчені-правники почали аналіз цієї проблематики з урахуванням наукових підходів. Так, тема насильства та агресії стосовно інших осіб стала однією з найактуальніших починаючи з кінця XX століття.

Вужча категорія – «насильство в сім'ї», а також її проблематика, поступово стала обговорюватися завдяки постійним зусиллям неурядових, переважно жіночих організацій та фахівців у галузі гендерних досліджень. Адже у більшості випадків, саме жінки стають заручниками насильства в сім'ї. Поняття «домашнє насильство» виникло в результаті трансформації поняття «насильства в сім'ї», що значно розширило сферу його виявлення.

Суттєвим кроком щодо усунення та мінімізації випадків домашнього насильства європейською спільнотою (Радою Європи) стало підписання у 2011 році – Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (званої у всьому світі як Стамбульська конвенція). Україна також стала підписантом Стамбульської конвенції, хоча десять років вагалась з її ратифікацією, через побоювання, пов'язані з вживанням терміну «гендер», що ніяким чином не є встановленням гендерної ідентичності, визнанням одностатевих шлюбів та втручанням у шлюбно-сімейні відносини.

У 2017 році Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», чим вперше було криміналізоване домашнє насильство. З'явилася окрема стаття в Кримінальному кодексі України, що визначила це поняття, а також додалися нові обмежувальні заходи для особи, що вчинила домашнє насильство.

Останніми роками спостерігається збільшення рівня розповсюдження випадків домашнього насильства, це можливо пояснити всесвітньою пандемією коронавірусу та військовою агресією сусідньої держави.

Проблематика подолання домашнього насильства зумовлюється його багатоаспектними компонентами, що є, відповідно, предметом для розгляду різними науковими галузями. Особливе місце при цьому відведено кримінології як науці, що тісно взаємодіє з наукою кримінального права та дозволяє ще до безпосереднього вчинення кримінального правопорушення з'ясувати причини та детермінанти виникнення певного криміногенного явища, у тому числі домашнього насильства.

Роль та значення кримінології для запобігання та протидії домашньому насильству, у такому разі, є безумовною і актуальністю даного дослідження в умовах сьогодення є виправданою.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці вітчизняних науковців, що досліджували насильство та його різновиди, серед яких: А. Бабенко, П. Бузало, В. Василевич, Б. Головкін, О. Гуртовенко, І. Давидович, О. Джужа, О. Дудоров, О. Кириченко, М. Корчовий, В. Курило, О. Михайлов, В. Топчій, М. Хавронюк.

Окремі аспекти запобігання та протидії домашньому насильству, насильству в сім'ї стали предметом розгляду у працях таких науковців, як: О. Артеменко, О. Беспаль, А. Блага, І. Зуєва, О. Коваленко, Н. Лесько, Ю. Лимаренко, Г. Собко, О. Харитонova, С. Філіпов, І. Шаповал, О. Яра.

Зарубіжний позитивний досвід запобігання та протидії домашньому насильству аналізується у працях цілої низки науковців, серед яких: М. Бакай, А. Галай, В. Галай, Л. Головка, О. Гулак, О. Зінсу, Н. Клішевич, Т. Ковтун, В. Ладиченко, Б. Логвиненко, Т. Лях, Г. Христова.

У розрізі досліджуваної проблематики варто виокремити фундаментальні доробки вітчизняних науковців, серед яких праці: О. Гуміна «Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти» (2010), в якій проаналізовано основні теоретико-прикладні аспекти кримінальної

насильницької поведінки особи; М. Кузнєцова «Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання» (2019), в якій вивчено домашнє насильство як соціальне-правове явище, обґрунтовано окремі пропозиції та рекомендації щодо його запобігання; Н. Ліщук «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» (2020), в якій автор запропонувала нове вирішення питань, що стосуються насильницьких дій щодо жінок, основних причин та умов учинення таких дій; Г. Собко «Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству» (2020), в якій науковиця здійснила комплексне та всебічне дослідження кримінально-правових та кримінологічних основ протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим шляхом застосування психічного насильства.

Однак, в роботах недостатньо розглядаються питання щодо суб'єктів домашнього насильства, щодо детермінантів вчинення та розповсюдження випадків домашнього насильства та необхідність впровадження нового інституту протидії та запобігання домашньому насильству у вигляді Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Наукове дослідження виконано відповідно до Указу Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»; Указу Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 «Про стратегію сталого розвитку України – 2020»; Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами».

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу наукових праць чинного та зарубіжного законодавства, що визначають особливості домашнього насильства з точки зору кримінологічної характеристики, виявлення основних недоліків та прогалин законодавчого регулювання запобігання та протидії розповсюдженню

домашнього насильства, формування власних рекомендацій та обґрунтованих пропозицій щодо мінімізації випадків вчинення домашнього насильства.

Досягнення поставленої мети зумовило виокремлення наступних завдань дисертаційного дослідження:

- розглянути генезис криміналізації домашнього насильства та його соціальну обумовленість;
- визначити правову природу домашнього насильства як кримінологічної категорії;
- описати детермінанти вчинення та розповсюдження випадків домашнього насильства;
- розкрити поняття та ознаки особи, яка вчиняє домашнє насильство та відобразити її кримінологічний портрет;
- сформулювати класифікацію та типологію осіб, які вчиняють домашнє насильство;
- проаналізувати кримінологічну характеристику жертви домашнього насильства;
- охарактеризувати зарубіжний досвід щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- запропонувати шляхи усунення проблемних аспектів запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі застосування кримінологічної характеристики домашнього насильства.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика домашнього насильства.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Зокрема, діалектичний метод було використано для розгляду і дослідження проблематики домашнього насильства в єдності її соціального змісту та юридичної форми (підрозділ 1.2). За допомогою логіко-семантичного підходу було сформульовано понятійний апарат, що застосовувався у дослідженні (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2,

2.3); методом герменевтики було досліджено нормативно-правові акти та інші джерела для їх подальшої інтерпретації (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 3.2). За допомогою історичного методу було ґрунтовно розглянуто генезис розвитку криміналізації домашнього насильства (підрозділ 1.1). За допомогою системно-структурного методу було сформульовано типологію осіб, які вчиняють домашнє насильство, класифікацію жертв домашнього насильства, детермінантів домашнього насильства (підрозділи 1.3, 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод було використано у процесі аналізу зарубіжного досвіду щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Соціологічний метод наукового дослідження дав змогу з'ясувати думку громадян щодо основних аспектів кримінологічної характеристики домашнього насильства, а саме детермінантів, що його провокують, портрету особи, що вчинила домашнє насильство та жертви домашнього насильства (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Нормативну основу дисертації становлять міжнародно-правові акти, ратифіковані Україною, звіти та дослідження міжнародних організацій, закони України, підзаконні нормативно-правові акти Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що визначають кримінологічну сутність домашнього насильства, а також механізму щодо його запобігання та протидії.

Інформаційну та емпіричну основи дослідження становлять матеріали судової практики у справах щодо домашнього насильства, дані відомчої статистики кількості вчинень кримінальних правопорушень щодо домашнього насильства; зведені дані опитування, яке було самостійно проведено в межах дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у сучасній юридичній науці здійснено комплексне та системне дослідження домашнього насильства з точки зору кримінологічної науки, а також сформульовано авторські пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства про домашнє насильство, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано необхідність впровадження нового інституту протидії та запобіганню домашньому насильству у вигляді Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству, а саме спрямовувати його діяльність на реалізацію парламентського контролю у заходах попередження та протидії всім проявам домашнього насильства, в тому числі надання допомоги (зокрема це стосується правової та психологічної) жертвам домашнього насильства;

- сформульовано ряд пропозицій до чинного законодавства, що спрямовані на заповнення техніко-юридичних колізій та законодавчих прогалин, шляхом внесення змін до ст. 126-1 КК України та ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а саме, задля уникнення відсиловних норм пропонується внести доповнення до ст. 126-1 КК України із приміткою переліку осіб, які можуть зазнати домашнього насильства та у п. 13 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», з метою заповнення законодавчих прогалин, маємо зауважити на необхідності виправлення, певних колізій, зокрема, запропоновано замінити на «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими».

удосконалено:

- кримінологічне розуміння сутності категорій: «домашнє насильство як кримінологічна категорія», «жертва домашнього насильства», «особа, яка вчиняє домашнє насильство», «детермінанти вчинення домашнього насильства», «типологія осіб, які вчиняють домашнє насильство», «віктимність в домашньому насильстві»;

- кримінологічні аспекти портрету особи, яка вчиняє домашнє насильство та жертви домашнього насильства;

- класифікацію жертв домашнього насильства за такими критеріями як: тип поведінки, сфера взаємозв'язків між жертвою та правопорушником, тип завданої шкоди, види домашнього насильства;

- поділ осіб, які вчиняють домашнє насильство на три основних типи: ситуативний, нестійкий та стійкий, а також в залежності від різновидів домашнього насильства можливо класифікувати осіб, які вчиняють домашнє насильство на: осіб, які вчиняють фізичне насильство; осіб, які вчиняють психологічне насильство; осіб, які вчиняють сексуальне насильство; осіб, які вчиняють економічне насильство.

дістало подальшого розвитку:

- положення щодо необхідності удосконалення національного законодавства згідно з ратифікованою Стамбульською конвенцією як міжнародного акту, що спрямований на захист осіб (незалежно від статті) від домашнього насильства;

- імплементація зарубіжного досвіду в Україні, що стосується запобігання та протидії домашньому насильству, у вигляді впровадження системи «Блакитних карток», що діє у Республіці Польща;

- розуміння соціальної обумовленості криміналізації домашнього насильства, що полягає у трьох основних факторах: порівняльно-правовий, кримінологічний та нормативно-правовий;

- опрацювання статистичних даних, що відображають актуальні відомості щодо кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, гендерного розподілу щодо осіб, які вчиняють домашнє насильство та жертв домашнього насильства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони мають як науково-теоретичний, так й практичний інтерес і можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – у якості основи щодо подальших наукових розробок із досліджуваної проблематики; правотворчій діяльності – сформульовані висновки та пропозиції, які враховані при проведенні правової експертизи відповідних нормативно-правових актів; правозастосовній діяльності – для покращення діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії домашнього насильства (акт впровадження Служби у справах дітей, сім'ї та молоді Улашанівської ТГ); навчальному

процесі – при викладанні дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право» та підготовці навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національного університету біоресурсів і природокористування України).

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження були апробовані на: V Міжнародній науково-практичній конференції «Eurasian scientific congress» (м. Барселона, Іспанія, 2020 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Innovative development of science and education» (м. Афіни, Греція, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні вектори розвитку юридичної освіти та науки в Україні» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного права в Україні» (м. Київ, 2021 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Priority directions of science and technology development» (м. Київ, 2020 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Actual trends of modern scientific research» (м. Мюнхен, Німеччина, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 11 наукових працях, з яких 3 статі у наукових фахових виданнях України, 2 статі у наукових виданнях інших держав, 6 тез наукових доповідей.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА**1.1. Генезис криміналізації домашнього насильства та його соціальна обумовленість**

Домашнє насильство як феномен кримінальної та кримінологічної науки зумовлений існуванням сімейно-родинних зв'язків, а тому дослідження історіографічних витоків категорії «домашнє насильство» та соціальної обумовленості застосування заходів кримінального характеру, необхідно розглядати в контексті сімейних, домашніх відносин та в цілому в нерозривному зв'язку з категорією «сім'я». Адже сучасна сутність домашнього насильства є удосконаленою категорією поняття «насильство в сім'ї». Тому, розпочинати дослідження необхідно саме з історичних аспектів категорії – «насильство в сім'ї».

В першу чергу, необхідно зазначити, що сім'я виникла шляхом згуртування рідних і близьких людей для ефективної життєдіяльності, захисту та продовження свого роду. З зародженням людської історії вона була основним соціальним фундаментом. Історія сімейно-шлюбних відносин тісно переплетена з антропогенезом (становленням людини) і соціогенезом (виникненням соціуму, суспільства), які стали предметом наукового дослідження А. Купертіно (*Cupertino, A. P. 2013*) [10, с .24].

Наукова думка демонструє велику кількість підходів (поглядів, концепцій, теорій, парадигм) в оцінці діалектики шлюбно-сімейних відносин людини. Кожен підхід виділяє певні етапи розвитку сім'ї, яким відповідає окреслене коло членів сім'ї. Члени сім'ї наділені правовим статусом, повноваженнями, рівнями забезпечення захисту їх прав та інтересів, тому передбачені санкції за порушення останніх, відзначено динамічність форм шлюбу і сім'ї, еволюційний характер їх змін, відмінності в тих чи інших суспільствах на різних стадіях.

Для формування цілісного уявлення про домашнє насильство в його сучасному розумінні необхідно визначити історіографічні етапи, що поступово впливали на розвиток цього правового інституту.

Так, система сімейних та домашніх відносин сформувалася ще за часів Київської Русі й забезпечила узаконення безмежної влади батька та чоловіка в своїй родині. Патріархальність виявлялася також в стосунках батьків та дітей і в стосунках між подружжям. Як зазначає О. Плахотнік, до прийняття християнства у деяких слов'янських племен було дозволено багатоженство і наложництво, в зв'язку з цим особливе значення мало визнання батьком своєї дитини. [2, с. 151] Так, князь Володимир був сином Святополка від ключниці княгині Ольги – Малуші, але став спадкоємцем батька – став князем. Однак, історія знає і приклади, коли діти, народжені від наложниць, були визнані незаконнонародженими, а, значить, не тільки не володіли правами, а й певною мірою вважалися вигнанцями. З прийняттям християнства змінюється і розуміння змісту сімейного життя. Тепер шлюб дозволяється тільки з однією жінкою, а одним із гріхів стає перелюб. Прийняття християнства сприяло й зміні свідомості людей, переосмислення минулого встановленого порядку, цінностей, традицій [2, с. 153]. Після прийняття християнства відбувається рецепція візантійського законодавства про шлюб та сім'ю, в основу якого було покладено канонічне уявлення про сімейне право.

Необхідно відмітити, що в період української державності та протягом тривалого часу юридичного визначення сімейно-побутового насильства не існувало. У правовому регулюванні сімейних взаємин пріоритет віддавався питанням майнового характеру між членами сім'ї, а особисті взаємини не знаходили достатнього відображення і ґрунтувалися в основному на церковному праві.

Все ж таки, щодо основних джерел права Київської Русі, що могли певним чином врегульовувати питання відповідальності за вчинення насильства по відношенню до членів сім'ї, то таким джерелом, звичайно, була «Руська правда». Необхідно відмітити, що «Руська правда» не містила категоричних обмежень

щодо застосування насильства главою сім'ї, тобто і законодавчо превалює практично необмежена влада батька і чоловіка [3]. Хоча варто відмітити, що аналізуючи положення Статуту князя Ярополка можна знайти норми щодо своєрідного захисту деяких прав дітей. Зокрема, дослівно цитуючи ст. 24 «А же девка та не восхочет выйти замуж, а витец и мать силою отдадут, и что сотворит над собою – витец и мать епископу винуютъ, а истор има оплат. Так же и их отроки» [4]. Зазначена норма вводить заборону на насильницьке одруження своїх дітей. Аналогічну думку містить і ст. 33 цього ж статуту, де забороняється перешкоджати бажанням дітей на шлюб [4]. Ще одним насильницьким діянням, на яке законодавчо накладається сувора заборона – було кровозмішення. При цьому воно стосувалося саме близьких родичів, які й складали основу сім'ї, через негативні наслідки у вигляді появи на світ нездорового потомства.

У процесі складного історичного розвитку визначальною силою і формою духовного об'єднання українського суспільства стало козацтво. Епоха козацтва сформувала глибоку багатогранну національну духовність, що стала вершиною української національної культури і духовності. Справді, в минулому України неможливо знайти інші явища, які мають такий глибокий та різноманітний вплив на історичну долю всієї країни. Козацькі традиції виховання є одним із найважливіших прикладів світової й української педагогіки, вони відбивають духовне ядро нації, прагнення до волі, демократизму, незалежності [5, с. 120].

Козаки проживали окремо від своєї сім'ї, тому українській жінці-козачці належить важлива роль у вихованні дітей, формуванні основ української нації, грандіозному історичному процесі створення нашим народом матеріальних, моральних і духовних цінностей. В період козаччини жінка була рівноправною з чоловіком соціально і юридично. Чоловік ішов на Січ, а жінка – берегиня роду – займалася господарством і дітьми, зберігала у важкі часи свою сім'ю. Для дітей мати була прикладом у всьому. Основою виховання були милосердя до бідних і знедолених, доброта і щирість притаманні нашим жінкам-козачкам [5, с. 122].

Найголовнішими вимогами до сімейного життя і виховання дітей бути відомі козацькі заповіді:

- не шкодь своїми діяннями іншим;
- візьми все найкраще, що дає тобі щастя, зміцнює силу, гартує волю, збудить думку, уяву, формує почуття та переконання;
- без потреби не зазіхай на чужі звичаї, не переймай чужих молитв, а бери лише те, що продовжує життя, робить його незборимим, гартованим, збільшить майстерність, вправність.

Щодо правових джерел цього періоду, то варто зауважити, що на початку XVI ст. значна частина українських земель (Лівобережжя, Слобожанщина, Правобережжя та Південна Україна) входила до складу Російської імперії. Ліквідуючи політичну автономію України царський уряд посилював колоніальний наступ на її землі, запроваджував загально імперську політичну систему з її уніфікованими методами управління й створював такі нормативні документи як Судебники 1497 і 1550 рр. [6, с. 250].

У цей період великої уваги заслуговує безцінне джерело історії сімейного укладу, домашніх звичаїв і традицій – «Книга що іменується Домострой», написана єпископом Сильвестром в XVI столітті. Досить часто це джерело, розглядається науковцями як підтвердження існування і допустимості насильства в сім'ї. Адже дійсно, в деяких главах присутні заклики до тілесних покарань: глава 19 – щодо виховання дітей даються такі рекомендації – «страхом їх (дітей. Прим автора) рятувати, караючи і повчаючи, а деколи і побити»; глава 21, написано: «Карай сина свого в юності його, і упокоїть тебе в старості твоєї І не шкодуй, немовляти бія: якщо жезлом накажеш його, не помре, але здоровіше буде, бо ти, страчуючи його тіло, рятуєш душу його від смерті»; особливе місце в зазначеному джерелі займає ставлення дітей до батьків, в главі 22 дається наступне повчання: «любіть батька свого і матір свою і слухайтеся їх, ... і старість їх шануйте, і неміч їх і страждання всяке від щирого серця на себе нехай покладуть ... Якщо ж хто засуджує або ображає своїх батьків або кляне їх, або лає, той перед Богом грішний і проклятий людьми і батьками. Хто б'є батька або матір – той відлучиться від церкви і від святинь, нехай умре він лютою смертю від громадянської страти ...» [7]. Говорячи про необхідність застосування

фізичного впливу на дітей, автор «Домострою» постійно згадує про цілі подібного покарання, вважаючи, що таким чином йде порятунок дитячої душі від несправедного життя.

Висловлюючись про суворість у взаєминах батьків і дітей, відзначимо, що не випадково в даний історичний період відбувається утвердження злочину, який був спрямований проти здоров'я і життя саме батька, за що в той час передбачалась смертна кара.

Аналізуючи положення книги «Домострой», можливо відмітити, що це джерело визначає норми життя в цей історичний період, призводить і зовсім інші настанови про ставлення батьків і дітей, та між подружжям. У розділі 1, наставляючи на праведний спосіб життя, автор закликає «слідувати християнськими законами, жити з чистою совістю і, щиро, ... себе стверджуючи в страху Божому і в праведному житті, дружину наставляючи домочадців своїх не спонукою, що не биттям, що не тяжкою роботою, а немов дітей, що завжди в спокої, одягнені і ситі, і в теплому домі, і завжди в порядку». У главі 19 автор вказує на обов'язки батьків стосовно своїх дітей «... піклуватися батькові і матері про чад своїх; забезпечити їх і виховувати в доброї науці: вчити страху божому і ввічливості, і всякому порядку ... Любити і зберігати їх ...». У зв'язку з цим наведемо повчання Сельвестора про зміцнення відносин між чоловіком і дружиною «Наодинці навчай, а повчивши – заспокой, пожалій, приголуб її ...» [7].

Отже, застосування насильства є справами «Не Божими, як і не християнськими», за якими слідує тяжке прокляття людей і дорога в пекло. У зв'язку з цим звернемо увагу на те, що покарання дітей в той період у свідомості людей не ототожнюються з насильством. Слід зауважити, що використання розрізнених цитат з «Домострою», не дозволяє виявити об'єктивну картину. На думку людей цього історичного періоду, можливість досягти чесноти, була тільки в єдності настільки протилежних методів виховання. Як нами вже зазначалося, в цей історичний період тілесні покарання щодо дітей не розглядалися як насильство, а, відповідно, не засуджувалося і не каралося їх

застосування, більш того, батьки щиро вважали, що дане діяння очистить дитячу душу від поганих помислів, розвине смиренність і повагу перед батьками.

Черговий історичний етап, який змінив погляди людей та законодавство того часу, був пов'язаний з епохою просвітництва. Означений етап, хоча і був переломним для свідомості людей, проте, вніс незначні зміни до нормативних актів, що регулюють відносини членів сім'ї і не змінив кардинально ставлення до насильства в сім'ї та родинному колі. Поширення освіти сприяло зміні уявлення про злочин, про покарання та його цілі, важливе місце стала займати профілактика злочинів. Все це знайшло своє відображення в такому важливому документі як «Наказ» Катерини II [8]. Відповідно до цього Указу Імператриці, змінилося ставлення до малолітніх злочинців. Так до дітей у віці до 10 років були обмежені катування, які помінялися виховним впливом батьків, при цьому зберігається можливість застосування до дітей як з боку батьків, так з боку спеціальних органів побиття за допомогою різки.

До зміни свідомості людей в нашій країні, призвели події, що відбувалися в кінці XVIII початку XIX століть. Сильний вплив Заходу відображався на всіх сферах суспільного життя – навчанні, манерах, вихованні, моді. Тілесні покарання застосовувані в сім'ї, вважалися тепер ознакою поганого тону і замінялися іншими формами впливу.

Гуманізація виховання знайшла своє відображення в деяких нормативно-правових актах середини XIX століття. Зокрема, в 1845 році було прийнято «Уложення про покарання кримінальні та виправні». Особливістю цього документа стало виділення в особливий розділ злочинів, скоєних членами сім'ї – «Про злочини проти прав сімейних». У попередніх нормативних актах передбачалися лише одна або кілька статей, що регулюють зазначену сферу правовідносин. Означений розділ містив кілька глав, що найбільш кардинально змінили ситуацію, були норми, зафіксовані у Главі 2 Уложення «Про зловживання батьківської влади і злочинах дітей проти батьків» [9]. У ній вперше передбачалися злочини у вигляді насильницьких діянь батьків і осіб, які їх замінюють, проти неповнолітніх дітей. За цей злочин передбачалося

покарання у вигляді тюремного ув'язнення. Як бачимо, вперше майже за тисячу років було передбачено кримінальне покарання за фізичне насильство, що застосовується батьками по відношенню до своїх дітей, а це означало офіційну заборону на застосування насильства батьками та особами, які їх замінюють, по відношенню до дітей. Новацією цього Уложення так само стало введення відповідальності за такі види насильницьких злочинів в сім'ї як залучення осіб, які не досягли 17 років до жебрацтва чи іншого аморального заняття. Крім зазначених видів насильства, передбачалося покарання за примус дітей, які не досягли встановленого законом віку, до роботи на заводах, фабриках і в гірничій справі. Насильством визнавався і примус до вступу в шлюб по відношенню до осіб, які не досягли 21 року. Крім тюремного ув'язнення за скоєні злочини, передбачалося «позбавлення винного влади над неповнолітнім». Третя глава розділу «Про злочини проти союзу родинного» встановлювала покарання за інцест, при цьому передбачається як добровільний, так і насильницький, останній був обтяжуючою обставиною [9].

Як вважає О. Харитонova «таке право суду слід розглядати як додаткове покарання, яке застосовується на розсуд суду» [10, с.30]. Однак, в разі непокори, діти на вимогу батьків могли бути ув'язнені на невеликий термін. До злочинів, що здійснюються дітьми щодо своїх батьків, ставилися: нанесення батькові тілесних ушкоджень або злісна непокора батьківській владі.

Таким чином, можемо підсумувати, що саме цим Уложенням вперше було визначено вищу міру відповідальності за вчинення насильства по відношенню до членів сім'ї, особливо вчинених проти дітей.

Кримінальне Укладання 1903 р не містило новацій в питаннях покарання за насильство в сім'ї. Як і раніше в новому Укладенні була передбачена відповідальність за жорстоке поводження батьків стосовно своїх дітей; за примус дітей до жебрацтва чи інших аморальних занять; за відмову дітей від допомоги нужденним батькам; за жорстоке поводження дітей щодо батьків. Новаторським було введення таких злочинів як «учинення над неповнолітніми релігійних обрядів не християнського віросповідання» (ст. 88), а також «хрещення або

приведення неповнолітніх до інших таїнств іншого християнського віросповідання» (ст. 89). Зміни торкнулися також злочинів, пов'язаних з кровозмішенням. Дані злочини взагалі були виключені з числа злочинів проти сім'ї [11].

Перша світова війна, революції 1905 та 1917 років, численні повстання і бунти призводили до значних людських втрат, і, як наслідок, зростання числа дітей, які залишилися без піклування батьків. У цьому хаосі на початку XX століття, завдання із влаштування й виховання таких дітей не були першочерговими, в більшості своїй вони дбали про себе самі. Спроби утворити комуни, табори для дітей сиріт не завжди мали позитивний результат, і діти були змушені самотійно вирішувати свої проблеми, і, як правило, їх рішення було далеко незаконним. Громадянська війна тільки збільшила кількість безпритульних і посилила їх катастрофічне становище. Голодні роки призвели, в деяких районах, до відкритого, масового канібалізму. І це торкнулося, перш за все, дітей, їх життя знецінилися, а тіло розглядалося як їжа, завдяки якій можна було продовжити життя певного кола осіб, найчастіше це була сім'я, в якій жили діти.

Перші спроби кодифікації чинного законодавства припали саме на післявоєнний період 1922-1936 років. Хоча, що стосується врегулювання насильницьких відносин в сім'ї то Кримінальний кодекс УСРР, що набрав чинності в 1922 р не містив ні розділу, ні глави про злочини проти сім'ї [12]. Відсутність статей, що регулюють відповідальність за фізичне і психічне насильство з боку батьків, так само як і з боку дітей, виключило караність цих діянь. Лише кілька статей певною мірою захищали права членів сім'ї, і в першу чергу дітей: ст. 165 «Ухилення від сплати аліментів (коштів на утримання дітей) і взагалі залишення батьками неповнолітніх дітей без належної підтримки, приховування обставин, що перешкоджають вступу в шлюб і подання неправдивих відомостей органам, які ведуть реєстрацію актів цивільного стану (ст.88)» [12].

Кримінальний кодекс УРСР, прийнятий в 1927 році, так само як і попередній, не передбачав кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї, за винятком невеликої кількості статей, які певною мірою захищали права членів сім'ї. Так законодавець до попередніх положень додав норму, закріплену в ст. 158 «Залишення батьками малолітніх дітей без будь-якої підтримки, а так само примушування дітей до заняття жебрацтвом» [13].

У 1928 році в КК УРСР були включені в окрему главу «Про злочини, що становлять пережитки родового побуту» склади, засновані на традиціях окремих автономних областей і республік, які стосуються примусу жінки до вступу в шлюб або до продовження спільного життя, а так само викрадення жінки для вступу в шлюб (ст. 197), реєстрація шлюбу з особою, яка не досягла статевої зрілості, та змушування до укладення шлюбу (ст. 198) а також низкою інших статей – норми яких не встановлювали відповідальність за насильство, але захищали права членів сім'ї та сам інститут сім'ї. А вже у 1935 році вводиться кримінальна відповідальність за злочини, що мають насильницький характер, як підбурювання неповнолітніх або залучення їх до участі в різних злочинах, а також за змушування неповнолітніх до спекуляції, проституції, жебрацтва і т. ін. (Ст. 732), за використання опікунських повноважень з корисливою метою і залишення дітей без нагляду та належної матеріальної допомоги (ст. 1581) [13]. Спочатку відкинуте назад законодавство у сфері кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї, поступово відновлює втрачені норми в цій галузі.

Закінчення війни, необхідність відновлення зруйнованої держави, сталість зовнішньої загрози – все це спонукало суспільство, в більшості своїй згуртуватися навколо єдиної глобальної утопічної ідеї побудови комунізму. В ході формування нової ідеології своє місце зайняла й сім'я, і необхідна охорона її інтересів. Характеризуючи стан свідомості в цей період, Н. Лесько, приходять до висновку, що небували за своїми масштабами демографічні втрати «потрясли свідомість народу, відклалися на генетичному рівні в пам'яті людей, мали великий вплив на менталітет воєнних і післявоєнних поколінь. Ці страшні і

непоправні втрати докорінно змінили демографічну ситуацію в країні, відносини в родині та суспільстві» [14, с.87].

Як бачимо, певна стабілізація в суспільстві дозволила повернутися до втрачених сімейних цінностей і законодавчо їх захистити. Подальші зміни політики держави, його ідеології, і, як наслідок, свідомості суспільства, призвели до прийняття в 1960 році нового Кримінального кодексу, у якому суттєво зросла кількість злочинів, основою яких стало саме насильство в сім'ї: злісне ухилення від сплати аліментів або від утримання малолітніх дітей (ст. 122); злісне ухилення від надання допомоги непрацездатним батькам (ст. 123); примус жінки до вступу в шлюб або перешкоджання вступу в шлюб (ст. 233); укладення угоди про шлюб з особою, яка не досягла шлюбного віку (ст. 234). Необхідно відзначити, що існували й інші злочини по відношенню до жінок і неповнолітніх (примушування жінки до вступу в статевий зв'язок (ст. 118); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 119); розпусні дії (ст. 120)) [15].

Переломним періодом у історіографічному періоді криміналізації домашнього насильства стало прийняття нового Кримінального кодексу України (далі – КК України) – вже в незалежній Україні 2001 року. Щодо основних кримінальних правопорушень нового КК України, то в Особливій частині було визначено ряд таких статей, що передбачають відповідальність за посягання на сім'ю та її цінності, зокрема: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» (Стаття 117), «Доведення до самогубства» (Стаття 120), «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей» (Стаття 137), «Підміна дитини» (Стаття 148), «Експлуатація дітей» (Стаття 150), «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» (Стаття 150⁻¹), «Примушування до шлюбу» (Стаття 151⁻²), «Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» (Стаття 155), «Розбещення неповнолітніх» (Стаття 156) [16].

Проте, необхідно зауважити, що перелічені види кримінальних правопорушень не завжди передбачають застосування насильства щодо сім'ї, хоча й покликані захищати права і свободи членів сім'ї.

Суттєвим прогресом у питаннях криміналізації домашнього насильства стало набуття чинності Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Окрім застосування до правопорушників відповідно до статті 24 Закону спеціальних заходів (заборонного припису, обмежувального припису; профілактичного обліку, направлення на проходження спеціальної програми для кривдників), домашнє насильство стало підставою для притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності [17]. Ще з 2018 року у Кримінальному кодексі внесено норми, про вчинення злочину щодо подружжя або особи, з якою винний перебуває у сімейних або близьких відносинах, є обставиною, що обтяжує покарання.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», було внесено зміни до чинного КК України у 2019 році та криміналізовано домашнє насильство [18].

Чималу роль на сучасному етапі відіграє державна політика у сфері захисту сім'ї, материнства та дитинства, що дозволило в якості спеціального суб'єкта в ряді складів злочинів виділити – батьків та осіб, які їх замінюють, встановлюючи особливу відповідальність зазначених осіб за нормальний розвиток і виховання дітей. Ми погоджуємось думкою О. Луценко, що встановлення кримінальної відповідальності й покарання за фізичне і психічне насильство по відношенню до неповнолітніх в сім'ї, безсумнівно, позитивний крок у розвитку кримінального законодавства України, що відповідає вимогам міжнародно-правових актів, а також сучасним потребам охорони нормального психофізичного розвитку дітей у сім'ї [19, с.156]. Однак, відзначимо, що домашнє насильство включає до свого складу взаємини не тільки батьків і дітей, а й інших її членів, більше того, сексуальне насильство в сім'ї, що є, на жаль, не рідкістю в даний час, не включено до складу злочинів, а також існують й інші прогалини сучасного законодавства, в тому числі проблеми та прогалини загального й індивідуального рівнів профілактики зазначених злочинів.

Запровадження кримінальної відповідальності у 2017 році за вчинення домашнього насильства та аналіз історіографічного періоду дозволяє визначити певні чинники соціальної обумовленості. Зокрема, це стосується: порівняльно-правового, кримінологічного та нормативно-правового факторів [20, с. 616].

Щодо порівняльно-правового чиннику, то більш детально він буде розглянутий у розділі 3.1. при висвітленні зарубіжного досвіду запобігання та протидії домашньому насильству, а в межах цього розділу зазначимо лише про те, що у 2011 році Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (відома як Стамбульська конвенція). Ця конвенція є втіленням багаторічних зусиль Ради Європи, Парламентської асамблеї Ради Європи та громадянського суспільства в цілому. Ключовою метою конвенції визнається – підтримка та захист жінок, які постраждали від будь-якого з видів насильства та викорінення останніх із суспільного життя кожної з держав, що ратифікує цей документ [21]. Таким чином, можемо аргументувати, що порівняльно-правовий чинник зумовлений векторністю України відповідати сучасним міжнародним правовим документам, у тому числі тим, що стосуються запобігання та протидії домашньому насильству.

Кримінологічний чинник запровадження кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства полягає у суспільній небезпечності цього діяння та постійному зростанні зафіксованих і прихованих випадків домашнього насильства. Зокрема, у 2021 році було зафіксовано на 56% більше випадків домашнього насильства ніж у 2020 році, зокрема поліція зафіксувала 326 тис. звернень від громадян щодо випадків домашнього насильства [22]. Світова пандемія коронавірусу 2020-2021 років, воєнний стан на території України введений 24 лютого 2022 року в тому числі впливає на збільшення кількості таких випадків. Сама ж суспільна небезпечність домашнього насильства полягає у заподіянні фізичної та моральної шкоди жертвам домашнього насильства, це досить часто має приховані наслідки, що можуть проявлятися у майбутньому.

І щодо нормативно-правового чиннику, то він є своєрідним поєднанням порівняльно-правового та кримінологічного чиннику, адже має вираження у необхідності існування кримінально-правових норм щодо кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Зокрема, це стосується того, що відповідно до чинного КК України кримінальні правопорушення, що є прямо пов'язані з домашнім насильством, можуть мати форму: фізичного насильства (наприклад ст-ст 125, 135, 166 КК України); сексуального насильства (ст-ст 152, 153, 154 КК України); економічного насильства (ст. 150, 167 КК України); психічного насильства (ст.129, 168 КК України).

Таким чином виходячи з чинників соціальної обумовленості криміналізації домашнього насильства та дослідження історичних періодів, можливо виділити такий генезис розвитку криміналізації домашнього насильства в Україні: перший період (патріархально-тиранічний) – тривав з початку розвитку першої державності на теренах України (Київська Русь) і до середини XVIII ст. Характеризується цей період тотальною залежністю дітей та дружини від глави сім'ї. Багатовікові традиції та засади не дозволили включити насильство, яке чиниться в сім'ї до розряду злочинів. Його розглядали, скоріше, як вдалий метод виховання. При цьому його застосування обґрунтовувалося, виключно благими цілями. Ця ідея була в основі й існуючого на той момент законодавства. Насильство щодо дружини та дітей не підлягало покаранню, а злочини проти батьків, особливо по відношенню до батька, карали смертно – стратою й належали до розряду державних.

Другий період криміналізації домашнього насильства – просвітницько-визвольний, тривав з другої половини XVIII і до 20-х років XX століття. Саме в цей період у тодішньому законодавстві з'явилися перші правові норми, що оберігали сімейні, родині, шлюбні чи близькі відносини від насильства. Кримінальна відповідальність була введена як за жорстоке поводження з боку дітей по відношенню до батьків, так і з боку батьків по відношенню до своїх дітей. Жінки і діти наділялися не тільки певними новими правами, а й розглядалися як найбільш віктимні особи, які заслуговують особливого захисту,

що виражалось в появі нових складів злочинів, жертвами яких ставали вищезгадані особи.

Третій період криміналізації домашнього насильства – простою – охоплює період створення радянських соціалістичних республік та до 1960 року, коли було прийнято КК УРСР. В цей період стався своєрідний перехід до тих традицій та правових норм, що діяли у XVIII столітті. Зокрема з Кримінальних кодексів 1922 р, та 1927 року було вилучено статті, що стосуються кримінальної відповідальності за можливі випадки вчинення насильства по відношенню до вразливих членів сім'ї (жінки, діти, особи похилого віку).

Четвертий період криміналізації домашнього насильства – модернізаційний – тривав з 1960 року і до внесення змін до чинного КК України в 2017 році. Особливістю цього періоду, стало усвідомлення важливості охорони та захисту сімейно-родинних відносин в суспільстві, а, відповідно, і всебічного захисту цих відносин, як від зовнішніх несприятливих чинників, так і від внутрішніх. Це знайшло своє відображення в КК 1960 року та чинному КК України у вигляді існування правових норм, що передбачаються кримінальну відповідальність за посягання на сімейні, родині, шлюбні чи близькі відносини.

І п'ятий період криміналізації домашнього насильства – європейського вектору – започаткований у 2017 році і триває до сьогодні. Саме в цей період було прийнято важливий нормативно-правовий акт – Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також внесено зміни до чинного кримінального законодавства, а саме додано до КК України статтю 126-1 КК України, що і визначає кримінальну відповідальність за домашнє насильство.

1.2. Правова природа домашнього насильства як кримінологічної категорії

Домашнє насильство має складну правову природу, адже, на жаль, має своє відображення у багатьох галузях права. В контексті нашого дослідження маємо

необхідність у з'ясуванні сутнісних ознак саме кримінологічного розуміння «домашнього насильства» в умовах сучасності.

Зважаючи на те, що поняття «домашнього насильства» має родові значення та є різновидом насильства загалом, є потреба у визначенні явища насильства в цілому.

Досліджуючи зазначені питання, виділимо серед безлічі підходів до цього явища, концепцію деструктивної й конструктивної функції насильства, згідно з якою насильство буде нами розглянуто з позицій асоціального та соціального явища.

Прихильники конструктивної функції насильства відзначають «позитивні якості будь-якого насильства, які полягають в тому, що воно спрямоване якраз на усунення причин, що призвели до його виникнення, і прагне до їх усунення» У цьому Р. Левіс, Р. Емерсон, К. Каванаш (*Ruth Lewis, Rebecca Emerson Dobash and Kate Cavanagh, 2020*) вбачають творчу роль насильства [23].

Ототожнюючи насильство зі злочинністю, А. Робінсон (*Amanda L. Robinson, 2016*) вважає, що злочинність корисне явище, тому що воно необхідне для нормальної еволюції моралі і права. І, в пошуках конструктивності насильства, авторка пропонує розглядати злочинність як підсистему суспільства, яка виступає одним з джерел, з одного боку, дисгармонії, нестабільності, а з іншого – стабільності, соціальної цілісності. Це означає, що злочинність виступає як якесь необхідне зло, завдяки якому суспільство може зрозуміти сутність і значення добра [24].

Схожа точка зору існує також у праці А. Клейна (*Andrew R. Klein, 2020*), який вважає, що: «насильство соціальне, а не асоціальне; воно культурно конструюється і завжди культурно інтерпретується » [25]. Дотримується цієї позиції й М. Хастер (*Marianne Hester, 2006*) [26].

У руслі даної концепції розвивав своє вчення Б. Спізберг (*Brian H. Spitzberg, 2020*), який запропонував своє бачення насильства через розроблену ним класифікацію:

- 1) насильство звіряче, яке здійснюють вбивці, розбійники, гвалтівники;

2) насильство людське, необхідно-допустимий тип насильства, зумовлений примусовою організацією суспільства для захисту зовнішніх життєвих благ;

3) «насильницьке вторгнення зовнішньої організації в духовне середовище людини з брехливою метою убезпечення внутрішніх благ – рід насильства, який цілком визначається злом і брехнею, а тому по справедливості має бути названий диявольським». Як бачимо, Б. Спізберг вважав припустимим застосування одного з видів насильства [27].

На особливу увагу, в контексті негативного ставлення до насильства, заслуговує точка зору А. Благої, яка вважає, що «з позиції сьогодення, сучасних знань, суспільного розвитку можна зробити висновок, що в усі роки існування людства на землі насильство, в якій би воно формі і сфері життєдіяльності людей не проявлялося, було і залишається одним з негативних явищ життя, що заподіює страждання» [28].

Ми вважаємо, що насильство, будучи амбівалентним явищем, має дуалістичний характер, тобто в певні історичні періоди насильство в цілому для суспільства може нести позитивний результат (наприклад, в роки Великої вітчизняної війни, наша перемога також була можлива тільки при застосуванні насильства по відношенню до загарбників), але для кожної особистості, зокрема, насильство завжди носить виключно руйнівні, негативні наслідки.

Окресливши свою позицію в дискусії про місце і роль насильства в житті суспільства та окремої особистості, перейдемо до вивчення понятійного апарату цього явища.

Поняття «насильство» на думку І. Зуєва та В. Приступи має вже відомі ознаки, зокрема, під ним розуміють – незаконне застосування сили проти особистості потерпілого, примушування його що-небудь зробити або не робити, що-небудь випробувати або перенести. У наведеному визначенні робиться акцент на «незаконне застосування сили», тобто порушення закону, що говорить про протиправність діяння. Ще одна ознака – примус, який, як нами вже зазначалося, впливає на волю особистості [29].

Схожі визначення, де ключовими ознаками є – примус, застосування сили, чинення тиску – наводяться також і в інших джерелах.

На думку І. Давидович, насильство – це «умисна протиправна дія, яка полягає у впливі на тіло іншої людини, її психіку або свободу, що здійснюється всупереч волі потерпілого або поза його волею, і здатна викликати негативні зміни в організмі потерпілого» [30].

Переважна більшість юридичних словників трактують «насильство» як фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу.

Тут наявні такі ознаки «впливу», які вже були розглянуті нами, проте, крім фізичної форми вказана ще одна форма – психічного впливу; одним з елементів також виступає «порушення права», значить дане явище позначено як протиправне, незаконне. До вже проаналізованих нами ознаками в цьому визначенні додано поняття «особистої недоторканності», тобто це право обумовлюється як одна з найвищих цінностей, передбачена і гарантована основним законом – Конституцією України.

Розглядаючи насильство як злочинне діяння, вважаємо, що воно повинно містити в собі ознаки, позначені в ст. 11 Кримінального кодексу України.

Досліджуючи кримінологічні аспекти насильницької поведінки, О. Гумін розрізняв насильство в кримінально-правовому значенні та в кримінологічному. Зокрема, під насильством у кримінально-правовому розумінні він описував як «умисний, суспільно небезпечний і протиправний вплив, що здійснюється через психічне або фізичне посягання особою на інших осіб, у результаті якого заподіюється шкода або створюється реальна загроза для життя, здоров'я, честі, гідності та інших прав і свобод громадян, що гарантовані Конституцією України і охороняються кримінальним законом» [31, с.78]. В кримінологічному ж розумінні поняття «насильство» автор розуміє, як «вплив, що здійснюється для досягнення своїх цілей особою на організм і (або) психіку іншої особи та самої себе, в результаті якого заподіюється шкода (або створюється реальна загроза завдання такої шкоди): 1) життю, здоров'ю, честі, гідності та іншим правам, свободам та інтересам іншої особи, що охороняються і (або) забезпечуються

нормами права, і (або) існують відповідно до моральних вимог, звичаїв суспільства, і (або) 2) життю і здоров'ю самого посягача (при спрямованості насильства на самого себе)» [31, с.80].

Таким чином, поняття «насильство» в кримінологічному значенні є значно ширшим, адже кримінологія має свій специфічний предмет, вивчає закономірності злочинних діянь у всіх її проявах, детермінації та причинності. Тому, кримінологічне поняття «насильство» включає в себе крім кримінальних проявів ще й супутні – до кримінальних проявів щодо інших людей, в тому числі розширюючи коло можливих об'єктів насильницького впливу.

Щодо основних ознак насильства, то Г. Беловольченко виділяє наступні ознаки насильства: 1) суспільну небезпеку, 2) протиправність, 3) винність (у формі умислу), 4) наявність в якості суб'єкта впливу людини (людей), 5) сприяння реалізації цілей та мотивів суб'єкта впливу, 6) спрямованість на організм або (і) психіку іншої людини (людей), 7) заподіяння даним впливом шкоди (або створення реальної загрози заподіяння такої шкоди) життю, здоров'ю, честі, гідності та будь-яким іншим правам і свободам іншої людини (людей), гарантованим Конституцією України [32].

Всі вивчені ознаки, на наш погляд, найбільш повно характеризують насильство. Більшість з них дублюються у визначеннях розглянутих вище, і ми з ними згодні. Однак, є ознаки, обґрунтовані автором дослідження, на яких ми зупинимося докладніше.

Систематизувавши і узагальнивши проведене дослідження поняття «насильство» виділимо його базові ознаки:

1. Насильство – суспільно небезпечне явище, тому що створює загрозу нормальному функціонуванню та розвитку як суспільства в цілому, так і окремих його членів;
2. Є протиправним актом, тобто порушує норми закону;
3. Насильство вчиняється при умисній формі вини;
4. Насильство виражається у активному впливі на іншу людину, тобто є активним актом, що проявляється через певні форми (наприклад, удар, поштовх і т. і.);

5. Ця дія носить характер примусу, тобто порушує принцип добровільності;

6. Примус проявляється у формі фізичного, психічного, сексуального впливу;

7. Результатом насильства є заподіяна шкода: моральна (психологічні переживання, стрес і т. і.) і матеріальна (витрати на лікування, послуги адвокатів і т. і.).

Однією з дефініцій, що складають комплексне поняття «домашнє насильство» є категорія «сім'ї» як загальний об'єкт впливу.

Необхідно зауважити, що поняття «сім'ї» не має однозначного тлумачення, більш того, окремі автори вважають, що сім'ю не можна розглядати як правову категорію, і вона може виступати тільки як соціальний інститут. Ми з цією точкою зору не погоджуємось, адже вважаємо, що сім'я (сімейні відносини) – це об'єкт різних галузей права (сімейного, цивільного, кримінального, адміністративного, медичного, права соціального забезпечення і т. і.). Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів показав, що більше п'ятисот з них містять термін «сім'я», наведемо як приклад лише деякі: Конституція України; Сімейний Кодекс України; Кримінальний кодекс України; Цивільний Кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення. Проте поняття «сім'я» відсутнє у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», хоча у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» (втратив чинність у 2018 р.) було визначено поняття «член сім'ї»: «члени сім'ї – це особи, які перебувають у шлюбі або проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання» [33].

Нормативне визначення сім'ї варто розглянути у його значенні визначеному в основному кодифікованому акті, що регулює сімейні, родинні, шлюбні чи близькі відносини, Так у ст. 3 Сімейного кодексу України, визначено, що «сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають

особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю й тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Права члена сім'ї має одинока особа. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» [34].

Досліджуючи поняття «сім'я», І. Тімуш розглядає його у двох напрямках. Перший напрям правових досліджень полягає у тому, що сім'я не розглядається в юридичному аспекті, «оскільки суб'єктом сімейного права є не сім'я, а конкретні особи (подружжя, діти, батьки)». Автор зазначив, що соціальна обумовленість підтверджується значними критеріями, що визначають сім'ю. Другий напрям правових досліджень полягає у тому, що такі відносини регулюються нормами права безпосередньо, не беручи до уваги те, що сім'я є соціальною категорією. Тому сімейні відносини набувають правового змісту та стають правовідносинами, що надає сім'ї правового статусу [35, с. 111].

Таким чином сім'я – є ключовим елементом поняття «домашнього насильства».

У зв'язку з тим, що досить довгий час в кримінальній та кримінологічній науках був присутній термін «насильство в сім'ї» маємо його співставити з досліджуваним поняттям «домашнє насильство». Це підтверджується і позицією науковиці Т. Малиновської, яка зазначає що при визначенні домашнього насильства як соціального явища, зазвичай, вживаються такі терміни: насильство в сім'ї, сімейне насильство, насильство за ознакою статі, домашнє насильство, внутрішньосімейне насильство як еквіваленті, а в ряді випадків поєднуються з поняттям побутового насильства. Саме тому й виникає питання про смислову змістовність і співвідношення зазначених термінів [36, с. 89].

Кравченко І. відмічає, що термін «домашнє насильство» був введений в 1983 році національною асоціацією соціальних працівників, під ним розуміють:

фізичні, вербальні, духовні та економічні обмеження з метою контролю, залякування, навіювання страху [37, с.101].

З нашої точки зору, цей термін є надто широким, що за своєю суттю може включати в себе не тільки насильство в сім'ї, а й насильство, якому піддаються інші особи. Ключовим словом в даному терміні є слово «домашнє», що відноситься до дому, тобто його етимологічна сутність позначає «житлове приміщення і людей, що живуть в ньому», це можуть бути як члени сім'ї, так і інші особи, які є частиною відносин, що склалися в будинку, тобто територіальна ознака даного поняття є базовою. До кола осіб, щодо яких може бути вчинено домашнє насильство відносяться члени сім'ї, а також люди, які відіграють певну роль у цій сім'ї та мають в ній своє значення, але не є її членами (няні, доглядальниці і т. і.).

Спірним, на наш погляд, є і визначення, пропоноване в дисертаційному дослідженні Г. Беловольченко, який спробував синтезувати поняття «насильство в сім'ї» та «домашнє насильство». Під домашнім насильством він розуміє «сукупність кримінально караних і адміністративно-караних діянь, а також форм поведінки, які формально не є деліктами (правопорушеннями у власному розумінні слова), але вступають в протиріччя з загальноприйнятими стандартами поведінки в сім'ї, і які створюють передумови сімейної насильницької злочинності» [32].

Аналізуючи дане визначення, по-перше, виникає сумнів у необхідності розширення кола діянь, кваліфікованих як насильство. Аналіз досліджень Г. Беловольченко свідчить про те, що це і кримінально-карані і адміністративно-карані діяння, а також форми поведінки, які правопорушеннями не є, в зв'язку з цим, аналізоване визначення втрачає своє кримінологічне значення.

Автор даного визначення також вважає, що зазначені дії й форми поведінки утворюють передумови домашнього насильства. Виникає питання – як кримінально каране діяння може утворити передумови сімейної насильницької злочинності, якщо відповідно до теорії кримінального права, кримінально каране діяння (яким визначає і домашнє насильство

Г. Беловольченко) і є сам злочин чи кримінальне правопорушення? Окрім того, як ми вже відзначали, домашнє насильство є поняття більш об'ємне та збірне, адже воно включає в себе не тільки насильство в сім'ї, а й насильство по відношенню до осіб, що входять в так зване «домашнє коло» (няні, помічники з прибирання будинку, економки, кухарі тощо). У зв'язку з цим, ми вважаємо логічним твердження про те, що діяння і поведінка, як одна з форм домашнього насильства, утворюють передумови сімейної насильницької злочинності, швидше та логічніше буде стверджувати зворотне – сімейна насильницька злочинність створює передумови домашнього насильницької злочинності.

Таким чином, насильство в сім'ї нами розглядається як винне суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, психічного, сексуального примусового впливу одного члена сім'ї по відношенню до іншого, яке заборонено положеннями кримінального та адміністративного законодавства під загрозою застосування санкцій.

Ще одним поняттям, що є близьким до «насильства в сім'ї» та «домашнього насильства» є термін «насильство в побуті» або «побутове насильство». Ключовою ознакою даних понять є «побут». Побут – це загальний життєвий уклад, повсякденне життя», або, як його визначає Л. Архангельський – «частина невиробничої сфери, яка пов'язана з особистим споживанням матеріальних і духовних благ» [38, с. 35].

Собко Г. вказує, що побут являє собою сукупність невиробничих відносин сімейно-побутового, комунально-побутового і виробничо-побутового характеру, що виникають з приводу задоволення матеріальних і духовних потреб людини. З кримінологічної точки зору вагомим значення набуває визначення поняття і структурних елементів, що характеризують «побут». Також вона, аналізуючи поняття «побутового злочину», виділяє дві основні спрямованості побутової сфери: 1) особистісно-побутову (сім'я, спорідненість, дружба, товариство, сусідство); 2) суспільно-побутову (виробничий і громадський побут, побутові послуги) [39, с. 86].

Про особливості поглинання сімейних відносин побутовими, розмірковують і інші науковці. У зв'язку з цим, до побутових відносин можна віднести і відносини, що виникають у сусідів, які мешкають в комунальних квартирах, але дані відносини не є сімейними, тому якщо і буде скоєно насильницький злочин серед зазначених осіб, він буде відноситись до побутових злочинів, але не буде розглянутий як насильство в сім'ї.

Виходячи з вищесказаного, вважаємо, що терміни «домашнє насильство», «побутове насильство» і «насильство в сім'ї» не є аналогічними і взаємозамінними, й співвідносяться як ціле та частина.

Як впливає з нашого дослідження, категорію «домашнього насильства» необхідно розглядати у безумовному нерозривному зв'язку з категорією «насильство в сім'ї». Поряд з такими категоріями можливо виділити «насильницькі правопорушення в сім'ї». Заслуговує уваги визначення поняття «насильницькі правопорушення у сім'ї», сформульоване О. Ілляшенко – «сукупність адміністративно – правових та кримінально-правових умисних діянь (дій та бездіяльності), які зазіхають на суспільні відносини, що забезпечують такі блага особистості як життя і здоров'я, пов'язані з енергетичним впливом на органи та тканини (їх фізіологічні функції) організму іншої людини шляхом використання винних матеріальних чинників зовнішнього середовища (механічних, хімічних і біологічних) або загрозою такого впливу, або з впливом на організм іншої людини, здійснюючи вплив на його психіку, за допомогою психічних факторів зовнішнього середовища, скоєних одним членом сім'ї стосовно іншого проти волі останнього, за певний відрізок часу і на певній території» [40, с. 32].

Виходячи з аналізу наведених понять і таких розглянутих вище дефініцій, як «насильство», «сім'я», «насильство в сім'ї», синтезуємо авторське визначення насильницького правопорушення у сім'ї. Насильницьке правопорушення у сім'ї – соціальне, системне явище суспільства, що знаходить свій вияв у сукупності винних суспільно небезпечних фізичних, психічних, сексуальних, примусових впливів одного члена сім'ї по відношенню до іншого, заборонених

законодавством під загрозою покарання, що характеризується відповідними кількісними і якісними показниками.

Щодо безпосереднього дослідження поняття «домашнє насильство», необхідно відмітити, що у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дається визначення домашнього насильства, а саме: «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [17].

Схоже визначення «домашнього насильства», однак в трохи іншій інтерпретації, міститься у ст. 126-1 КК України, відповідно до якої це «умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи»[16].

Як і більшість науковців, ми маємо двояку позицію щодо існування домашнього насильства в КК України та Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Звичайно, підхід законодавця є зрозумілим – підкресли особливості домашнього насильства саме як кримінально-правової категорії у вигляді окремого кримінального правопорушення. Проте, існування двох різних трактувань одного поняття завжди є таким, що суперечить правилам законодавчої техніки, в деякій мірі ускладнює практику застосування положень чинного КК України.

Підводячи підсумки щодо категорії домашнього насильства саме як кримінологічної категорії можливо сформулювати власне авторське визначення та визначити його ознаки. Так, домашнім насильством як кримінологічною категорією є певний вид агресивної поведінки (у вигляді фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства) осіб, що мають сімейні, родинні, шлюбні чи близькі відносини, або спільно проживали чи проживають в одному місці, при цьому така поведінка спричиняє фізичну або психічну шкоду особі чи ставить під загрозу спричинити таку шкоду. Виходячи з пропонованого визначення можливо виділити такі його ознаки:

- це є агресивна поведінка;
- виникає у сімейно-родинних відносинах чи домашніх умовах проживання;
- може мати форму фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства;
- суспільна небезпека, тобто створення загрози нормальному функціонуванню та розвитку як суспільства в цілому, так і окремих його членів;
- результатом домашнього насильства є заподіяна шкода: моральна (психологічні переживання, стрес і т. і.) і матеріальна (витрати на лікування, послуги адвокатів при розірванні шлюбу і т. і.);
- є протиправним актом, що порушує правові норми.

1.3. Детермінанти вчинення та розповсюдження випадків домашнього насильства

Певне юридичне явище, що існує в об'єктивній реальності має безліч взаємозв'язків. При цьому механізм його розвитку включає в себе причину, що його породжує, а також умови, що сприяють його існуванню та кінцевому результату, до якого прагне таке явище. Перебіг цього процесу супроводжується взаємодією різноманітних факторів, що й обумовлюють існування такого явища. Злочинність, одним з проявів якої є домашнє насильство, також має власний детермінаційний причинно-наслідковий процес, що вимагає ретельного вивчення.

Для кримінології особливо важливим є саме аналіз детермінантів – чинників, що провокують негативні суспільно-небезпечні діяння, на відміну від кримінального права, де такі детермінанти не стоять на порядку важливості, хоча й в окремих видах кримінальних правопорушень мають бути обов'язково доведені.

Детермінація злочинності – це комплекс внутрішніх та зовнішніх умов, процесів та явищ, що взаємопов'язані одне з одним і в своїй сукупності обумовлюють злочинність та її прояви [41, с. 209].

Зазвичай, насильство в родинних відносинах виступає негативною тенденцією, масштабність якого залежить від суспільного розвитку. Це явище, що важко піддається цілковитому викоріненню, у зв'язку з чим слід звертати увагу на детермінанти [42, с. 782].

Як конкретно зауважила С. Шалгунова «між етапами вивчення насильницьких злочинів, що вчиняються проти особи та організацією їх запобігання, завжди буде присутнім обов'язковий етап виявлення детермінації та причинності насильства» [43, с. 224]. У зв'язку з чим ми маємо з'ясувати, які криміногенні чинники домашнього насильства його детермінують, адже правильність їх встановлення допомагає у виявленні шляхів мінімізації розповсюдження випадків домашнього насильства.

Загалом причинами, що призводять до насильства в сім'ї називають: 1) економічні; 2) соціальні; 3) педагогічні; 4) правові; 5) фізіологічні; 6) політичні; 7) правові та інші [44, с. 75].

Досліджуючи детермінанти злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин (до яких відноситься домашнє насильство), блок причин і умов побутової злочинності, Л. Крижна розглядала як елемент системи детермінант загальної злочинності, який відповідає властивим цій системі закономірностям [45, с. 10].

Криміногенні фактори, які породжують те чи інше кримінальне правопорушення (в тому числі і домашнє насильство) традиційно досліджуються

на трьох рівнях: макрорівень (суспільство в цілому), мезорівень (соціальний інститут сім'ї) та мікрорівень (індивідуальні особливості особи) [46, с. 8].

Необхідно відмітити, що більшість детермінантів можливо поділити на такі категорії:

- соціальні детермінанти (серед яких виділяють наявність конфліктів в суспільстві, розповсюдженість пропаганди в ЗМІ);
- економічні детермінанти (наявність безробіття в країні, відсутність високооплачуваної роботи, економічна залежність);
- психологічні детермінанти (існування стереотипів минулого в суспільстві);
- педагогічні детермінанти (наявність проблем з підвищенням рівня культури поведінки – моральної, громадянської чи правової);
- правові детермінанти (існування теорії щодо насильства як до внутрішньої сімейної проблеми, включаючи теорію, що насильство – суспільно-негативне явище);
- політичні детермінанти (наявність в країні гендерних стереотипів, відсутність достатньої уваги до материнства та дитинства);
- фізіологічні та медичні детермінанти (будь-які відхилення пов'язані зі здоров'ям, наявність захворювань);
- соціально-медичні (алкоголізм, наркоманія, агресивність, відсутність повноцінної репродуктивної культури серед населення) [47, с. 65].

Сімейна десоціалізація обумовлена: порушенням в шлюбно-родинних відносинах гармонії між матеріальними та духовними цінностями. Сімейна конфліктологія обумовлена підґрунтям подружньої невірності, своєрідною боротьбою на першість в сім'ї. В основу вивчення детермінант домашнього насильства, ми покладемо інтерактивний підхід і розподіл криміногенних факторів за змістовним критерієм.

Для інтерактивного підходу характерно те, що результатом взаємодії особи та суспільства, опосередкованих умовами злочинності, є перехід всієї цієї системи в новий стан: суспільство криміналізується, а людина набуває

злочинний досвід, її особистість набуває якості, характерні для особи злочинця. Процес цього взаємозв'язку очевидний: криміналізація суспільства породжує криміналізацію особистості, криміналізація особистості, як члена суспільства, в свою чергу, сприяє криміналізації суспільства. Ні для кого не секрет, що витoki насильства знаходяться у вихованні суб'єкта, що дає достатні підстави для аналізу природи насильства та причин і умов злочинної поведінки взагалі. Важливе місце у формуванні деструктивної діяльності людини займають умови її ресоціалізації, особливо жінок і неповнолітніх. Тут на першому місці знаходиться сім'я, в якій і починається соціалізація людини. Тому першими досліджуваними детермінантами домашнього насильства – є соціальні чинники.

Більшість осіб, які вчиняють злочини із застосуванням насильства, виростили в «неблагополучних» або «аморальних сім'ях». Багато вітчизняних та зарубіжних вчених вказували та вказують на винятково негативну роль таких сімей на формування особистості дітей, які в них виростили і виховувались. Так, О. Луценко відзначає, що провідне значення у визначенні кримінальної насильницької мотивації належить, головним чином, ставленню батьків до дитини, її прийняття або ігнорування, яке може виражатися в формі байдужості, недостатньої уваги, емоційної холодності, що викликає у дитини почуття невпевненості, занепокоєння, незахищеності. Такі діти шукають в неформальних або кримінальних групах колективного батька, їм властива імпульсивність, дратівливість, невпевненість у собі [19, с.200]. Цю думку розвиває і Г. Мустафасєв, який вважає, що недостатня згуртованість сім'ї, відсутність близькості та взаєморозуміння між батьками і дитиною, авторитарний стиль сімейного керівництва можуть посилити схильність індивіда до деструкції [48, с.198]. Діти, які зустрічаються з насильством у себе вдома або самі стають жертвами насильства, або засвоюють подібні зразки поведінки та переносять негативний досвід сімейних відносин в інші соціальні групи.

Ми підтримуємо точку зору О. Кочемировської про те, що процес соціалізації особистості в основному відбувається в рамках сім'ї. Характер взаємин і умови психологічного мікроклімату всередині сім'ї є одним з

найважливіших факторів девіантної поведінки підлітків, що сприяють формуванню особистості. Не останнє значення в сфері соціальних детермінацій відіграють побутові умови. Зміст побуту включає такі показники як матеріальні умови, функції побутових відносин, типи малої референтної групи, що володіє переважним впливом на її членів. Диспропорції побутових умов виражаються в тому, що значна частина населення має елементарні побутові потреби (в їжі, одязі, житлі і т. і.), зазнає серйозних труднощів в їх задоволенні [49, с.19].

Аналіз вивчених кримінальних справ показує, що 75,4% осіб, які вчинили насильницькі злочини в сім'ї, відчували різного роду побутові незручності та матеріальні труднощі. Деякі з них, з метою виправлення негативної ситуації в побуті, залучали своїх неповнолітніх дітей до вчинення антигромадських дій (жебрацтво, бродяжництво т. і.), а також в вчинення злочинів (крадіжка, грабіж і т. і.). Особливого значення серед соціальних детермінантів набувають такі асоціальні явища, як алкоголізм, наркоманія, проституція. На жаль, в умовах сучасності, доступність алкоголю (для всіх вікових груп), сприяє значному поширенню алкоголізму. Негативні наслідки алкоголізації проявляються в зниженні загального рівня культури суспільства, та й загалом, окремих громадян, їхньої психічної чи соціальної деградації, що в тому числі впливає й на здоров'я та суспільні відносини. Наркоманія як асоціальна явище теж є тісно пов'язаною із злочинністю.

Для встановлення детермінантів конфліктів, що провокують домашнє насильство, ми провели онлайн опитування 987 осіб (До 18 років – 167 ос.; 18-25 – 362 ос.; 26-45 – 265 ос.; 45 і старше – 193 ос.). За результатами опитування, встановлено, що 78,5% опитаних вважають, що причиною конфліктних ситуацій у них в сім'ї є зловживання алкоголем кого-небудь з членів сім'ї; 9,3% відзначили як джерело конфліктів вживання наркотичних речовин; 5,4% – розбіжності щодо поглядів на статеві відносини (в основному це стосується батьків і дітей, перші вважають, що останні ведуть занадто вільний спосіб життя, часто міняючи статевих партнерів); 5,8% відзначили інші причини,

до яких увійшли: розбіжність поглядів стосовно захоплення, різниця характерів і т. і. (Додаток 1).

Розкриваючи соціальні чинники, зазначимо, що Г. Ірван (*G. Irwan, 2020*) розвиває новий напрямок, згідно з яким важлива роль в детермінації насильницької поведінки належить соціальній складовій, яка залежить від агресивних впливів навколишнього середовища [50, с.72]. Результатом розробки цієї теорії стало виявлення зв'язків між девіантною поведінкою людини й такими явищами, як геомагнітні аномалії, сонячна активність, розломи земної кори, зміна пір року і т. і. Різноманітність соціальних складових детермінацій мікро- і макрорівня насильницьких злочинів в сім'ї, обумовлює деформовану соціалізацію членів сім'ї або близьких родичів в процесі своєї взаємодії, що, перш за все, відбивається на духовному становленні особистості.

Наступним видом криміногенних факторів, що обумовлюють домашнє насильство, є духовно-моральні чинники. Характеризуючи духовний розвиток особистості, Т. Гончарова вважає, що він знаходиться під впливом матеріальних чинників (рівень життя, рівень соціального захисту і т. і.) і духовних чинників (суспільна свідомість, свідомість класів, груп, інших людей). [51, с.47]. Однак ці фактори впливають на людину не рівнозначно. Детермінація права і моральності не викликає сумніву, так само як і взаємозв'язок злочинності та духовно-моральної деградації.

Як зазначає О. Беспаль: «Ескалація кримінального насильства відбувається також через різку зміну ідеології в суспільстві, руйнування старих ідеалів, на зміну яких поки не створено будь-яких нових позитивних ціннісних орієнтирів, зниження рівня моральних вимог з боку суспільства до його членів» [52, с.130].

Більш того відсутність значущих позитивних ідеалів і цінностей заповнюється сумнівними сурогатами, а також відверто аморальними цінностями. Деформація ціннісної орієнтації призводить до домінування матеріальних цінностей над духовними. Подібні обставини сприяють зміні та деградації таких цінностей і установок як доброта, милосердя, порядність,

прощення, розуміння, жалість і т. і., замінюючи їх на злість, жорстокість, безпринципність, помсту й ворожість. Все це безсумнівно позначається на сімейних відносинах, де перш за все і відбувається переорієнтації та апробування позитивних цінностей на негативні.

Особливе значення у формуванні деструктивності духовно-морального розвитку відіграють й засоби масової інформації та комунікації. Інтернет вкрай насичений інтелектуальним насильством і з кожним днем віртуальні розваги стають все більш жорстокими й страшними. І якщо раніше, наприклад, ігри привертали увагу покупців рекламою «різноманітності персонажів та ігрових рівнів», то сьогодні на обкладинці чергової гри можна побачити напис: «Понад сто способів вбивств, тортур своїх жертв перед смертю, правдоподібні крики і крики ваших ворогів». У зв'язку з цим не можна не погодитися з думкою, що «ігри з великою кількістю сцен жорстокості формують в наших дітях риси потенційних садистів». У зв'язку з чим вбивство стає звичним способом вирішення економічних, політичних і навіть міжособистісних інтимних проблем.

Пошукові системи не фільтрують пропозиції сексуального характеру, їх загальна доступність і поява в найнесподіваніших сайтах, призводить до поширення статевої розбещеності й низької культури міжстатевих відносин. Сучасні ж технології та масив доступної сексуальної інформації сприяють задоволенню будь-яких збочених запитів. Так, нами було проведено міні-експеримент: в пошукову систему Інтернету ми ввели слова – «дочка», «син», «батько», «мати», «брат», «сестра». Крім статей та інформації, що стосуються питань психологічних взаємини, фізіологічного розвитку, сімейних сайтів, з переглянутих нами 100 знайдених елементів, 8 містили фото і відео матеріали порнографічного характеру з поясненнями, з яких випливало, що особи на зображеннях є близькими родичами, при цьому частина з цих матеріалів явно містить приховане насильство.

Газети, журнали, телебачення не відстають від сучасних комунікацій. Жоден з існуючих каналів телебачення не може похвалитися відсутністю передач, фільмів, програм, де відсутнє насильство. Складається враження, що у

каналів йде своєрідне змагання в масовій демонстрації насильства. Пропаганда аморального способу життя сприяє його впровадженню в повсякденне життя телеглядачів, які, перш за все, в своїй сім'ї апробують побачене. Рейтинги програм і передач злітають вгору, коли їх сюжети містять сцени насильства.

Тяга до видовищної демонстрації насильства лежить в генах нашого народу. Наші предки так часто і в такій великій кількості збиралися на публічні страти, що це дозволяє зробити висновок про їх виховання біля плах і ешафотів. Насильство, фізичне катування і муки дибою, батогами, колесуванням, розпеченим залізом, знівечення обличчя були невід'ємною частиною життя багатьох поколінь українського народу.

Культивування кримінальної ідеології сприяє закріпленню деструктивних уявлень про рішення всіх питань за допомогою сили, а недосконалість каральної системи породжує відчуття вседозволеності й безкарності. Важливо, що Модельний закон Про захист дітей від інформації, яка завдає шкоди їх здоров'ю та розвитку (Model law About protection of children from information doing harm to their health and development) [53] до інформації, забороненої для поширення серед дітей, відносить, зокрема, інформацію, що обґрунтовує, виправдовує допустимість насильства і (або) жорстокості або спонукає здійснювати насильницькі дії по відношенню до людей або тварин, за винятком випадків, передбачених цим законом; нівелюючи сімейні цінності, і, як наслідок, пропагує нетрадиційні сексуальні відносини та формує неповагу до батьків і (або) інших членів сім'ї.

Державна політика у сфері захисту дітей від інформації, виходячи з аналізу Модельного Закону базується на таких принципах (зазначимо деякі з них): пріоритет прав та законних інтересів дітей, забезпечення їх особливого захисту державою; створення умов обороту державою інформаційних продуктів, безпечних для життя та здоров'я дітей, що забезпечують їх повноцінний розвиток та соціалізацію; пріоритет права дитини на захист моралі, здоров'я та забезпечення повноцінного розвитку перед інтересами забезпечення свободи вираження поглядів та масової інформації, інших прав і свобод дорослих

споживачів інформаційної продукції, а також її виробників та розповсюджувачів; визнання свободи вибору та доступу повнолітніх осіб до будь-якої інформації, поширення якої не заборонено законодавством держави, за умови забезпечення захисту дітей від інформаційних продуктів, здатних завдати шкоди їхньому здоров'ю та розвитку; систематичність державних заходів захисту та захисту дітей від інформаційних продуктів, що завдають шкоди їхньому здоров'ю та розвитку; пріоритетність превентивних заходів захисту прав та законних інтересів дітей у сфері обороту інформаційної продукції та їх захист від зловживань свободою розповсюдження інформації, тощо [53].

Щодо духовно-моральних детермінантів домашнього насильства, необхідно звернути увагу на віктимологічні чинники. Віктимність особистості означає підвищену здатність людини, в силу деяких якостей ставати при певних обставинах об'єктом злочинного посягання, тобто поведінка людини за своєю природою може бути не тільки злочинною, а й винною, тобто небезпечною для неї самої, необачною, ризикованою, а, отже, здатною при певній ситуації стати приводом для здійснення насильницького посягання. Дослідження, проведені в різних регіонах країни, а також за кордоном, показують, що положення можливої жертви, її спосіб життя, особливості поведінки в сукупності з формами та ступенем взаємозв'язків з потенційним правопорушником можуть сприяти зародженню у свідомості останнього злочинного задуму, стимулювати його антигромадську установку, визначати спосіб і засоби вчинення злочину. Найчастіше жертвами домашнього насильства стають – діти, жінки, люди похилого віку. Психологічні особливості неповнолітніх є їх базовою віктимною якістю.

Дослідження, проведені за участю експертів UNICEF щодо домашнього насильства, констатують такі дані: діти у віці до чотирьох років мають більше шансів бути вбитими в сім'ї, ніж більш старші діти. Немовлята й маленькі діти з більшою ймовірністю будуть вбиті їх матерями, ніж їх батьками. У три рази більше число випадків сексуального насильства над дівчатами, ніж над хлопчиками. Чорношкірі діти в 1,5 рази частіше стають жертвами фізичного

наси́льства, в п'ять разів частіше, ніж білі діти, вмирають від фізичного наси́льства або злочинної недбалості [54].

Розглядаючи соціально-моральні детермінанти сексуальних злочинів проти неповнолітніх, Христова Г. вважає, що вчинення сексуальних злочинів проти неповнолітніх можна розглядати одночасно і як джерело аморальності, як її проявів, так і її наслідків. Аналіз жертв домашнього насильства вітчизняними вченими, дозволив виділити ряд типів осіб з віктимною поведінкою. Тип «беззахисної жертви» включає, в тому числі й неповнолітніх осіб. Беззахисність їх обумовлена, по-перше, об'єктивною неспроможністю до опору злочинцю; по-друге, відсутністю допомоги, захисту з боку державних і громадських інститутів, перш за все з боку правоохоронних органів [55, с. 52].

Ми можемо додати також відсутність захисту з боку осіб, зобов'язаних надавати допомогу і здійснювати захист інтересів неповнолітніх в силу їх законних обов'язків як членів сім'ї або близьких родичів. Особи похилого віку, котрі піддаються насильству в сім'ї, також можуть належати до типу «беззахисної жертви». В силу свого віку, визначеного фізичного стану, а також матеріальної залежності, старші члени сім'ї перебувають в пригніченому стані як фізично, так і психологічно. Уразливість традиційно віктимних груп (неповнолітні, жінки, люди похилого віку і т. і.) зберігається також в умовах кардинальної трансформації соціуму, в умовах глобалізації, при цьому ступінь віктимності тільки збільшується.

Причиною цього є стимульовані глобалізацією процеси втрати особистістю своєї соціальної ідентичності, крайньої індивідуалізації, що межує з десоціалізацією, девальвацією морально-правових цінностей. В таких умовах деформується і система ціннісних орієнтацій жертви. Як зазначає О. Беспаль «Ціннісні орієнтації визначають спрямованість особистості та позицію людини. У жертв злочинів з неадекватною самооцінкою ціннісні орієнтації становлять нестійку систему» [56, с. 37].

На основі проведеного дослідження можна припустити градацію жертв домашнього насильства в залежності від усвідомлення ними своєї віктимної

поведінки. Так, до осіб, що свідомо провокують насильство по відношенню до себе, ми відносимо, по-перше, членів сім'ї чи близьких родичів, схильних до вживання алкоголю і наркотичних речовин. Цю групу об'єднує нестійкість, агресивність, конфліктність в поведінці, які в свою чергу продукують агресивність і насильство з боку інших членів такої мікро-групи, як сім'я. По-друге, до цієї категорії ми відносимо осіб, які мають корисливий мотив, тобто тих, кому вигідно вчинення насильницьких дій по відношенню до себе. Поповнили цю категорію і жінки, які несвідомо провокують насильство по відношенню до себе, безмірним терпінням, страхом перед насильником, соромом перед громадськістю [55, с. 39].

Більш детально потерпілі від домашнього насильства будуть розглянуті в межах підрозділу 2.3 цього дослідження.

Досить часто насильницькі злочинці, в тому числі й сімейні насильники, керуються афектогенними мотивами, які виражаються при переживанні таких емоцій і почуттів, як ревності, гнів, ненависть. Результати власних досліджень особистості насильницького злочинця в сімейно-родинних відносинах, проведені на основі емпіричного матеріалу (Додаток 1), тотожні з результатами досліджень інших авторів. Розмірковуючи про причини латентності домашнього насильства, основними її причинами більшість респондентів вказали сором (58,5%), впевненість у безкарності (9,7%), усвідомлення власної провини (8,3%), страх перед насильником (9,2%), матеріальна залежність (14,3%).

Узагальнюючи їх детермінанти зазначимо, що вони стосуються наступних характеристик особистості особи, яка вчиняє домашнє насильство: за статевими ознаками – велика частина злочинів скоюється чоловіками. Це пояснюється їх агресивно домінуючим становищем в більшості сімей. Жіноча злочинність в сім'ї найчастіше є, на думку деяких вчених, результатом асоціальної поведінки подружжя (співмешканців). В більшості випадків жіноча насильницька злочинність є наслідком дискримінації або порушення міжособистісних, внутрішньосімейних стосунків, наслідком розладів адаптації, відповідної реакції на суб'єктивно значущу ситуацію. Причому соціальна структура і культура

суспільства мають домінуючий вплив на поведінку жінок, їх правосвідомість, на формування кримінальної агресії.

Вікові показники визначили, що більшість насильницьких злочинів скоюються особами середнього віку, це пояснюється їх фізичним станом. Значна частина осіб, які вчинили насильницькі злочини в сім'ї, зловживають алкоголем, як правило, такі особи або не працюють, або не мають постійного місця роботи. Більшість злочинців, які вчиняють домашнє насильство, мають середню спеціальну освіту. Дослідження щодо рівня освіти, виявило наступні закономірності: чим вище рівень освіти особи, яка вчинила домашнє насильство, тим нижче рівень освіти особи, яка потерпіла від нього, і навпаки.

Найчастіше в цих випадках насильство виражається в таких злочинах, об'єктом яких є життя і здоров'я членів сім'ї або близьких родичів. Особливістю цієї категорії злочинців є усвідомлення ними своєї незаконної, протиправної поведінки і щирого розкаяння. Що в цілому свідчить про збереження певних цінностей в їх соціальній позиції. Не розуміння сучасного духовно-морального стану суспільства, що переживає економічну, ідеологічну та моральну кризу не дозволить заходам з протидії насильницької злочинності в цілому і зокрема в сім'ї досягти належного ефекту.

Наступним комплексом детермінацій домашнього насильства є правові чинники. Так, А. Робінсон (*Amanda L. Robinson. 2016*) до числа криміногенних правових чинників відносить: аномію (бездіяльність) закону; нестабільність і невизначеність законодавства; проблеми кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, а також кримінально-процесуального законодавства; обмеженість офіційного тлумачення цього законодавства [57]. Говорячи про аномії законодавства, необхідно відзначити не тільки про бездіяльність і декларативність існуючих норм, а й про повну їх відсутність у сфері регулювання важливих аспектів насильницьких злочинів. Адже категорія «насильство» широко використовується в Особливій частині Кримінального кодексу України, проте в Загальній частині Кодексу дана категорія не детермінується. При цьому в Загальній частині перераховуються деякі найбільш

суспільно небезпечні прояви насильства. Так, відповідно до положень ст. 67 КК України до обставин, які обтяжують покарання належать: «вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю, або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини» (ч.1 п.6 ст. 67); «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (ч.1 п.6 – 1 ст. 67); «вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності» (ч.1 п.7 ст. 67); «вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного» (ч.1 п.8 ст. 67); «вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього, або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством» (ч.1 п.9 ст. 67); «вчинення злочину з особливою жорстокістю (ч.1 п.9 ст. 67)» [16].

Крім чіткого тлумачення поняття «домашнє насильство», покликаного офіційно й однозначно інтерпретувати злочинні діяння, вчинені за допомогою різних форм насильства, у КК України відсутні норми, що відображають особливу суспільну небезпеку насильницьких злочинів в сім'ї.

Важливим недоліком законодавчої сфери, є відсутність у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [17], призначення якого, на думку автора, не лише в офіційному визначенні етимологічного значення основних термінів, які стосуються домашнього насильства, а й перш за все в формуванні і подальшій реалізації продуманої правової концепції профілактики насильства в сім'ї, чітко визначеної системи суб'єктів із зазначенням сфери їх діяльності, а також компетенцією контролюючих органів.

Аномія чинного законодавства, як правило, проявляється при ігноруванні норм чинного законодавства щодо злочинів, скоєних в сім'ї на сексуальному ґрунті між подружжям (співмешканцями). Такі діяння правоохоронними

органами не прийнято вважати злочинами, незважаючи на чіткі рекомендації ООН. Схожу проблематику кримінально-правової оцінки суспільно-небезпечних діянь мають більшість кримінальних правопорушень, вчинених в сім'ї, на жаль, все що діється в рамках сім'ї вважається менш небезпечним, ніж ті самі діяння, вчинені по відношенню один до одного сторонніми людьми. Проведене нами соціологічне онлайн опитування працівників ГУНП в Хмельницькій області (Додаток 2) свідчить про наступне: 76,3% респондентів вважають за необхідне посилити покарання за вчинення насильства до членів сім'ї і (або) близьких родичів. Щодо ефективності заходів попередження насильства в сім'ї, то 67,4% осіб обрали економічні, 17,4% – соціальні, 12,2% – покращення духовно-моральної сфери, 3% – правові.

Решта учасників опитування дотримуються позиції, згідно з якою норми, передбачені КК України цілком достатньо для того, щоб відповідно реагувати на злочини, що здійснюються членами сім'ї або близькими родичами. Відчуття перманентної економічної загрози, обмеженість соціального статусу, нестабільність службового становища, негативний вплив сім'ї, продукування стійких агресивно-насильницьких поглядів з боку ЗМІ і соціальних комунікацій, відсутність ефективного правового регулювання протидії домашньому насильству, всі ці фактори формують стан фрустрації, соціальної депресії, яка виявляється або в апатії, або в агресивному стані.

Недоліки правозастосовної і правоохоронної діяльності, відсутність чіткого законодавчого регулювання основних питань протидії насильницькій злочинності в сім'ї, сприяють формуванню стійких позицій правового нігілізму. Технічний прогрес розвитку суспільства веде до відсутності в ньому чітких антизлочинних ідеологічних позицій, формує у індивіда відчуття вседозволеності й безкарності. Прогалини законодавства дозволяють уникнути відповідальності, а деградація суспільних уявлень про основні цінності, дозволяє уникнути і громадського осуду. Особистість, набуваючи злочинного досвіду, взаємодіючи з іншими членами суспільства, які поділяють її злочинні погляди, створює міні-спільноти, де складається особлива злочинна культура, що створює

негативний вплив як на найближче оточення її членів (сім'ю), так і на суспільство в цілому.

Наступними різновидами детермінантів домашнього насильства – є економічні чинники, що виражаються в регулярних економічних кризових явищах, що включають в себе недоліки економічного планування, незбалансованість господарських механізмів, майнове розшарування, що призводить до зростання безробіття, а, отже, до істотного скорочення доходів значної частини населення, які намагаються вирішити проблеми не завжди законними способами (вбивство новонароджених, втягнення неповнолітніх у антигромадські дії і злочини, вбивство з корисливих мотивів членів сім'ї або близьких родичів).

Таким чином, можливо зробити висновок, що детермінанти вчинення домашнього насильства – це комплекс негативних факторів суспільного життя, що провокують вчиняти домашнє насильство. Серед основних детермінантів, можливо виділити: 1) соціальні – проявляються у непослідовності та обмеженості соціальних реформ, а також відсутності механізму контролю за реалізацією існуючих програм, що призводить до соціальної незахищеності громадян, до формування негативного, а часом і злочинного ставлення у частини з них до новонароджених, інвалідів та людей похилого віку, членів своєї сім'ї або близьких родичів; 2) духовно-моральні – обумовлені відсутністю позитивної ідеології в суспільстві, руйнуванням позитивних цінностей та ідеалів, культивуванням аморальних орієнтирів, створенням кримінальних субкультур; 3) правові – обумовлені наявністю правових колізій в нормативно-правових актах, що регулюють сферу запобігання та протидії випадкам домашнього насильства, низьким рівнем притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють домашнє насильство; 4) економічні – мають вираження у постійних кризових явищах, що провокують істотне скорочення доходів окремих прошарків населення; 5) військово-політичні – в умовах повномасштабного вторгнення, зміщуються пріоритети щодо першочергових проблем, що потребують

термінового реагування, у зв'язку з цим проблеми, пов'язані з домашнім насильством відходять на другий план.

Висновки до розділу 1

В процесі аналізу теоретико-правових засад криміналізації домашнього насильства було визначено, що:

1. Розвиток криміналізації домашнього насильства складається з таких періодів: Перший період (патріархально-тиранічний) – тривав з початку розвитку першої державності на теренах України (Київська Русь) і до середини XVIII ст. Характеризується цей період тотальною залежністю дітей і дружини від глави сім'ї. Багатовікові традиції та засади не дозволили включити насильство, яке чиниться в сім'ї, до розряду злочинів. Його розглядали, скоріше, як вдалий метод виховання. При цьому його застосування обґрунтовувалося, абсолютно благими цілями. Ця ідея була в основі й існуючого на той момент законодавства. Насильство щодо дружини та дітей не підлягало покаранню, а злочини проти батьків, особливо по відношенню до батька, карали смертною стратою і належали до розряду державних; Другий період криміналізації домашнього насильства – просвітницько-визвольний, тривав з другої половини XVIII і до 20-х років XX століття. Саме в цей період у тодішньому законодавстві з'явилися перші правові норми, що оберігали сімейні, родинні, шлюбні чи близькі відносини від насильства. Кримінальна відповідальність була введена як за жорстоке поводження з боку дітей по відношенню до батьків, так і з боку батьків по відношенню до своїх дітей. Жінки та діти наділялися не тільки певними новими правами, а й розглядалися як найбільш віктимні особи, які заслуговують особливого захисту, це виражалось в появі нових складів злочинів, жертвами яких ставали вищезгадані особи. Третій період криміналізації домашнього насильства – простою – охоплює період створення радянських соціалістичних республік та до 1960 року, коли було прийнято КК УРСР. В цей період стався своєрідний перехід до тих традицій та правових норм, що діяли у XVIII столітті. Зокрема з Кримінальних кодексів 1922 р, та 1927 року було вилучено статті, що

стосуються кримінальної відповідальності за можливі випадки вчинення насильства по відношенню до вразливих членів сім'ї (жінки, діти, особи похилого віку). Четвертий період криміналізації домашнього насильства – модернізаційний – тривав з 1960 року і до внесення змін до чинного КК України в 2017 році. Особливістю цього періоду, стало усвідомлення важливості охорони та захисту сімейно-родинних відносин в суспільстві, як від зовнішніх несприятливих чинників, так і від внутрішніх. Що знайшло своє відображення в КК 1960 року та чинному КК України у вигляді існування правових норм, що передбачаються кримінальну відповідальність за посягання на сімейні, родині, шлюбні чи близькі відносини. П'ятий період криміналізації домашнього насильства – європейського вектору – започаткований у 2017 році і триває до сьогодні. Саме в цей період було прийнято важливий нормативно-правовий акт – Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також внесено зміни до чинного кримінального законодавства, а саме додано до КК України статтю ст. 126-1 КК України, що і визначає кримінальну відповідальність за домашнє насильство;

2. Домашнім насильством як кримінологічною категорією є певний вид агресивної поведінки (у вигляді фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства) осіб, що мають сімейні чи близькі відносини, або спільно проживали чи проживають в одному місці, при цьому така поведінка спричиняє фізичну або психічну шкоду особі, чи ставить під загрозу спричинити таку шкоду. Ознаками домашнього насильства як кримінологічної категорії є: агресивна поведінка, що виникає у сімейно-родинних відносинах чи домашніх умовах проживання; може мати форму фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства; суспільна небезпека, тобто створення загрози нормальному функціонуванню та розвитку як суспільства в цілому, так і окремих його членів; результатом домашнього насильства є заподіяна шкода: моральна (психологічні переживання, стрес і т. і.) та матеріальна (витрати на лікування, послуги адвокатів при розірванні шлюбу і т. і.); є протиправним актом, що порушує правові норми;

3. Детермінанти вчинення домашнього насильства – це комплекс негативних факторів суспільного життя, що провокують вчиняти домашнє насильство. Серед основних детермінантів, можливо виділити: 1) соціальні – проявляються у непослідовності та обмеженості соціальних реформ, а також відсутності механізму контролю за реалізацією існуючих програм, що призводить до соціальної незахищеності громадян, до формування негативного, а часом і злочинного ставлення у частини з них до новонароджених, інвалідів та людей похилого віку, членів своєї сім'ї, або близьких родичів; 2) духовно-моральні – обумовлені відсутністю позитивної ідеології в суспільстві, руйнуванням позитивних цінностей та ідеалів, культивуванням аморальних орієнтирів, створенням кримінальних субкультур; 3) правові – обумовлені наявністю правових колізій в нормативно-правових актах, що регулюють сферу запобігання та протидії випадкам домашнього насильства, низьким рівнем притягнення до відповідальності осіб, що вчиняють домашнє насильство; 4) економічні – мають вираження у постійних кризових явищах, що провокують істотне скорочення доходів окремих прошарків населення; 5) військово-політичні – в умовах повномасштабного вторгнення, зміщуються пріоритети щодо першочергових проблем, що потребують термінового реагування, у зв'язку з цим проблеми, пов'язані з домашнім насильством відходять на другий план.

РОЗДІЛ 2

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА****2.1. Особа, яка вчиняє домашнє насильство: поняття та ознаки**

З виникненням злочинності у поняттєвий апарат кримінологічної науки введено нову дефініцію «злочинець». Відтоді важливого значення набуває питання вивчення особи злочинця. Адже будь-яке кримінальне правопорушення чи злочин, як акт свідомої вольової діяльності, значно обумовлений сутністю й особливостями особи, яка обирає таку форму поведінки.

Особливої актуальності, з огляду на невпинно зростаючу кількість в Україні насильницьких кримінальних правопорушень, кваліфікованих як «домашнє насильство», набуває вивчення саме особи, яка вчиняє домашнє насильство. Разом з тим, щоб сформувати кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють домашнє насильство, потрібно визначитися з вихідними поняттями до таких, зокрема, варто виокремити поняття та структуру насильницького злочинця.

Аналіз літературних джерел з теми дозволяє стверджувати, що поняття та структура особи злочинця неодноразово привертали увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, окремі аспекти даного питання вивчали: О. Цибенко, В. Філонов, О. Біловол, Б. Волкова, К. Ігошев, А. Сахаров, Н. Кузнєцова, І. Тяжкова, Г. Рєзнік, В. Бурлакова, А. Музика, М. Мельник, М. Хавронюк, Т. Малиновська, О. Ігнатов, І. Карпець, Н. Стручкова, О. Джужа, Ю. Іванов, П. Бузало, С. Денисов, О. Кириченко, В. Курило, О. Михайлов, О. Яра, О. Бандурка, К. Левченко, І. Трубавіна, Г. Мустафаєв, І. Довгаль, А. Блага, Л. Крижна, О. Дудоров та багато інших.

Насамперед зауважимо, що кримінологія вивчає особистості, які вчиняють кримінальні правопорушення і є для цієї науки об'єктом дослідження. Однак вивчаючи зазначених осіб, кримінологія використовує досягненнями різних галузей знань. Особистість кримінального правопорушника, як і людина в

цілому, оцінюється як істота, тип життя якої відображається на її зовнішності. Особа, що не здатна відповідати за свої вчинки, позбавлена необхідних властивостей, що характеризують її як особистість. В особистості будь-якого типу, зокрема й в особистості злочинця, складаються взаємини з оточуючими людьми.

Варто відмітити, що кримінологічна наука тісно пов'язана з кримінальною наукою. А як відомо, законодавець у 2018 році прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [58], яким було внесено зміни до чинного КК України [16], що стосуються заміни терміну кримінального злочину на кримінальне правопорушення, що у свою чергу поділяється на кримінальний проступок та злочин. Враховуючи такі зміни, маємо необхідність вживати у нашому дослідженні саме – особу кримінального правопорушника. Проте, варто відмітити, що досліджувати особу кримінального правопорушника все ж таки будемо через призму «особи злочинця» та «особи насильницького злочинця».

Сьогодні поняття «особа злочинця», як і «особа насильницького злочинця», мають право на існування. Проте важливим є те, яким змістом наповнені ці поняття. Відтак, І. Карпеця, зазначав, що не можна об'єднувати осіб, котрі вчинили різні злочини, відмінні за своїми кримінологічними характеристиками, одним загальним поняттям – «особа злочинця». Загальним у них є лише те, що всі вони є порушниками закону [59, с. 101].

Особа, яка вчинила кримінальне правопорушення – це, перш за все, особистість людини, особа, яка є носієм якихось рис і властивостей, стійка форма організації характеру та фізичної конституції людини, суспільна роль людини, її соціальна функція, сукупність інтелектуально-духовних якостей, її психічного та фізичного стану, поглядів, оцінок і дій, що призводять до порушень соціальних відносин, в яких виражається конкретна антисуспільна діяльність [60, с. 118].

В українській кримінології особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, розглядається як сукупність соціально-психологічних

властивостей, які утворилися в процесі соціалізації людини, і обставин, що зумовлюють її злочинну поведінку [61, с. 234]. Особистість, як незламна система соціально значущих ознак людини, проявляється під час діяльності та спілкування. Людина стає особистістю в процесі виховання й освоєння соціальних функцій. Так, ідеалом є всебічно розвинена та гармонійна особистість. Її протилежністю є відчужена, одностороння, деформована особистість. У останньому своєму вираженні ця деформація спонукає до кримінальної активності.

Більшість науковців розглядають таку «особистість як складну систему негативних властивостей, якостей, станів, їх структуру і співвідношення, соціальні й психологічні характеристики, які в сполученні з конкретними об'єктивними обставинами зумовлюють вибір злочинного варіанта поведінки» [62, с. 20]. Загальна властивість, що характерна усім кримінальним правопорушенням, – суспільна небезпека [62, с. 113]. Представники цього напрямку розглядають правопорушника здебільшого в умисних злочинах. Отже, спільним для них є лише факт вчинення кримінального правопорушення.

Без формування поняття «особа злочинця» не можна пізнати особливе та конкретне, тому що тільки у сполученні загального та особливого складається справжній процес будь-якого пізнання. Ігнорування загальних соціально-обумовлених ознак та властивостей, притаманних особам, які скоїли суспільно небезпечні діяння, означає «зведення особистості злочинця до суто внутрішніх ознак, до біологічного індивіда» [63, с. 13]. На нашу думку, з вказаним твердженням можна погодитися. Більш того, вважаємо, що ці положення можна застосувати й до особи насильницького кримінального правопорушення. Адже така особа має певні соціальні та психологічні властивості, що сприяють вчиненню нею саме насильницького кримінального правопорушення, а не будь-якого іншого. При цьому, не можна оминати увагою біологічні індивідуальні особливості, що у більшості кримінальних правопорушень підбурюють людину до вчинення насильства. Отже, вивчення особи насильницького кримінального правопорушника, повинно ґрунтуватися на дослідженні взаємодії суб'єктивних

та об'єктивних характеристик особи, що підштовхують її до вчинення насильства.

Зауважимо, що кримінальне право та кримінологія, виходять із того, що особи насильницького кримінального правопорушення не існує «до та окрім скоєного нею злочину» [64], що заперечує поняття злочинної особи, фатально приреченої на вчинення злочинів. Тобто це певні риси, в яких відображається її суспільна небезпечність, що є ознакою суб'єкта насильницького кримінального правопорушення.

На наш погляд, помилковим видається твердження щодо однорідності рис і якостей особи правопорушника, який вчиняє провину у зв'язку з використанням ним джерел підвищеної небезпеки, порушенням правил техніки безпеки, керуванням транспортним засобом в екстремальній ситуації, та особи кримінального правопорушення, що вчинила умисне вбивство однієї особи з особливою жорстокістю, заподіянням особливих страждань жертві.

Слід зазначити, що суспільна небезпечність особи кримінального правопорушення не може належним чином охарактеризувати особу в цілому. Сукупність рис особистості, їх структура та співвідношення, дають найбільш повне уявлення про того, хто вчинив таке правопорушення.

Тому, вищевикладене дає нам можливість, розглядати поняття «особа насильницького кримінального правопорушення» у широкому та вузькому розумінні. Так, зокрема, у широкому розумінні поняття «особа насильницького кримінального правопорушення» охоплює сукупність усіх осіб, які вчинили діяння, віднесені законодавцем до насильницьких кримінальних правопорушень; у більш вузькому розумінні поняття такої особи – містить сукупність всіх осіб, які вчинили умисні кримінальні правопорушення із застосуванням насильств, що можуть потягнути за собою смерть, фізичні чи психічні травми, обмежити свободу пересування або волевиявлення особи. Адже саме ця риса особи правопорушника є відмінною особливістю, що відрізняє його від інших правопорушників за внутрішнім змістом конкретної особистості.

Щодо безпосередніх насильницьких дій, що вчиняються при досліджуваному нами різновиді кримінальних правопорушень, то, як слушно зауважує О. Біловол, до насильницьких дій, крім тих, що визначені у КК України, також варто віднести: «викручування рук, придушення, фізичне утримання проти волі потерпілої, тримання за волосся, кидання в потерпілу особу будь-яких предметів тощо. Такі дії можуть вчинятися не тільки з метою заподіяння фізичного болю, але й з метою демонстрації свого домінування, фізичної переваги над жертвою, її залякування» [65, с. 219].

Необхідно зазначити, що уже на ранніх стадіях розвитку законодавства виявилася тенденція до виділення насильства як свого роду між нормативного поняття, що означає найбільш небезпечні види посягань на особу. Відтак, у кримінальному праві виділяють фізичне насильство (фізичний вплив на потерпілого) і психічне насильство (погроза застосування насильства) [66, с. 119].

Насильство розглядається як прояв агресивності у міжособистісних стосунках. Проте, як зазначають фахівці, в літературі не завжди проводиться розмежування понять «насильство» та «агресія». Такий підхід, на наш погляд, не відповідає змісту вказаних категорій. Адже, якщо під поняттям «агресія» розуміють умисний, цілеспрямований, деструктивний характер дій щодо об'єкта посягання, то насильство визначається як поведінка, що також завдає шкоди, але є більш інтенсивною, часто з великою кількістю винних та жертв, інколи є організованою [67, с. 43-44].

Вчені тлумачать агресію як «дія чи спроба дії з наміром заподіяти іншому зло, збитки, шкоду фізичну чи психологічну, або знищити об'єкт. Насильство – деструктивна фізична агресія, яка навмисно спрямована на заподіяння шкоди іншим людям. Насильство може бути заздалегідь спланованим чи випадковим, тривалим чи короткочасним, інтенсивним чи неконтрольованим. Воно завжди завдає шкоди або знищує жертву або є спробою заподіяти шкоду або знищити» [68, с. 153].

В межах вивчення співвідношення таких категорій, як «особа злочинця» (в контексті правопорушника), «особа винного» чи «особа, що вчинила злочин» (в контексті особи, що вчинила кримінальне правопорушення), науковці намагаються встановити зв'язок між загально-соціологічною та кримінально-правовою сутністю поняття особи кримінального правопорушника. Але інші науковці акцентують на якісній відмінності особи злочинця від особи не злочинця [69]. Таким чином, об'єктом для вивчення можуть бути як окремі типи злочинців так і їхні різноманітні контингенти [70, с. 80].

Відповідну категорію, на думку О. Джужі, можна використовувати «у двох значеннях: по-перше, як родове поняття, що характеризує певний тип людей; по-друге, як поняття, що містить вказівку на те, що йдеться про людину, яка вчинила злочин» [71, с. 133]. Потрібно зауважити, що особа злочинця – це сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, що характеризують особу, винну в порушенні закону про кримінальну відповідальність. Тут особа злочинець виступає особою, яка вчиняє насильницькі дії певного характеру щодо членів своєї родини.

Розглянемо людину, як живу систему, що являє собою нерозривну цілісність фізичного та духовного, біологічного та соціального, а також може бути об'єктом різноманітних способів впливу, які можна поділити на два види: фізичний та психічний.

Будь-які соціально значимі зусилля людини, що розкриваються в її поведінці, мають предмет своєї дії. Предмет людської діяльності індивідуалізує поведінку, він є критерієм для розмежування людських дій. Так, організм є біологічною основою людини, складає його матеріальну організацію. Заподіяння фізичної шкоди іншій людині досягається за допомогою насильницького впливу на його організм. Відтак сукупність особистих якостей, які спричиняють злочин, з'являється не у момент його вчинення, а складається в процесі всієї життєдіяльності особи. Але індивідуальні властивості, що впливають на вчинення злочину, не зникають і після його вчинення. Межі існування особи

злочинця чітко визначені законом і закінчуються з моменту відбування покарання і погашення судимості.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що під особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, потрібно розуміти сукупність соціальних властивостей, зв'язків, відносин, що характеризують особу, винну у порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими властивостями, що впливають на її поведінку. При цьому, під поняттям особи-правопорушника можна розглядати людину, яка має кримінально-правові відносини з державою. Такі відносини створюються з моменту вчинення особою злочину й тривають до моменту втрати злочином свого правового характеру.

Характеризуючи осіб, які вчиняють домашнє насильство, кримінологи виокремлюють такі чинники їх протиправної поведінки:

- По-перше, кривдники вирізняються певними особливостями щодо своєї особистості, серед яких можливо виділити: низьку самооцінку, депресивність, низький рівень емпатії, закритість, емоційну лабільність, замкнутість тощо;

- По-друге, такі особи характеризуються низьким ставленням до своєї родини, до сім'ї, також вони ставлять завищені очікування від членів своєї родини, виникають різні стресові ситуації, зростає невдоволеність своїм сімейним життям, у зв'язку з чим почуваються нещасними;

- По-третє, такі особи мають низький рівень соціальних навичок, що має вираження у відсутності навичок з ведення мирних переговорів, вирішення конфліктних ситуацій;

- По-четверте, мають відхилення у психічному здоров'ї, що виражається у психопатологічних реакціях організму, схильністю до депресивності, суїцидальних настроях;

- По-п'яте, присутність психо-фармакологічних проблем, а саме: наркоманія та алкоголізм, що у свою чергу викликає афективні зрушення психічного здоров'я, виникає роздратованість, агресивність та гіперсексуальність);

– По-шосте, наявність нерозвинутих батьківських навичок та почуттів, особливо це відчутно у молодих батьків, які відчують труднощі у вихованні своїх дітей [72, с. 29-31].

Варто відзначити, що особливо важливе значення має інформація про фізичне та психічне здоров'я винної особи, адже стан здоров'я в подальшому впливає на форму поведінки, здатність особи реагувати на зовнішні подразники, вирішувати конфліктні ситуації тощо.

Результати нашого дослідження показали, що більшість осіб 90,1% мали задовільний стан фізичного здоров'я та 9,9% мали захворювання.

Щодо психічного здоров'я, то було встановлено, що у 87,7% винних осіб були відсутні дані про психічні розлади; 6 % перебували на обліку у зв'язку з психічними розладами; 5,1% мали психічні розлади і лише 1,2% осіб раніше перебувало у закладі з надання психіатричної допомоги (Додаток 3).

Отже, розлади психіки, які не виключають стан осудності особи, призводять до особистісних змін, у тому числі й до змін у поведінці, в здатності адекватно реагувати на зовнішні подразники.

Відтак, розглянемо фізичне насильство. Організм як біологічний субстрат людини складається з окремих структур – органів, тканин і тканинних елементів, об'єднаних у одне ціле. Із зовнішньої сторони фізичне насильство становить собою енергетичний вплив на органи.

Фізичний вплив можливий шляхом застосування винною особою матеріальних факторів зовнішнього середовища. До таких факторів відносяться: механічні, фізичні, хімічні, біологічні [73, с. 14]. Відповідно з цими факторами фізичний вплив може бути класифікований на механічний, фізичний, хімічний і біологічний [74, с. 89]. Дія зазначених факторів можлива за допомогою впливу на зовнішні покрови організму або внутрішні органи.

Не останню роль у вчиненні злочинів проти життя і здоров'я членів сім'ї відіграє факт вживання особою психоактивних речовин. Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, «обставиною, що обтяжує покарання, є вчинення злочину

особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння або в стані, викликаному вживанням наркотичних чи інших одурманюючих засобів» [16].

Зловживання алкогольними напоями, наркотичними засобами чи іншими одурманюючими речовинами наразі є в Україні великою проблемою. За даними офіційної статистики, кожне третє кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством, вчиняється у стані сп'яніння (Додаток 4) [75], тому що в такому стані особа, як правило, не може адекватно реагувати на речі, стає агресивною.

Проте, потрібно зауважити, що офіційні статистичні дані про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, які розміщені на офіційному сайті Генеральної прокуратури України, містять показники щодо кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення «у стані алкогольного сп'яніння». Так, наприклад, з матеріалів кримінальних проваджень випливає, що «88 % осіб, які вчинили кримінальне правопорушення стосовно дружини (співмешканки), постійно вживали спиртні напої, при цьому 56 % з них страждали запоями, а 30 % – вживали спиртне регулярно. Не випадково 82 % правопорушників перебували в момент скоєння злочину у стані алкогольного сп'яніння. Як відомо, алкоголь негативно впливає не лише на фізіологічні функції організму, але й на психіку. Вчинення насильницьких кримінальних правопорушень здебільшого, залежить від психологічних особливостей людини. Саме медико-біологічне неблагополуччя людини в рамках осудності може сприяти злочинній поведінці. І багато в чому, це пов'язано з інтенсивними процесами алкоголізації і наркотизації населення. Очевидно, психічні аномалії, що не виключають осудність можна також віднести до відмінних особливостей сімейних правопорушників. Адже будь-яке ослаблення або спотворення психічної діяльності, під впливом алкоголю або наркотиків сприяє виникненню і розвитку таких рис, як агресивність, жорстокість, і в той же час – зниження вольових процесів, контрольних механізмів, що може призвести до кримінального правопорушення» [63, с. 94].

Принагідно зауважимо, що «стан сп'яніння – це психічний стан особи, спричинений вживанням алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних або інших одурманюючих речовин». Залежно від речовин, що спричинили сп'яніння, виокремлюють такі його види: алкогольне, наркотичне та токсичне [66, с. 913]. З огляду на вказане визначення, не зовсім зрозумілою та логічною видається така ситуація. На нашу думку, доцільно було б статистичні дані доповнити інформацією про кримінальні правопорушення, вчинені особами, що перебували в стані наркотичного та токсичного сп'яніння, згрупувати їх за видами алкогольного, наркотичного та токсичного сп'яніння, відповідно.

За даними нашого дослідження, 72,2 % засуджених вчинили кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я членів сім'ї на ґрунті сімейних відносин у стані алкогольного сп'яніння, 18,8 % – у стані наркотичного сп'яніння та у стані токсичного сп'яніння. Це дає підстави для висновку, що найчастіше вчиняють домашнє насильство особи у стані алкогольного сп'яніння. Цілком слушним в даному контексті видається висловлене в науковій літературі припущення про те, що якби правопорушники в момент криміногенного конфлікту перебували у тверезому стані, то, ймовірно, близько половини з них не вчинили б тяжких чи особливо тяжких кримінальних правопорушень проти життя й здоров'я особи [46, с. 48].

Що ж стосується психічного або інформаційного насильства, то підставою існування цього виду насильства є психіка, як властива людині виняткова якість, що виражається в здатності внутрішнього відображення дійсності у відчуттях, сприйняттях, почуттях, мисленні та волі. Вищим рівнем розвитку психіки є людська свідомість.

Насамперед, одним з основних теоретичних принципів психології є поширення психічних явищ матеріальною дійсністю [76, с. 44], здійснення такого впливу можливе за допомогою різноманітних чинників зовнішнього середовища і складає зміст психічного насильства.

У зв'язку з тим, що людина є цілісністю двох взаємодіючих підструктур – біологічної і надбіологічної (психіки), фізичне насильство над людиною може мати як наслідки заподіяння психічних травм, так само, як наслідками впливу на психіку можуть бути порушення фізіологічних функцій організму і навіть смерть людини.

Насильницький спосіб вчинення кримінального правопорушення може становити собою форму прояву дії або бездіяльності. Бездіяльність, як і дія, є однією із форм поведінки, яка містить у собі систему суспільних відносин, і за певних умов може впливати на них [77, с. 57–67]. При бездіяльності особа не втручається у розвиток причинного зв'язку та створює настання суспільно небезпечних наслідків [78, с. 64–65]. Психічний вплив теж може полягати не лише у дії, а й у бездіяльності. Наприклад, жорстоке поводження у вигляді систематичного неповідомлення необхідної інформації потерпілому, яку суб'єкт злочину змушений повідомити, а це, в свою чергу, спонукало до самогубства потерпілого [79, с. 35]. Усвідомлена спрямованість насильства проти іншої людини за межами її волі та його специфічна функціональність спричиняє можливість вчинення насильницьких злочинів тільки умисно. Тому наявність умислу на настання зазначених суспільно-небезпечних наслідків або свідоме припущення їх настання є обставиною за якою відмежовують насильницькі кримінальні правопорушення від необережного заподіяння шкоди життю або здоров'ю іншій людині.

Для кожного кримінального правопорушення існує свій системний «набір», комплекс дій та операцій [80, с. 105]. Особи, які здійснюють насильницькі кримінальні правопорушення, уявляють позитивне значення обраного ними способу вчинення злочину в тому, що це найефективніший спосіб захистити свої інтереси у конфліктній ситуації чи задовольнити свої потреби [81, с. 111].

Таким чином, насильницький спосіб вчинення кримінального правопорушення характеризує не тільки об'єктивну сторону діяння, але й звертає увагу на специфічну спрямованість особистості правопорушника, який

вибирає саме такий спосіб реалізації кримінального наміру, що враховується при визначенні суспільної небезпечності кожного окремого діяння та призначенні покарання.

Структуру особи, яка вчиняє насильницьке кримінальне правопорушення становить впорядкована взаємодія властивостей, що характеризують правопорушника. Вона є аналогічною структурній конструкції особистості будь-якого правопорушника, яка охоплює певним чином органічно цілісну систему взаємозв'язків між її елементами [46, с. 35]. Між тим у кримінології немає єдиної думки щодо самих структурних елементів особистості правопорушника. Так, одні вчені (П. Бузало, С. Денисов, О. Кириченко тощо) виокремлюють соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові, морально-психологічні характеристики [82, с. 27]. Інші (Ю. Іванов, О. Джужа) серед таких елементів називають: соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-рольові риси правової та моральної свідомості, соціально-психологічні характеристики [59, с. 86–87].

Дослідники В. Курило, О. Михайлов, О. Яра розглядають особистість злочинця із соціально-демографічної та психологічної позицій [83, с. 85], лишаючи поза увагою кримінально-правові ознаки, без яких неможливо дати повну кримінологічну характеристику особистості злочинця.

Денисов С. визначає структуру особи злочинця, що поділяється на такі основні елементи: 1) соціально-демографічні ознаки, що охоплюють відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан тощо; 2) особистісно-рольові властивості, оскільки кожна людина у різні періоди свого життя виконує певні соціальні «ролі»; 3) морально-психологічні якості, а саме її внутрішній світ, переживання та почуття; 4) риси правової та моральної свідомості відіграють важливу роль у становленні особистості, оскільки життя в соціумі зумовлює необхідність дотримання певних правил поведінки та законів; 5) психічні відхилення, спричиненні черепно-мозковими травмами, психічними захворюваннями (олігофренія, психопатія, тощо) або іншим хворобливим станом, установленим під час проведення судово-психіатричних експертиз;

б) кримінально-правові ознаки – згідно з кримінальним законодавством України суд під час призначення покарання має враховувати характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, тощо; 7) загальнозначущі позитивні людські якості мають не обмежувальний характер і знаходять свій вияв у прагненні до позитивної діяльності, творчості, тощо [84, с. 154-157].

Проте, найбільш вдалою нам видається позиція Б. Головкіна, який при дослідженні структури насильницького кримінального правопорушника виокремлює соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні характеристики [46, с. 36], які повністю охоплюють всі ознаки особистості правопорушника. Отже, розподіл структури особистості кримінального правопорушника, запропонований Б. Головкіним, не дасть змоги «конкурувати» деяким ознакам серед кількох характеристик (наприклад, соціально-демографічних і соціально-рольових).

Таким чином, основним елементом структури особистості злочинця, який вчиняє злочини проти життя та здоров'я всіх членів сім'ї, притаманні такі характеристики: соціально-демографічна, кримінально-правова і морально-психологічна. У межах нашого дослідження вважаємо за доцільне послуговуватися саме такою структурою, адже вона є більш ґрунтовною, а отже, здатна повною мірою охарактеризувати особу, розкрити природу, причини та закономірності її криміногенної поведінки.

Так, соціально-демографічні ознаки складаються з віку, статі, місця проживання, освітнього рівня та сімейного стану. Важливим елементом соціально-демографічної характеристики особи правопорушника є його вік. Вікова характеристика такої особи, вказує, про особливості злочинної поведінки представників тих чи інших вікових категорій, дає змогу встановити найкриміногеннішу вікову групу серед злочинців того чи іншого виду злочину та допомагає розкрити сутність потреб, цілей, планів злочинців різного віку тощо.

На основі узагальнених даних сформовано, що найчастіше домашнє насильство вчиняється особами у віці 36–40 років (38 %), у віці 31–35 років

вчиняється 25 % кримінальних правопорушень, у віці понад 40 років (18 %) і 22–30 років (19 %) випадків. Досить висока кримінальна активність осіб віком 22–30 років певною мірою пояснюється тим, що у цьому віці, вирішуються найважливіші питання: кар'єра, створення сім'ї, придбання житла, самореалізація, побудова життєвих планів на майбутнє та інше [85, с. 63].

Домашнє насильство, як стверджував В. Топчій, неодноразово вчиняють особи середнього віку зважаючи на низку причин: в цей період люди переважно одружуються та народжують дітей, фізичний стан у цьому віці не обтяжений певними серйозними хворобами, представники саме такої вікової категорії частіше стикаються зі стресовими ситуаціями, наслідками яких стають агресивність, конфліктність тощо [86, с. 87].

Ще одним елементом соціально-демократичної характеристики є стать. Домашнє насильство, внаслідок якого заподіюється шкода здоров'ю члену сім'ї або й таке, що призводить навіть до її смерті, переважно вчиняється чоловіками. За даними 2020 року середній показник осіб, які були за судженням вчинення насильства в сім'ї, становить 95,5 % чоловіків і лише 4,5% з них – жінок [87].

Вчені підкреслюють, що кримінологічна активність чоловіків загалом у шість разів перевищує активність жінок, пояснюючи це тим, що «жінка обмежена у своїй діяльності колом сімейного життя, зайнята домашнім господарством, а тому вона набагато рідше, ніж чоловік, піддається враженням, що збуджують пристрасті; у чоловіка, порівняно з жінкою, набагато більше найрізноманітніших сильних відчуттів, під впливом яких виникає план кримінального правопорушення» [88, с. 192].

Також, до елементів соціально-демографічної характеристики відноситься місце проживання. Відповідно із висновками А. Благої, в основному більшість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, були мешканцями міст (444, або 37 %), мешканці сіл, селищ міського типу (374, або 31,2 %), представники обласних центрів (246, або 20,5 %), селищ (136, або 11,3 %) [89, с. 97]. Так, підлітки, що мешкають у сільській місцевості, здійснюють насильство частіше, ніж їхні однолітки з міст.

Причину цього науковці вбачають у погіршенні якості й рівня освіти сільської молоді, а також у незадовільних матеріальних умовах життя більшості селян [90, с. 70]. Хоча, такі висновки, на наш погляд, можна вважати дещо умовними. Адже, як слушно зауважується в літературі, ці показники можуть свідчити не лише про те, що саме в селах та селищах більш поширене сімейне, переважно фізичне насильство, а й пояснюватись більшою закритістю особистого життя містян, порівняно з жителями сільської місцевості, які близько знають один одного, а тому сімейні проблеми та агресивну поведінку складно приховати [91, с. 161].

Ще одним з елементів соціально-демографічної характеристики є освітній рівень. У кримінологічній літературі науковці акцентують увагу на тому, що домашнє насильство взаємодіє з низькою культурою та проблемами в інтелектуальному розвитку. Зокрема, залежність злочинної поведінки від рівня освіти й інтелектуального розвитку особистості, що певною мірою визначають потреби та інтереси людини, засвідчує О. Джужа [71, с. 142]. При цьому, низький рівень освіти мають здебільшого насильницькі кримінальні правопорушники.

Розглядаючи кримінальні правопорушення у сфері сімейно-побутових відносин, Л. Крижна зауважила, що ці правопорушення «найчастіше вчиняють особи з невисоким освітнім рівнем. Для них властиві такі негативні риси, як нестриманість емоцій, брутальність, егоїзм, нетактовність, уїдливість, черствість тощо, через що вони менше володіють собою в конфліктних ситуаціях і часто задовольняють свої бажання, застосовуючи грубу фізичну силу» [92, с. 20].

Досліджуючи дану проблему, нами було встановлено, що в більшості випадків до моменту вчинення злочину з боку винних осіб мали місце адміністративні правопорушення за вчинення домашнього насильства. Однак, працівники правоохоронних органів дуже часто кваліфікують діяння винних не як кримінальне правопорушення, а як адміністративні правопорушення за статтями КУпАП. Актуальною в цьому випадку буде думка Б. Головкіна, «що певна частина правопорушень не знаходить відповідної правової оцінки. Це відбувається внаслідок різних причин: недосконалість правової бази, небажання

потерпілих притягувати винних до відповідальності, пасивність деякої частини співробітників правоохоронних органів тощо» [46, с. 46].

Тому, було проаналізовано адміністративні та кримінальні правопорушення, пов'язані із вчиненням домашнього насильства за останні роки (табл. 2) [75; 87]. В КУпАП було взято тільки одну статтю – 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування», яка до недавнього часу (до прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 07 грудня 2017 р.) була єдиною спеціальною нормою в законодавстві України, що передбачає відповідальність за домашнє насильство. Аналізуючи які, (Додаток 5), можливо зауважити, що кількість адміністративних злочинів значно більша, ніж злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. При цьому звернемо увагу, що наразі обговорюється доцільність притягнення осіб, які вчиняють домашнє насильство, до адміністративної відповідальності і висловлюється думка про необхідність їх притягнення тільки до кримінальної відповідальності.

Вищенаведене дає змогу сформувати такий кримінологічний портрет особи, яка вчиняє домашнє насильство: чоловік віком 20–40 років, одружений, освіта середня, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень, низький рівень соціальних навичок чи афективні порушення психіки та здійснює насильницькі акти стосовно своєї сім'ї.

З огляду на те, що предметом нашого дослідження є не просто особи, які вчиняють насильницькі дії, а особи, які вчиняють саме дії кваліфіковані як домашнє насильство, обов'язковою ознакою особи таких кримінальних правопорушень є їх перебування у сімейних або близьких відносинах з потерпілою особою. Таких висновків можна дійти проаналізувавши ст. 126-1 КК України, відповідно до положень якої «домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний

перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [16].

Слід зазначити, що жодна людина не народжується кримінальним правопорушником, вона стає ним у ході соціалізації. Адже вибір криміногенної поведінки визначає сама людина. При цьому, варто взяти до уваги, що моральні прагнення, ціннісні орієнтації, звичаї, традиції формуються поступово і не є чимось статичним, стійким та незмінним. Тому внутрішні властивості особи злочинця можна змінити за певних умов шляхом зовнішнього впливу.

Таким чином, можливо зробити висновок, що особа, яка вчиняє домашнє насильство є фізична осудна особа, що характеризується агресивною поведінкою чи для якої насильство є елементом мотивації, інструментом для досягнення певного результату, а також така особа перебуває у сімейно-родинних відносинах зі своєю жертвою. До основних елементів структури особи яка вчиняє домашнє насильство можна віднести такі характеристики, як: соціально-демографічна, кримінально-правова і морально-психологічна.

2.2. Класифікація та типологія осіб, які вчиняють домашнє насильство

Попри доволі тривалий розвиток кримінологічної науки наразі залишається чимало питань, які все ще не втратили своєї актуальності та потребують подальшого вивчення. Одним із таких є питання класифікації та типології осіб, що вчиняють домашнє насильство. Це можливо пояснити тим, що на їх основі здійснюється розроблення методик для запобігання різним видам кримінальних правопорушень. Зазначене стосується і запобігання насильницьких кримінальних правопорушень кваліфікованих як домашнє насильство. Визначення видів та типів осіб, що вчиняють домашнє насильство дає змогу системно підійти до вивчення як особи самого правопорушника, так і механізму його криміногенної поведінки.

Аналіз літературних джерел з теми дозволяє стверджувати, що питання класифікації та типології правопорушників неодноразово привертали увагу, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, окремі аспекти даного питання вивчали: В. Бурлаков, А. Анфіногенов, Т. Судакова, М. Круміна, О. Джужа, В. Запорожцев, О. Коноваленко та інші.

Проте станом на сьогодні класифікація і типологія осіб, які вчиняють домашнє насильство, ще не була предметом спеціальних комплексних досліджень. Можна віднайти лише поодинокі праці з даного питання, що мають доволі обмежений характер.

Зазначене обумовлює необхідність подальших наукових розвідок у вказаному напрямку. Тому перейдемо до безпосереднього вивчення цього питання.

В минулому підрозділі нами було з'ясовано загальні ключові ознаки особи, що вчиняє домашнє насильство.

Специфіка особи правопорушника як об'єкта кримінологічних досліджень надає можливість будувати класифікацію за істотними ознаками (типологією), а також структурувати явища, що вивчаються у відповідності з класами, видами тощо. У даному контексті необхідно зазначити, що класифікація в кримінології є методом у вивченні злочинності, виявленні типових рис її розвитку, встановленні її структури та динаміки, причин і умов, що визначають її особливості. Класифікація являє собою таку систему диференційованого об'єкта, елементами якої можуть бути порівняно прості (вік, стать та інше), досить складні (характер та ступінь криміногенної враженості) і навіть комплексні (характер кримінологічно значущої взаємодії особи з соціальним середовищем як під час вчинення злочину, так і в процесі його здійснення) властивості і якісні показники [80, с. 167].

Класифікація застосовується у вузькому та широкому значенні слова. У вузькому значенні класифікація – це «закріплений, міцно встановлений розподіл статистичної сукупності на певні класи, розряди та категорії». Критерієм у цьому випадку слугує статистичне розповсюдження вибраної ознаки чи групи ознак.

Відтак виявлення найбільш суттєвого за мету не ставиться. Поруч з цим типологія формується на найбільш суттєвих ознаках, теоретично обґрунтованих критеріях, закономірно пов'язаних з причинами криміногенної поведінки. У широкому значенні класифікація з'єднує і типологію, і класифікацію у вузькому розумінні слова, яку можна також назвати групуванням. Отже, класифікація кримінальних правопорушень – це розподіл їх за групами, з урахуванням визначених критеріїв.

Цікаво, що у межах класифікації вивчається не особа, а контингент осіб, що вчинили кримінальне правопорушення. Звісно, у науковій та навчальній літературі можна віднайти різні класифікації кримінальних правопорушень. Основи їх різноманітні та залежать від кінцевих теоретичних і методологічних посилок авторів й характеру поставлених завдань.

Проблема об'єктивної класифікації полягає також у тому, що іноді акти насильства та агресії можуть вчинятися особами, для яких агресивна поведінка не є типовою. Ця різниця між дією і схильністю не зазначається у тих дослідженнях, де особи, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення, характеризуються тільки через останню судимість. Вчинення насильницького кримінального правопорушення, залежить від ситуативних факторів і тимчасових станів особи, відповідно одиничний акт насильства, не може бути вірним показником схильності до насильства.

На нашу думку, особа, яка вчиняє домашнє насильство наділена сукупністю специфічних якостей та ознак, що дозволяють відрізнити її від інших типів кримінальних правопорушників. Така особа-правопорушник відрізняється від особи не правопорушника суспільною небезпекою. Характер суспільної небезпеки залежить від мотиваційної спрямованості криміногенної поведінки. Ступінь суспільної небезпеки особи змінюється в залежності від стійкості та глибини цієї спрямованості.

На нашу думку всіх осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення необхідно класифікувати за двома критеріями:

- 1) за характером та змістом мотивації;

2) за глибиною та стійкістю антигромадської спрямованості.

За характером та змістом мотивації можна виділити наступні головні групи кримінальних правопорушників:

- з негативно-зневажливим ставленням до людини, її найважливіших благ (*насильницький тип особи*);
- з корисливою спрямованістю (*корисливий тип*);
- з свідомо зневажливим відношенням до своїх громадських обов'язків (*анархічний тип*);
- з легковажно-безвідповідальним та недбалим ставленням до вимог певних правил поведінки і обов'язків (*необережні правопорушники*);
- з орієнтацією на абсолютний пріоритет своїх власних потреб (*егоцентричний тип*);
- з орієнтацією на необхідність задоволення загальновідомих життєвих потреб (*самодостатній тип*).

За глибиною та стійкістю антигромадської спрямованості осіб розрізняють на:

- осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення в результаті випадкового збігу обставин і всупереч із загальною позитивною характеристикою всієї попередньої поведінки (*випадкові правопорушники*);
- осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення під впливом деяких несприятливих чинників, що формують умови життєдіяльності особи (*ситуативні правопорушники*);
- осіб, які вперше вчинили кримінальне правопорушення, але раніше допускали правопорушення, які не є злочинами (*нестійкі правопорушники*);
- осіб, які неодноразово вчиняли кримінальне правопорушення, у тому числі і раніше засуджених (*злісні правопорушники*);
- осіб, які неодноразово систематично вчиняють тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення (*особливо злісні правопорушники*).

Найбільш поширеною є класифікація правопорушників, що базується на таких ознаках:

- 1) демографічні (стать, вік);
- 2) соціально-економічні (освіта, рід занять тощо);
- 3) характер криміногенного діяння (умисне чи необережне);
- 4) стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення (алкогольне або наркотичне сп'яніння);
- 5) спосіб вчинення кримінального правопорушення (в групі чи одноособово).

Варто відзначити, що вказані ознаки ретельно розглядаються в кримінології при розгляді кримінологічної характеристики особи насильницького правопорушника.

Наведена класифікація не є вичерпною. Ця класифікація дозволяє певним чином систематизувати об'єкти дослідження для їх більш повного, вивчення, що можливо при типології кримінальних правопорушників. Вона, як уже зазначалось, можлива й на інших засадах.

Найпростішим є розподіл правопорушників за видами вчинених ними кримінальних правопорушень: вбивці, злодії, насильники, хулігани, грабіжники, шахраї та інші. Насамперед, такий розподіл ґрунтується на характері кримінального правопорушення та менше – на особливостях особи правопорушника, для якого кримінальне правопорушення хоча і суттєва, але не єдина характерна ознака [12, с. 7]. Але слід мати на увазі, що які б негативні риси та властивості не були характерні людині, вони можуть не впливати на його злочинну поведінку впродовж всього його життя. Отже, необхідно вважати людину правопорушником можна лише після вчинення ним суспільно небезпечного діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність.

Зауважимо, що спосіб життя правопорушника, визначається умовами життєдіяльності, а рівень життя – умовами задоволення потреб, причому чим вище рівень розвитку потреб, тим вищий рівень життя. Так, загальноприйнятий спосіб життя має відповідати певним загальним правилам поведінки, під якими розуміють стійкі форми соціальної дії людей, призначені для досягнення мети. Вони не лише пропонують певний спосіб поведінки, узгоджений як суспільством

в цілому, так і його різними підсистемами, а й викликають у свідомості індивіда остаточні мотиви на користь вибору тієї чи іншої поведінки.

У свою чергу, способи життя, що характеризуються відхиленням від загальноприйнятого класифікують на:

1) аморальний спосіб життя (тривалість; у структурі переважають провини; найбільш деформована сфера дозвілля; вплив на присутніх незначний);

2) асоціальний спосіб (середньої або малої тривалості; у структурі переважають правопорушення; найбільш деформовано дозвілля й навчально-трудова сфери; вплив на присутніх незначний);

3) криміногенний спосіб (тривалий період; у структурі переважають кримінальні правопорушення; значно деформовані всі сфери способу життя; значний вплив на навколишніх).

Що ж стосується поняття типології правопорушників, то її в науковій літературі визначають як різновид класифікації осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, що дозволяє певним чином систематизувати їх за найбільш суттєвими для наукового аналізу ознаками [95, с. 300]. Слід зазначити, що у порівнянні з класифікацією кримінологічна типізація являє собою більш високий рівень абстракції. А на відміну від класифікації вона не тільки констатує те, що властиво особистості правопорушника а й немов проектує її в майбутнє. Таким чином, класифікація представляє собою розподіл правопорушників за одним певним критерієм, наприклад, за статтю, віком, родом занять, освітою тощо. Типологія ж здійснюється за кількома ознаками, взятими у поєднанні.

Тип особистості, на думку В. Жмурова, це конкретний спосіб організації особистісних якостей в суцільну, стійку й визначену структуру [97]. Типологія фіксує все головне, без чого не може бути особи правопорушника, розкриває внутрішні та стійкі зв'язки між істотними ознаками та сприяє розкриттю закономірностей, характерних правопорушникові як типу [62, с. 49]. Під типом особи розуміють сукупність найбільш суттєвих, характерних рис, що виявляються стосовно соціальних явищ безпосередньо у конкретному

середовищі [97, с. 123]. Кримінологічно виділені типи особи злочинця ґрунтуються на розроблених психологами типах особистості.

У кримінології типологію особи правопорушника проводять відповідно до різних критеріїв, таких як: стійкість антигромадської спрямованості особи та зміст психологічної настанови, ступінь суспільної небезпечності особи правопорушника, характер особистісно-мотиваційних властивостей, ступінь стійкості криміногенної поведінки в різних ситуаціях та інше.

Таким чином, В. Бурлаков визначив п'ять типів криміногенної особи: випадковий, необережний, нестійкий, звичний та професійний [94, с. 137].

Заслуговує уваги також вчення німецького кримінолога Е. Зеєлінга, який відокремлював феноменологічний тип злочинця. Цей тип складався з комбінації ознак, які виявляються емпірично в результаті того, що вони систематично повторюються і можуть бути пізнані емпірично без встановлення будь-яких структурних зв'язків. Він визначав: професійних злочинців з послабленням стримуючих центрів, кризових злочинців, агресивних насильників, злочинців за переконанням, злочинців, внаслідок відсутності громадської дисципліни тощо [98, с. 35].

Вітчизняними кримінологами пропонувалися різні типології насильницьких правопорушників, в залежності від їхніх особистісних особливостей, визначаються такі типи особи: «полюючий» тип, «регресивний» тип, «імпульсивний», «афективний», «знехтуваний», «пасивно-ігровий», «сценарійний», «прості виконавці», «маніяки», «наймані виконавці, організатори, підмовники, помічники»; серед корисливо-насильницьких виділяють «злісні», «винахідливі», «ситуативні» [99, с. 6-8].

Анфиногенов А., який взяв за основу схему поведінкових ознак правопорушника, запропоновану зарубіжними фахівцями, виокремлює узагальнені ідентифікаційні характеристики «організованого», який діє умисно, та «неорганізованого», який діє без підготовки. Відтак, для правопорушника, який діє умисно, характерним є: виявлення душевних переживань гніву та страху через безглузді агресивні дії, аморальний спосіб життя, ненависть до самого себе,

своїх близьких та суспільства в цілому. Для правопорушника який діє без підготовки, характерним є: приховування душевних переживань, гніву та страху, низька самооцінка, неспроможність особистості, фізичні хвороби чи інвалідність. Для цих двох видів правопорушників притаманні прояви жорстокості щодо слабких, беззахисних [100, с. 71].

У кримінології часто типологія правопорушників будується в залежності від мотивів вчинюваних правопорушень, адже мотив найбільше окреслює особу; вона є такою, якими є її мотиви [101, с.141].

Спираючись на мотив як характеристику особистісних проявів, Т. Судакова наводить типи вбивць, мотивація яких відображає певною мірою характер потреби, що викликала той чи інший мотив:

- 1) корисливий тип;
- 2) самостверджувальний тип;
- 3) полімотиваційний тип вбивці [102, с. 13].

В залежності від стійкості антисоціальної спрямованості:

- 1) цілковито байдужий тип;
- 2) відносно байдужий;
- 3) нестійко орієнтований тип [102, с. 14].

М. Круміна на підставі вивчення осіб, які вчиняють вбивства та заподіяння тілесних ушкоджень з необережності, запропонувала здійснювати їх типологію наступним чином:

- 1) випадкові;
- 2) ситуативні;
- 3) злісні [103, с. 83].

На нашу думку, це тлумачення не є цілком правильним, а саме:

– якщо особа порушує правила обережності не усвідомлено, то вона перебуває у стані неосудності чи має місце казус; перебування особи в особливому психофізіологічному стані – не відносяться до категорії обставин, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, а можуть лише пом'якшувати її;

– провокуюча ситуація може спровокувати цілком законослухняну особу до умисного кримінального правопорушення, а не необережного;

– нормальна ситуація вчинення кримінального правопорушення – це незрозуміла для кримінального закону ситуація, оскільки будь-яке порушення основ національної безпеки, громадського порядку, громадської безпеки, злочин проти власності, докільля тощо вчиняється в нормальній ситуації, коли потерпіла особа поводить себе цілком правомірно;

– перешкоджаюча ситуація – також не законодавче поняття, і незрозумілим є, хто і кому перешкоджає при вчиненні кримінального правопорушення: потерпілий правопорушнику чи правопорушник потерпілому.

Вивчення кримінальних справ про кримінальні правопорушення із застосуванням насильства дозволяють стверджувати, що у правопорушників, які вчинили різні види кримінальних правопорушень, в багатьох випадках були схожі мотиви, але саме правопорушення вчинялося різними способами. Здебільшого початкова реалізація мотиву досягається шляхом вчинення цілком безвинного з погляду кримінального закону вчинку, але залишається безкарною, така поведінка в подальшому призводить до правопорушення.

Типологія осіб, що вчинили кримінальне правопорушення, являє собою більш високий рівень узагальнення та пізнання цих осіб. В основі типології постійно лежать найбільш істотні кримінологічно значущі риси правопорушників, закономірно пов'язані із криміногенною поведінкою.

При вчиненні всякого навмисного діяння спочатку з'являється мотивація, а потім кримінальне правопорушення планується та реалізується. У якості головних системоутворюючих елементів виступають, по-перше, властивості особи суб'єкта майбутнього кримінального правопорушення, по-друге, особа жертви та соціальні умови життя. Останні характеризують і саму особу, формують її протягом усього життя.

Останнім часом більш широкого значення набуває десоціалізація осіб, втрата життєвих орієнтирів, формування антисоціальних способів особистісної мотивації. Відповідно, безпосередньою психологічною причиною окремого

кримінального правопорушення є прагнення особи забезпечувати свої індивідуальні потреби всупереч та на шкоду суспільним інтересам. Кримінальні правопорушення в кінцевому випадку визначають протизаконний характер вибраних особою засобів та способів забезпечення своїх потреб й досягнення переслідуваної мети.

Неоднаковість між об'єктивним змістом ситуації та її суб'єктивне сприйняття винним залежить від:

- а) моральних властивостей правопорушника;
- б) психофізичних особливостей і стану;
- в) зовнішніх обставин.

Морально-психологічні якості особи, яка чинить домашнє насильство, досить детально розкрив О. Джужа. Злочинців науковець класифікує за окремими типами:

1. «Ситуативний тип, до якого належать особи, які характеризуються позитивно чи нейтрально». Ці особи зазвичай схильні до наслідування загальноприйнятих правил соціальної взаємодії. Їм властиві невміння стримувати себе у конфліктних ситуаціях, відсутність інтелектуальних, емоційних та вольових ресурсів, потрібних для вирішення складної конфліктної ситуації, нездатність прогнозувати наслідки власних вчинків тощо. Особи, що вдаються до домашнього насильства внаслідок впливу конфліктної ситуації, що з'являється раптово і не впливає з їхньої попередньої поведінки. Кількісний показник носіїв зазначеного типу становить 30,9 %. При цьому у межах зазначеного типу виокремлюють: а) раптово-конфліктний підтип (особи зі схильністю дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки, здібні враховувати думку оточення). б) афективний підтип (особи, які вчинили насильство в родині, знаходячись в стані сильного емоційного напруження); в) накопичувально-афективний підтип (об'єднує осіб, які вчинили насильство у стані надзвичайного емоційного напруження, спровокованого діями потерпілого).

2. «Нестійкий тип, об'єднує осіб, яких у цілому характеризують негативно. Їхня насильницька поведінка в сім'ї формується зазвичай під впливом ситуативних імпульсів та спонукань, здебільшого афективно зумовлених, ніж раціонально спланованих. Кількісний показник представників цього типу становить 27,1 %»

3. «Стійкий тип, представникам якого притаманні стійка агресивно-насильницька спрямованість, стереотип застосування грубої сили. Їм притаманний максимальний рівень агресивності, що є для них домінуючим способом самоствердження і має характер самоцінності. Серед загальної кількості осіб, засуджених за насильницькі злочини в сім'ї, представники цього типу становлять 17, 2 %» [47, с. 38–40].

Таким чином, можливо в залежності від морально-психологічних якостей особи виділити такі типи осіб, які вчиняють домашнє насильство: 1) ситуативний тип (характеризуються незначним ступенем агресивної поведінки, що проявляється у нездатності стримувати себе в конфліктних ситуаціях); 2) нестійкий тип (характеризуються середнім ступенем агресивної поведінки, що формується зазвичай під впливом різних ситуацій та афектних спонукань); 3) стійкий тип (характеризується максимальним ступенем агресивної поведінки, в поєднанні із застосуванням грубої сили).

Трохи іншу типологію досліджуваних осіб пропонують: І. Дроздова, А. Запорожцев, І. Заброда, О. Мусієнко, серед яких виділяють: «а) регресивний тип, який за низького рівня власної гідності не вміє контролювати власні бажання, тому виходить за межі дозволеного під час виконання функції в родині; б) морально нерозбірливий тип, якому характерний брутальний тип поведінки та жорстоке ставлення до членів сім'ї, примушування їх вступати в сексуальний контакт, використовуючи фізичну силу або користуючись безпорадним станом жертви; в) сексуально нерозбірливий тип не має ні моральних принципів, ні меж та правил у сексуальному задоволенні своїх потреб; г) неадекватний тип – соціопати, які не вписуються в межі соціальних норм і ставляться до членів сім'ї

як до власності, що не становить жодної моральної цінності й не має права на особистісні вияви» [72, с. 31].

При дослідженні особи злочинця корисливо-наси́льницької спрямованості, О. Коноваленко виділяє наступні типи особи злочинця: звичний, нестійкий та ситуативний [60, с. 77].

Якщо взяти за основу типологічної класифікації особи наси́льницького правопорушника мотив кримінального правопорушення, то можливо зазначити такі основні типи особи:

- корисливий (об'єднує таку групу мотивів: користь, заздрість, помста, конфлікт, відновлення «соціальної справедливості», особисте збагачення);

- наси́льницький (група мотивів: зняття стресової напруги, гнів, «покарання», приниження жертви, неприязнь, заздрість, образа, захист себе від агресивної поведінки майбутньої жертви, відновлення справедливості, захист особистого статусу, самоствердження, задоволення потреби у визнанні, задоволення садистських нахилів);

- сексуально-девіантний (мотиви: самоствердження, приниження жертви, фізіологічне задоволення, помста, ревності, задоволення сексуальних відхилень садистського характеру);

- «атипово-мотивований» – до цього типу належать наси́льницькі злочинці, мотив злочину яких встановити практично неможливо. Це так звані «безглузді», хуліганські, деколи «полімотивовані» злочини, в яких поєднуються мотиви потягу до розваг і неусвідомлюваної жорстокості, помсти щодо особи іншої статі.

Як зазначають зарубіжні кримінологи, незважаючи на відносно невелику частку розглядуваних злочинів у загальній структурі злочинності, саме вони викликають найбільший страх, паніку та жах у населення [104, с. 69]. Адже, ці особи вчиняють кримінальні правопорушення найбільш небезпечним типом насильства кримінально – злісним. Відтак, небезпечність цього типу правопорушника полягає у наявності в нього певних кримінально-професійних

якостей та умінь. Поряд з мотивом та чітким планом дій, такий правопорушник вміє користуватися зброєю.

Таким чином, можливо говорити про агресивно-ситуативний тип особи сучасного насильницького правопорушника. Правопорушники цього типу діють більш за все в культурно-дозвільній (відвідувачі дискотек та інше) та побутовій (дім, сім'я) сферах. Він відрізняється від першого типу непрофесіоналізмом, умислом, що виникає спонтанно. Майже завжди елементом мотивації у механізмі таких кримінальних правопорушень є насильство, намагання принизити та підкорити жертву. Часто їх жертвами стають жінки та діти, тобто ті категорії осіб, які не можуть дати відсіч правопорушнику.

Правопорушники, які вчиняють тяжкі кримінальні правопорушення з проявами жорстокості щодо дітей та підлітків, вирізняються найбільш характерними ознаками, як: високий рівень тривожності, емоційна нестійкість, агресивність поведінки, жорстокість як особистісна риса тощо [105, с. 8].

Описаним типом кримінального правопорушення вчиняються здебільшого «безмотивні» алкогольні вбивства з особливою жорстокістю, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, зґвалтування, поєднані з насильством хуліганські дії, грабежі та розбої. Для таких злочинців притаманна неадекватна оцінка самого себе та своєї поведінки.

При аналізі агресивної поведінки у правопорушників з патологією особистості дослідники вважають, що ці особи хронічно відчують тривогу та такі складні агресивні афекти, як лють і ненависть. Ці емоційні прояви пов'язані деякою мірою з перманентною тривогою, страхом, очікуванням біди, джерелом яких є інші особи.

Слід зазначити, що серед осіб, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення, є особи, які проходили військову службу у «гарячих точках» (Афганістан, Косово, Чечня). З точки зору психіатрів, депресивні розлади – це один із феноменів, що входять до структури посттравматичного стресового розладу (пов'язані із участю у військових діях, наслідками тероризму та ін.). Також дуже поширеним у наші дні розладом може бути лише зовнішньо

недостатньо мотивована агресія, пов'язана з дратівливістю, брутальністю, імпульсивністю та негативізмом [106, с. 16].

Алкоголізація та наркотизація населення, збільшення кількості осіб із психічними відхиленнями в межах норми дозволяють зробити висновок, що кількість осіб, які належать до цього типу насильницького правопорушника, буде неухильно зростати, що незмінно відбивається і на динаміці насильництва в цілому.

Наступним типом особи сучасного насильницького правопорушника є інфантильний тип. Для правопорушників даного типу характерним є поєднання стійкої антигромадської настанови з особистісною незрілістю та інфантилізмом. Правопорушення, особи названої категорії вчиняють, здебільшого успадковуючи стереотипи поведінки, що склалися в несприятливому оточуючому середовищі, особливо серед суспільних індивідів-маргіналів. Ці особи вчиняють злочини більшість за «звичкою» та за внутрішнім переконанням, що у інший спосіб діяти не можна (наприклад, насильник, який звик постійно завдавати шкоди близьким в родині).

Заслуговує уваги також позиція Н. Ліщук, яка досліджуючи типологію осіб, що вчиняють насильницькі дії щодо жінок і пропонує виділити: «1) тип із соціально-позитивною спрямованістю. Такий тип є характерним для осіб, що характеризувалися позитивно і вчинили кримінальне правопорушення під тиском гострого сімейного конфлікту або несприятливих факторів сімейного мікросередовища. До цього вчинення вони характеризуються соціально-позитивною поведінкою та сумлінним виконанням сімейних обов'язків. Така спрямованість у правопорушників зустрічається вкрай рідко; 2) тип зі спрямованістю нестійкого характеру. Тут соціально-корисні властивості поєднуються з негативними. Ці особи можуть бути хорошими працівниками і разом з тим п'яницями, скандалістами і тиранами в сім'ї. Спосіб їхнього життя в сім'ї містить елементи криміногенної моделі поведінки. Це морально суперечливі та нестійкі особистості, що й визначає їх подвійну поведінку. Вони вивільняють свої потреби й агресивні нахили в родині, але стримують їх в інших

сферах життєдіяльності; 3) тип зі стійкою антигромадською спрямованістю. Вона властива особам, які ведуть антигромадський спосіб життя, негативно характеризуються за місцем роботи та місцем проживання. Вони систематично пиячать, вчиняють дії, які порушують права особистості, раніше судимі. Особистісне анти-суспільне налаштування таких злочинців визначає схильність даної групи до конфліктів з оточуючими людьми і протиправних способів їх вирішення. Їм властива глибока морально-психологічна деградація особистості, що розвивається на тлі алкоголізації і паразитичного способу життя» [63, с. 97].

Зарубіжні науковці визначають тих, хто вчиняє подібні насильницькі кримінальні правопорушення, як нездатних довіряти іншим внаслідок дефіцитів у розіграванні ролей, нездатних відчувати, як це виявляється у відігриванні при захисті від болю, нездатних фантазувати, зважаючи на їх імпульсивність та відсутність емпатії, і нездатних до навчання, що впливає із нездатності узагальнювати досвід. Більшість ув'язнених, що відповідали таким критеріям, вчиняли у минулому тяжкі насильницькі кримінальні правопорушення [107, с. 285].

У той же час, при здійсненні класифікації та типології осіб, які вчиняють домашнє насильство слід керуватися не лише наявними досягненнями криміналістичної науки, але також й даними статистичних досліджень. Адже не менш важливими є дані, які надаються спеціально уповноваженими органами протидії домашньому насильству – Національною поліцією, центрами соціальних служб, уповноваженими особами служби пробації.

Крім того, в контексті саме класифікації та типологізації осіб, що вчиняють домашнє насильство, на наш погляд, доцільно було б також взяти до уваги передбачені законодавством види домашнього насильства. Зокрема, маємо на увазі ст. 126-1 «Домашнє насильство» КК України [45] та ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [68]. Так, зокрема, відповідно до ст.126-1 КК України законодавець передбачає три види домашнього насильства, серед яких:

- 1) фізичне насильство;

- 2) психологічне насильство;
- 3) економічне насильство.

У той же час, аналіз позиції законодавця викладеної у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дає змогу виокремити чотири види домашнього насильства:

- 1) фізичне насильство (п.17);
- 2) психологічне насильство (п.14);
- 3) сексуальне насильство (п.15);
- 4) економічне насильство (п.4).

При цьому, під фізичним насильством розуміється «форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тощо; під сексуальним, розуміється форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, тощо; під економічним – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, тощо» [17].

Як бачимо, класифікація видів домашнього насильства наведена у Законі є більш повною та вичерпною. З огляду на це, та виходячи з вищенаведеного пропонуємо класифікувати осіб, які вчиняють домашнє насильство на:

- 1) осіб, які вчиняють фізичне насильство;
- 2) осіб, які вчиняють психологічне насильство;
- 3) осіб, які вчиняють сексуальне насильство;
- 4) осіб, які вчиняють економічне насильство.

Варто відзначити, що запропонована нами диференціація не є вичерпною. Разом із тим, на наш погляд, вона дозволить більш ефективно здійснювати комплекс попереджувально-профілактичних заходів з різними категоріями злочинців, що у кінцевому підсумку повинно сприяти зниженню рівня злочинів насильницької спрямованості.

Таким чином, можливо підсумувати, що типологія осіб, які вчиняють домашнє насильство – це розподіл осіб, які вчиняють домашнє насильство в залежності від певного об'єктивного чи суб'єктивного критерію, яким можуть бути: ступінь суспільної небезпечності особи правопорушника, характер особистісно-мотиваційних властивостей, стійкість антигромадської спрямованості особи та зміст психологічної настанови, ступінь стійкості криміногенної поведінки в різноманітних ситуаціях тощо.

2.3. Кримінологічна характеристика жертви домашнього насильства

Жертва кримінального правопорушення (потерпілий) є істотним елементом у процесах скоєння кримінального правопорушення. Ще у 1941 році німецький кримінолог Ганс фон Гентіг аргументував існування взаємозв'язків жертви та злочинця (для прикладу – зв'язок між обдуреним та шахраєм). Також, він вказував на те, що злочинність – це процес, в якому антигромадські елементи можуть пожирати один одного. Від дійшов до висновку, що дві сфери, а саме жертва та злочинність поглинають один одного, у зв'язку з чим можуть ставати самостійними та пов'язаними між собою [108, с. 41].

Щодо загального розуміння – жертви, то більшість учених-лінгвістів поділяють думку про те, що етимологія слова «жертва» походить від латинського «victima», що спочатку мала культове, ритуальне значення [109, с. 74–75].

Тлумачний словник сучасної української мови визначає аналізований термін як «...той, хто постраждав від нещасного випадку або агресії; той, з кого знущаються, виявляють насилля; той, хто переживає, терпить різні неприємності від кого-, чого-небудь» [110, с. 274].

На основі аналізу наукових, статусних, поведінкових, нормативно-правових актів і характеристик визначення потерпілих від злочинів В. Туляков стверджує, що жертвою злочину визнається будь-яка фізична особа (соціальна спільнота), якій злочином заподіяно фізичний, матеріальний чи моральний збиток [111, с. 13].

Дискусійним завжди було питання застосування в кримінології до особи, що потерпає від домашнього насильства визначення її як «потерпілого» чи «жертви». Адже деякі науковці наголошують на важливості дотримання в кримінології тих же самих юридичних термінів, що й вживаються в науці кримінального права. А деякі навпаки, аргументують необхідність вживання власних термінів, у тому числі й тих якими необхідно описувати особу, постраждалу від домашнього насильства. Зокрема, це стосується двох основних понять – «жертва» та «потерпілий».

До того ж варто зауважити, що ці поняття мають різні тлумачення в кримінальному праві та в кримінології. Зокрема, О. Дудоров вказує, що термін «потерпілий» в чинному КК України вживається «понад 80 разів, не кажучи про терміни, що позначають різновиди потерпілого, – неповнолітній, хворий, особа, яка виконує службовий або громадський обов'язок, суддя, народний засідатель, присяжний, працівник право-охоронного органу, новонароджена дитина тощо» [112, с.158]. Хоча, справедливо відмічає, що самим терміном потерпілого КК України не апелює. Натомість законодавче визначення «потерпілого» наводиться у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) [113].

Також, науковець справедливо зазначає, що сучасна правова доктрина апелює кримінально-правовим кримінологічним та кримінально-процесуальним поняттям потерпілого. Зокрема, що стосується саме поняття «потерпілого» в кримінологічному розумінні – зводить його до жертви [112, с. 158].

Поняття «потерпілий» у віктимології, на думку І. Ривмана, «ґрунтується на об'єктивному критерії, що відображає реальну подію – наявність шкоди, збитку, заподіяного злочином. Якщо особа, яка безпосередньо постраждала від

злочину (реальна жертва), не визнана потерпілою, вона незалежно від цього є такою. Будучи формальним актом, процесуальне рішення не може скасувати факту заподіяння шкоди» [114, с. 49].

Свого часу В. Франкл зауважував, що «віктимологічне розуміння жертви об'ємніше, ніж потерпілий, бо воно охоплює не тільки безпосередніх жертв, а й жертв від замахів на злочини, близьких родичів жертв, які загинули, і «винних» потерпілих» [115, с. 41].

Погоджуючись з позицією О. Жужі, зазначимо, що поняття «жертви» для опису потерпілої особи – не є єдиним поняттям. Так науковець пропонує вирізняти «рецидивну жертву», «потенційну жертву», і це у свою чергу стає можливим для розширення сфери досліджень [108, с. 24].

Досліджуючи віктимологічну сутність поняття «потерпілий» В. Топчій схилявся до його трактування як безпосередньої жертви злочину, адже кримінологічна віктимологія може використовувати вказані поняття та вважати їх різновидами жертви [116, с. 102].

Цікавою є позиція О. Павлік, яка зазначає: «Потерпілий у кримінології – це частина узагальненого поняття жертва злочину. Співвідносячи змістовне значення цих понять, слід констатувати, що поняття жертва включає в себе не тільки реальних потерпілих, але й потенційних, латентних, а також їх померлих рідних і близьких; осіб, яким шкода завдана безпосередньо чи опосередковано; осіб, яким завдана шкода, злочином чи іншими протиправними діями; осіб, які офіційно визнані потерпілими» [117, с. 120- 121].

Кримінологічне й кримінально-процесуальне поняття «потерпілого» не є тотожними. Так вони є близькими, проте виконують зовсім різні функції. Так, кримінологія має використовувати свої поняття та терміни щодо трактування потерпілого та жертви. В. Христенко переконана, що «потерпілий – «це термін, установлений законом, а жертва злочину не завжди може отримати статус «потерпілого», хоча фактично є ним» [118 с. 435].

Варто зауважити, що в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» на заміну термінам «потерпілий» та «жертва» використовується термін «постраждала особа» [17].

Щодо поняття жертви домашнього насильства як кримінологічної категорії, то варто зазначити, що сьогодні вчені кримінологи розглядають її з трьох позицій: 1) жертвою кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа; 2) жертвою кримінального правопорушення може бути тільки той, хто постраждав від злочинних діянь; 3) жертвою кримінального правопорушення можуть бути і особи, незалежно від визнання їх кримінально-процесуальним законом як потерпілих [119, с. 195].

Таким чином, не беручи до уваги всю кількість підходів до місця жертви в кримінальному правопорушенні, слід підсумувати, що по-перше такі підходи не є суперечливими по відношенню один до одного; по-друге є взаємодоповнюючими один одного та характеризують такий складний кримінологічний феномен.

Як бачимо, не вироблено єдиного підходу з цього конкретного питання. Тому, вважаємо за необхідне аргументувати, що поняття «жертви» кримінального правопорушення в кримінології є ширшим за поняття «потерпілого» від кримінального правопорушення, адже особа визнається потерпілою від домашнього насильства лише у встановленому законом порядку (встановлення всіх елементів складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України).

В той час, жертвою може бути будь-яка особа, якій завдано шкоди (фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру – виходячи з положень п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [17].

Важливим аспектом в аналізі жертви домашнього насильства є її взаємозв'язок зі своїм кривдником – особою, яка вчиняє домашнє насильство.

Такий зв'язок, на думку, О. Харитонова виникає внаслідок розвитку злочинної події та дій особи, яка вчинила злочин, його взаємодії з жертвою

посягання. Вчений зазначав, що зв'язки та відносини майбутніх жертви та злочинця набувають юридичного значення з моменту вчинення злочину або безпосередньо після нього. При цьому акт злочинного посягання перетворює існуючий до нього зв'язок цих осіб, що мав особистий, побутовий чи інший характер, в кримінальний зв'язок [10, с. 59].

В. Коновалова, В. Шепітько зазначають, що в механізмі кримінального правопорушення існує взаємозв'язок правопорушника і жертви, певна вибірковість з боку винного. Психологія конфлікту «злочинець – жертва» може набувати різних форм. При цьому жертва кримінального правопорушення до криміногенної події відрізняється тією чи іншою поведінкою. Залежно від ролі жертви у ході реалізації криміногенного наміру розрізняють декілька видів типової поведінки з боку жертви кримінального правопорушення: позитивну, нейтральну, провокуючу. При цьому провокуюча поведінка стає причиною вчинення злочинного акту або сприятливо впливає на формування злочинного наміру [120, с. 85].

Тому можемо констатувати, що виходячи зі специфіки кримінального правопорушення домашнього насильства, перше що потребує з'ясування є характер таких зв'язків між особами, виходячи зі ступеню їхньої близькості у відносинах, а також тривалості цих відносин.

Необхідно зауважити, що законодавець у ст. 126-1 КК України визначив категорію осіб, потерпілих від домашнього насильства, а саме: «подружжя чи колишнє подружжя, інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах»[16]. Розширений перелік таких осіб закріплено в ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [17]. Відповідно до якого такими особами визнаються: «подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба)

та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя» [17].

З огляду на такий перелік маємо зауважити на необхідності виправлення правової прогалини (помилки) в положенні ч. 2 пункту 13 зазначеної статті, а саме «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або *всинавленними*» замінити на «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або *усиновленими*. Це зумовлено тим, що відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України (далі – СК України) «прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу» – визначається як усиновлення, а не всинавлення [34]. У зв'язку з такою можливо незначною прогалиною, в майбутньому можуть виникати правові колізії, що й потребує внесення відповідних змін законодавцем.

Таким чином, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено значний перелік осіб, що можуть бути потенційними жертвами домашнього насильства.

Також необхідно відмітити, що зі змісту законодавчого визначення поняття «домашнього насильства» випливає, що воно вчиняється: 1) зокрема в сім'ї; 2) між родичами; 3) між колишнім чи теперішнім подружжям; 4) між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою.

Ще одним важливим аспектом є згадка у ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» про «інших родичів, інших

осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» [17], тобто про близьких осіб. Визначення терміну «близькі особи» міститься в Законі України «Про запобігання корупції». Так відповідно до абз. 3, ч. 1 ст. цього Закону, близькими особами можуть бути – «члени сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій статті 3 цього Закону, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта» [121].

Крім того, визначення таких понять зустрічається в СК України (ст. ст. 9, 150) [10], Цивільному кодексі України [122], КПК України [113].

Таким чином, зв'язок між особою-правопорушником та жертвою домашнього насильства передбачає наявність обов'язково таких відносин: родинних, сімейних, шлюбних чи близьких.

Це можливо також підтвердити позицією дослідників кримінального права, які зазначають, що «оскільки ідеться виключно про «домашнє насильство», то потерпілий від злочину є спеціальним. Ним можуть бути тільки: один з подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах» [123, с. 68].

Отже, з огляду на зазначене, жертв домашнього насильства можна розподілити на такі групи взаємовідносин: у сімейних відносинах; у родинних відносинах; у шлюбних відносинах; у близьких відносинах.

Таким чином жертвою домашнього насильства – є особа якій завдано фізичної сексуальної, психологічної чи економічної шкоди, яка перебуває (перебувала) з насильником у сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносинах.

Варто відмітити, що в кримінології існує велика кількість критеріїв відповідно до яких можливо сформулювати певні класифікаційні моделі жертв домашнього насильства. Так, В. Туляков, в залежності від типу особи, виділяє таких жертв: жертви з утилітарно-ситуативною активністю (рецидивні необачливі жертви); жертви із ретретистською активністю (своїм зовнішнім виглядом, пасивною поведінкою, стилем життя провокують правопорушника); настановні жертви (провокативна поведінка, істероїдні, агресивні способи реагування); раціональні жертви (провокатори, що причетні до підготовки ситуації правопорушення); імпульсивні жертви (загальмованість реагування, нездатність чинити свідомий опір правопорушнику) [124, с. 15].

Науковці І. Рівман та В. Устинов, беручи до уваги характер поведінки потерпілих у генезисі кримінального правопорушення, виділяють: 1) агресивних осіб; 2) активних; 3) ініціативних; 4) пасивних; 5) некритичних; 6) нейтральних [125, с.80-82].

Л. Франк наполягав, що особливу класифікацію слід розробляти для тих потерпілих-жертв, які відносяться до певної формальної чи неформальної групи (для прикладу родина чи трудовий колектив) [126, с. 88].

Відповідно до статистичних даних частіше всього потерпілими від сімейно-побутових вузів стають: дружина (співмешканка) (48,1 %), діти (16,6 %), а також батьки (14,2 %) винного [127, с. 49–51].

Домашнє насильство вчиняється також в залежності від рівня освіти, що мають потерпілі особи. Так, у 2,2 % потерпілих була відсутня початкова освіта, майже 8 % потерпілих – мали лише початкову освіту; 10,2 % – неповну середню освіту; 40,9 % – повну середню загальну освіту; 21,2 % – середню спеціальну освіту; 1,5 % – незакінчену вищу освіту; 16,0 % – вищу освіту. Отже, звертає на себе увагу та обставина, що ці злочини найчастіше вчиняються стосовно членів сім'ї з невисоким рівнем освіти [128, с. 167].

Щодо соціального стану осіб, які постраждали від домашнього насильства, були отримані такі дані: «службовці – 22,4 %; працівники у сфері будівництва, виробництва, торгівлі й надання послуг – 9,1 %; фахівці в галузі науки, освіти,

охорони здоров'я і соціального забезпечення – 8,4 %; підприємці – 2,1 %; пенсіонери – 18,9 %; учні професійних технічних училищ, технікумів (коледжів) тощо – 9,1 %; ніде не працювали і не навчалися – 28,6 %» [108, с. 317–318].

Таким чином, виходячи з таких відомостей більшість (69,9%) потерпілих мали статус службовця, пенсіонера або ж ніде не працювали й не навчалися. Природно, що низький соціальний статус потерпілих, якому, як правило, відповідає низький освітній і культурний рівень, має істотне кримінологічне значення.

Якщо аналізувати матеріали судово-слідчої практики, то за даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України за 2021 рік, потерпілими від домашнього насильства стали 88 % жінок. Неповнолітні особи (від 14 до 18 років) склали – 1,2 % і малолітні (до 14 років) – 1,3 % [129].

Дослідник О. С Дмитрашук констатував, що жінки, які потерпають від домашнього насильства, мають депресивну, тривожну та демонстративну акцентуації характеру. Такі жінки мають наступні спільні риси: низький рівень власної самооцінки; сприйняття насильницьких дій нормою поведінки та мінімальної ролі жінки в сім'ї; наявність лише власного почуття провини за поведінку кривдника; переконання про неможливість розв'язання проблеми за допомогою сторонніх осіб чи правоохоронних органів [130, с. 12].

У діях деяких жертв домашнього насильства можна спостерігати такі форми провокації: пасивну та активну. Перша форма полягає в недбалих, необережних та інших діях можливої жертви, створюючи привід для застосування відносно неї насильства, друга – коли злочин вчиняється внаслідок захисту від неправомірних дій потерпілого [131, с. 296].

Таким чином, можливо зробити висновок та сформулювати такі критерії для поділу жертв домашнього насильства. Зокрема: 1) за типом поведінки: жертви домашнього насильства, які характеризуються агресивною чи протиправною поведінкою (своїми агресивними діями такі жертви, провокують правопорушника); жертви домашнього насильства, які характеризуються аморальною поведінкою (своїми діями порушують норми моралі чи етикету);

нейтральні жертви домашнього насильства (в своїх діях є стриманими та неконфліктними); жертви домашнього насильства, які перешкоджають своєму кривднику (своїми діями чинять опір); 2) за сферою взаємозв'язків між жертвою та правопорушником: особи, які перебувають (перебували) із особою, що вчиняє домашнє насильство у сімейних відносинах; особи, які перебувають із особою, що вчиняє домашнє насильство у родинних відносинах; особи, які перебували (перебувають) із особою, що вчиняє домашнє насильство у шлюбних відносинах; особи, які перебувають (перебували) із особою, що вчиняє домашнє насильство у близьких відносинах; 3) за типом завданої шкоди: жертви фізичного насильства; жертви психічного насильства; 4) за видами домашнього насильства: жертви економічного насильства; жертви сексуального насильства; жертви психічного насильства; жертви фізичного насильства.

Важливим у дослідженні жертви домашнього насильства, є віктимність, яку вчені-кримінологи розглядають різнопланово.

Поняття «віктимності», в наукових колах з'явилося завдяки працям та дослідженням Л. Франка. І в умовах сучасності феномен віктимності й досі актуальний серед сучасних кримінологів [132, с. 317]. С. Косенко вважає, що «віктимність у кримінологічному аспекті – це сукупність якостей особи, яка обумовлює або може обумовити її неправильну, неоптимальну поведінку у криміногенній ситуації. У результаті у цієї особи зростає вірогідність стати жертвою кримінального правопорушення» [133, с. 77].

Ми розділяємо позицію С. Філіппова, який досліджував віктимність в домашньому насильстві. Основними положеннями, якими він апелював, є: 1) по-перше віктимність – фізичні, психічні, моральні й соціальні риси та ознаки людини, які перетворили або потенційно призводять до перетворення її на жертву. 2) виходячи з попереднього аргументу він виділяє два різновиди віктимності в домашньому насильстві: особистісну (залежить від соціально-рольових характеристик, що обумовлюють перетворення її на жертву) та загальну (специфічний особистісний конструкт, що реалізується в настановах та атрибуціях особистості як жертви); по-друге визначає поняття віктимної

схильності, яким описує – сукупність властивостей, обумовлених соціальними, психологічними, іншими причинами, що сприяють дезадаптивному стилю реагування суб'єкта та призводять до негативних наслідків для нього, які полягають у перетворенні його на жертву; по-третє називає віктимізацією процес реалізації віктимності в динаміці, а віктимною поведінкою – своєрідне відхилення від норм небезпечної поведінки, що у свою чергу призводить до ролі жертви; і остатнє – визначає віктимогенні фактори (чинники), якими визначає об'єктивні обставини, що формуються безпосередньо перед або під час вчинення правопорушення, не пов'язані з віктимністю постраждалої особи та з її поведінкою [134, с. 154].

Зазвичай у віктимології розрізняють два основних різновиди віктимності, а саме: 1) рольовий або загальний (сукупність рольових ознак життєдіяльності, що обумовлює небезпеку для їх носіїв); 2) особистісний (властивість людини, яка виявляється у суб'єктивній здатності через власні психологічні особливості ставати постраждалими від певного виду правопорушень навіть тоді, коли була наявна можливість цього уникнути) [135, с. 122].

Віктимологія в широкому сенсі цього слова є різновидом кримінології, адже вивчає жертву з точки зору кримінологічних аспектів. Варто також зауважити, що незважаючи на те, що чинний Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»[17], на відміну від попереднього Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [33] не застосовує термін «жертва» (victim) до особи, яка постраждала від домашнього насильства, це ніяк не знімає проблему віктимності.

Також варто відмітити, що наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09.04.2002 р. № 329 було затверджено Інструкцію про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї (нечинний). У цьому документі віктимна поведінка остаточно ототожнювалась із провокаційною: «віктимна поведінка – провокаційна поведінка потенційної жертви насильства в сім'ї» (п. 1.3 Інструкції). Жертвою насильства в сім'ї визнавався член сім'ї, який постраждав

від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї [136].

Таким чином, можливо підсумувати, що віктимність в домашньому насильстві – це схильність особи своїми діями (дією або бездіяльністю) провокувати вчинення домашнього насильства по відношенню до своєї особи. У зв'язку з чим сам процес, в результаті якого особа стає жертвою домашнього насильства є віктимізацією, а зворотній процес – відповідно девіктимізацією. Портретом жертви домашнього насильства можливо описати: низьку самооцінку особи; підвищений рівень постійної тривожності; занадто критичне ставлення до самого (ї) себе, нездатність чинити опір на зовнішній тиск; безпорадність тощо.

Висновки до розділу 2

1. Особа, яка вчиняє домашнє насильство є фізична осудна особа, що характеризується агресивною поведінкою чи для якої насильство є елементом мотивації, інструментом для досягнення певного результату, а також така особа перебуває у сімейно-родинних відносинах зі своєю жертвою. До основних елементів структури особи яка вчиняє домашнє насильство можна віднести такі характеристики, як: соціально-демографічна, кримінально-правова і морально-психологічна.

2. Кримінологічний портрет особи, яка вчиняє домашнє насильство: чоловік віком 20–40 років, одружений, освіта середня, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень, низький рівень соціальних навичок чи афективні порушення психіки та здійснює насильницькі акти стосовно своєї сім'ї.

3. Типологія осіб, що вчиняють домашнє насильство – це розподіл осіб, які вчиняють домашнє насильство в залежності від певного об'єктивного чи суб'єктивного критерію, яким можуть бути: ступінь суспільної небезпечності особи правопорушника, характер особистісно-мотиваційних властивостей, стійкість антигромадської спрямованості особи та зміст психологічної

настанови, ступінь стійкості криміногенної поведінки в різноманітних ситуаціях тощо.

4. В залежності від морально-психологічних якостей особи виділити такі типи осіб, які вчиняють домашнє насильство: 1) ситуативний тип (характеризуються незначним ступенем агресивної поведінки, що проявляється у нездатності стримувати себе в конфліктних ситуаціях); 2) нестійкий тип (характеризуються середнім ступенем агресивної поведінки, що формується зазвичай під впливом різних ситуацій та афектних спонукань); 3) стійкий тип (характеризується максимальним ступенем агресивної поведінки, в поєднанні із застосуванням грубої сили). В залежності різновидів домашнього насильства, можливо класифікувати осіб, які вчиняють домашнє насильство на: осіб, які вчиняють фізичне насильство; осіб, які вчиняють психологічне насильство; осіб, які вчиняють сексуальне насильство; осіб, які вчиняють економічне насильство.

5. Жертвою домашнього насильства – є особа якій завдано фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди, яка перебуває (перебувала) з насильником у сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносинах.

6. Критерії для поділу жертв домашнього насильства: 1) за типом поведінки: жертви домашнього насильства, які характеризуються агресивною чи протиправною поведінкою (своїми агресивними діями такі жертви, провокують правопорушника); жертви домашнього насильства, які характеризуються аморальною поведінкою (своїми діями порушують норми моралі чи етикету); нейтральні жертви домашнього насильства (в своїх діях є стриманими та неконфліктними); жертви домашнього насильства, які перешкоджають своєму кривднику (своїми діями чинять опір); 2) за сферою взаємозв'язків між жертвою та правопорушником: особи, які перебувають (перебували) із особою, що вчиняє домашнє насильство у сімейних відносинах; особи, які перебувають із особою, що вчиняє домашнє насильство у родинних відносинах; особи, які перебували (перебувають) із особою, що вчиняє домашнє насильство у шлюбних відносинах; особи, які перебувають (перебували) із особою, що вчиняє домашнє насильство у близьких відносинах; 3) за типом завданої шкоди: жертви фізичного

насильства; жертви психічного насильства; 4) за видами домашнього насильства: жертви економічного насильства; жертви сексуального насильства; жертви психічного насильства; жертви фізичного насильства.

7. Віктимність в домашньому насильстві – це схильність особи своїми діями (дією або бездіяльністю) провокувати вчинення домашнього насильства по відношенню до своєї особи. У зв'язку з чим сам процес, в результаті якого особа стає жертвою домашнього насильства є віктимізацією, а зворотній процес – відповідно девіктимізацією. Портретом жертви домашнього насильства можливо описати: низьку самооцінку особи; підвищений рівень постійної тривожності; занадто критичне ставлення до самого (ї) себе, нездатність чинити опір на зовнішній тиск; безпорадність тощо.

РОЗДІЛ 3

**НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ****3.1. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому
насильству і можливості його імплементації в українське законодавство**

Протидіяти домашньому насильству можливо лише обравши комплексний підхід до вирішення проблеми. У зв'язку з цим, важливим аспектом стає необхідність висвітлення позитивного досвіду зарубіжних країн щодо запобігання та протидії ними домашньому насильству.

Більшість міжнародних нормативно-правових актів, в тому числі й вже згадана у нашому дослідженні Стамбульська конвенція, використовують поняття «домашнього насильства», яким описують «всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає або проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні» [22].

Варто відмітити, що модельне законодавство ООН визначає домашнє насильство – як «усі насильницькі дії фізичного, психологічного і сексуального характеру щодо жінок, здійснені на підставі статевої ознаки, особою або особами, які пов'язані з ними родинними і близькими стосунками, від словесних образ і погроз до тяжких фізичних побоїв, викрадання, загрози каліцтвом, залякування, примус, переслідування, словесні образи, насильницьке або незаконне вторгнення в житло, сексуальне насильство, зґвалтування в шлюбі, насильство, пов'язане з викупом нареченої, насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію, насильство щодо хатніх робітниць та спроби здійснити такі дії» [137].

Зауважимо, що переважна більшість національних законів, що спрямовується на запобігання та протидію домашньому насильству, насильству в сім'ї розробляються у відповідності до таких міжнародних правових актів, в

той же час, кожна з держав вносить свої корективи, що можуть полягати як у самому законодавчому визначенні поняття «домашнє насильство», так і у специфічних заходах реагування на такі випадки виявлення. Це зумовлено насамперед особливостями правових систем, а також відповідним рівнем розвитку громадянського суспільства в кожній з держав.

Переходячи до безпосереднього аналізу зарубіжного досвіду, необхідно також наголосити, що відповідно до ст. 9 Конституції України «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України»[138]. У зв'язку з цим, основою національного законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, виступають такі міжнародні стандарти: 1) Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р.[139]; 2) Декларація про ліквідацію дискримінації стосовно жінок, затверджена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН No 2263 від 7 листопада 1967 р.[140]; 3) Загальні рекомендації №№ 12, 14 та 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок [140]; 4) Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р., ратифікована Указом Президії Верховної Ради УРСР від 24 грудня 1980 р. (чинна згідно із Законом України від 12 вересня 1991 р. № 1543-ХІІ «Про правонаступництво України») [141]; 5) Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок No 48-104 від 20 грудня 1993 р. [142]; 6) Модельний закон «Про запобігання домашньому насильству», схвалений 2 лютого 1996 р. Комісією ООН з прав людини [143]; 7) Пекінська Декларація та Платформа дій, ухвалена на Четвертій міжнародній конференції ООН зі становища жінок 15 вересня 1995 р. [144]; 8) Резолюція A/HRC/7/L.22/REV про викорінення насильства щодо жінок від 27 березня 2008 року [145].

Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству є багатоаспектним та достатньо дослідженим українськими науковцями. У зв'язку з достатньо великою кількістю наукових доробок пропонуємо розглядати лише

позитивний зарубіжний досвід окремих держав, при цьому маємо оглянути всі типи правових систем світу.

Щодо держав англо-американського типу правової системи, пропонуємо розглянути Сполучені Штати Америки (далі – США) та Канаду. Адже саме такі держави достатньо довго та продуктивно працюють у напрямку запобігання та протидії домашньому насильству, окремо приділяючи увагу питанням постраждалих жінок та дітей, а тому мають накопичений досвід в окреслені темі. [146, с. 20].

Сполучені Штати Америки. Станом на 2022 рік США є однією з держав, що має чітко вироблений механізм протидії домашньому насильству, а тому може бути прикладом для розгляду та перейняття зарубіжного досвіду.

Сучасним підходом політики США щодо реагування на домашнє насильство є особливий контроль, що забезпечує стратегію обов'язкового реагування. Такий контроль в основному має вираження у формі практики обов'язкового реагування на будь-які випадки домашнього насильства, а саме: обов'язковість судового провадження, обов'язковість арешту підозрюваної особи, а також обов'язкове інформування медичними працівниками правоохоронних органів щодо відомих їм випадків домашнього насильства [147, с.17].

Також заслуговує на увагу той факт, що в різних штатах Америки, ще в кінці 60-х років було ухвалено ряд законодавчих актів, які передбачали зобов'язуючі обставини, за яких громадяни мають повідомляти владу про кожен із випадків підозри, що характеризує погане поводження з дітьми [148]. При цьому вважаємо позитивною норму, передбачену § 29 «Поліцейського закону» про те, що «особі, яка вчинила насильство, на два тижні заборонено доступ у будинок і будь-які контакти з дружиною та дітьми, оскільки це є гарантією безпеки потерпілої особи» [149, с. 163].

Позитивною рисою законодавства США є передбачення в американському законодавстві декількох видів охоронного ордеру – надзвичайного охоронного, тимчасового охоронного та постійного охоронного [150].

Зокрема, «надзвичайний охоронний ордер видається особі суддею, у випадку якщо є потреба при зверненні останньої до поліції, коли ще не відбулося судового засідання й немає можливості його терміново провести (наприклад, у нічний час). Тимчасовий охоронний ордер видається особі за її зверненням до суду за наявності підстав на термін від 14 до 21 дня. У свою чергу, постійний охоронний ордер видається після тимчасового охоронного ордеру під час проведення судового розгляду, де на відміну від процедури видання тимчасового ордеру участь винної особи обов'язкова. Вислухавши потерпілу особу та обвинувачену в насильстві в сім'ї особу, суддя за наявності підстав може продовжити дію ордеру до 2 років» [151].

Слід зауважити, що порівнюючи захисний припис, що видається відповідно до законодавства України особі, яка вчинила домашнє насильство та охоронний ордер США можливо виділити такі суттєві відмінності. Так, охоронний ордер в Америці містить комплекс зобов'язань та обмежень щодо особи, яка вчинила домашнє насильство. Зокрема можливо виділити такі обмеження: 1) надання виняткового права щодо володіння житловим приміщення особі, яка піддається домашньому насильству (таке обмеження може бути запроваджено якщо потерпіла особа має проживати у цьому приміщенні на відміну від її кривдника, а також якщо вони двоє мають право на проживання в ньому, але виходячи з рівня потреби потерпілої в цьому приміщенні – воно буде переважаючим; 2) переважаюче право потерпілої особи на піклування над спільними неповнолітніми дітьми; 3) встановлення заборони чи обмежень в часі щодо спілкування з дитиною; 4) безперервність в грошовій підтримці неповнолітніх дітей, що перебувають на піклуванні у потерпілої особи; 5) повне відшкодування збитків та завданої шкоди; 6) накладення заборони виходу, тобто кривднику забороняється заходити до житлового приміщення та залишатися в ньому [151, с.18-19].

Також варто звернути увагу на залучення в США поліції та служби шерифів для забезпечення виконання домовленостей між жертвою та правопорушником, що вчинив домашнє насильство (наприклад, супроводження

зустрічей), контролю за виконанням обмежень у спілкуванні (зокрема за допомогою електронних пристроїв контролю за пересуванням) [146, с. 29].

Щодо судової системи, що безпосередньо займається розглядом лише справ, пов'язаних з домашнім насильством, то в США функціонує більше 200-т спеціалізованих судів, створених виключно для таких справ. М. В Бакаїм, аналізуючи такі суди в США зазначає, що вони «розглядають справи про домашнє насильство більш ефективно, підвищують рівень законотворчості поведінки з боку порушників закону, призначають більш суворе покарання й виносять більший відсоток обвинувальних вироків. При цьому Відділ боротьби з насильством над жінками при Міністерстві юстиції США нещодавно розпочав спеціальну програму, яка називається Ініціатива суддівського наставництва» [153, с. 64].

Незважаючи на те, що в США діє налагоджена система виявлення осіб, що вчиняють домашнє насильство за даними National Coalition Against Domestic Violence (NCADV) кожні 9 секунд в США, жінка піддається домашньому насильству. У середньому, близько 20 осіб на хвилину піддаються фізичному насильству. Протягом року, це відповідає більш ніж 10 мільйонів жінок і чоловіків. 1 з 3 жінок і 1 з 4 чоловіків стають жертвами, в будь-якій формі, фізичного насильства з боку родини за час всього життя. 1 з 5 жінок і 1 з 7 чоловіків стали жертвами грубого (побиття, нанесення тяжких тілесних ушкоджень) фізичного насильства. 1 з 5 жінок і 1 з 7 чоловіків у Сполучених Штатах були зґвалтовані у своєму житті. Майже половина жінок (46,7 %) і чоловіки (44,9 %) були зґвалтовані знайомими. З них 45,4 % жінок і 29 % чоловіків були зґвалтовані чоловіком або дружиною [154, с. 484].

Таким чином, можливо підсумувати, що позитивними аспектами для впровадження в українське законодавство досвіду США, можуть стати: посилення контролю за відносинами між жертвою та особою, що вчиняє домашнє насильство у випадку їхнього спілкування чи зустрічей; запровадження ордерів чи інших актів, що спрямовані проти особи, що вчиняє домашнє

наси́льство; збі́льшення кілько́сті обме́жень, що передба́чені для особи, що вчиняє домашнє наси́льство у випадку застосува́ння обмежува́льного припису.

Канада. Ще однією державою англо-американською правовою системою, на якій можемо зупинитися більш детально є Канада. Необхідно зауважити, що Канадське законодавство у сфері боротьби та протидії проявам домашнього насильства – є провідним. Так, ще з 1997 року в Канаді діє курс спрямований на нову політику у сфері протидії домашньому насильству, що має назву – політика «нульової терпимості». Сутність якої можливо трактувати наступним чином «жоден випадок насильства в сім'ї не має залишитися без уваги та покарання, що має діяти на всіх рівнях державної влади, у роботі громадських організацій та кожного члена суспільства» [155].

Канадське законодавства не містить спільного федерального закону щодо протидії домашньому насильству, натомість чотири провінції Канади самостійно ухвалюють необхідне «спеціальне» законодавство щодо боротьби з таким негативним явищем. Такі нормативно-правові акти провінцій доповнюють чинний закон про кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс) Канади в рамках запровадження захисту постраждалих від домашнього насильства [156, с. 44].

Щодо основних положень, які стосуються запобігання домашньому насильству в Канаді та можуть мати застосування для українського законодавства, то слід сказати про наступне. По-перше, в Канаді діє розгалужена та гнучка система приписів та ордерів, що передбачають негайне втручання у конфліктну ситуацію, тобто домашнє наси́льство, також дозволяють запобігти подальшим зв'язкам та контактам між кривдником та потерпілою особою, в тому числі дають змогу безперешкодного входу до помешкання правоохоронним та іншим компетентним органам, в тому числі з можливістю евакуації постраждалих осіб. Зокрема, у провінції Альберта, що у 1998 році було схвалено «Акт захисту від насильства в сім'ї». Відповідно до зазначеного акту – передбачається захист всіх членів сім'ї – як жінок так і чоловіків, дітей, літніх осіб. Також цим Актом визначено три форми захисту, а саме: «1) охоронний

ордер (коли потрібна негайна допомога); 2) королівський судовий ордер захисту; 3) ордер, що дає право на вхід до житла» [157].

В другу чергу, вартує уваги і система термінового «виключного» реагування на прояви домашнього насильства (Domestic Violence Emergency Response System – DVERS). Відповідно до цієї системи потерпіла особа забезпечується портативною апаратурою, що дає змогу подати сигнал небезпеки, що сигналізує для поліції повторний випадок вчинення домашнього насильства [157].

Кочемировська О. О. зауважує, що «DVERS стала першою системою такого роду в Північній Америці й наразі широко застосовується в Канаді (більше 30 міст) і США (близько 150 міст)» [156, с.45].

По-третє, в Канаді існує розгалужена система з 400 притулків (шелтерів), що можуть надавати допомогу особам, які постраждали від домашнього насильства. Такі притулки можуть надавати наступні послуги: психологічну реабілітацію, різноманітні консультації, послуги юриста чи психотерапевта, також існує постійно діюча кризова телефонна лінія [158, с. 113].

По-четверте, у Канаді діє чимало різноманітних програм, направлених на запобігання та протидію домашньому насильству, насильству в сім'ї. Насамперед, серед таких можливо виділити превентивні освітні програми, сутність яких полягає у багатосторонніх програмах для шкіл та дитячих садків, що є спрямованими на підвищення рівня громадської свідомості щодо зневажливого чи жорстокого поводження з дітьми. Така програма є корисною для дітей, батьків та педагогів, адже завдяки їй адміністрація закладів освіти надає навички з особистої безпеки. Варто також зазначити, що при Комітеті з профілактики насильства над дітьми функціонує спеціальний Робочий комітет суспільства та представників агентств для підтримки освітньої превентивної програми. Люди різних професій і структур залучені в роботу цього Комітету. Навчальна програма підтримується урядом, приватними особами та організаціями [159, с. 195].

І останнє на чому необхідно зупинитися в межах аналізу канадського досвіду є протидія та запобігання домашньому насильству в умовах пандемії COVID-19. Для підтримки найбільш вразливих груп чоловіків та жінок, Уряд Канади оголосив про надзвичайне фінансування таких організацій – з травня 2020 року було надано майже 150 млн доларів на додаткове фінансування [160]. Серед основних заходів можливо виділити: безперервне функціонування притулків у більшості провінцій та територій Канади упродовж усіх карантинних обмежень в умовах пандемії; місцева влада провінції Юкон надала безкоштовні мобільні телефони, оснащені інтернетом та проплаченими послугами зв'язку на 4 місяці особам, які в зоні ризику від домашнього насилля з метою безперервного доступу до підтримки та допомоги [161].

Таким чином, можливо підсумувати, що Канада подібно до США використовує розгалужену систему ордерів щодо осіб, які чинять домашнє насильство. Щодо перейняття досвіду Канада для українського законодавства, то варто розглянути можливість розширення спеціальних закладів, що надають прихисток постраждалим від домашнього насильства.

Щодо романо-германської правової системи, то в межах нашого дослідження, хотілося б більш детальніше зупинитися на досвіді: Польщі, Німеччини, Франції.

Франція. О. Старчук відзначає, що у Франції протидія домашньому насильству розпочалася у рамках «Національної державної програми щодо боротьби з насильством жінок і з подружнім насильством» [162, с. 85], у зв'язку з прийняттям Закону Франції «Про посилення попередження і покарання за насильство в сім'ї або у відношенні неповнолітніх» [162, с.86]. Сутність цього Закону полягає у можливостях суддів ухвалювати особливі постанови у справах щодо домашнього насильства, що у свою чергу надають усі можливості для жертви домашнього насильства змінити місце проживання чи залишити спільне місце проживання [163].

Для початку необхідно зауважити, що у Франції протягом 2020 року 118 жінок загинули від побоїв свого партнера або колишнього партнера,

водночас 25 чоловіків померли, стали жертвами свого партнера, компаньйона або колишнього товариша. Зі 143 випадків смерті у 120 випадках (83,92 %) винними були чоловіки, у 23 випадках (16,08 %) – жінки [164].

Кримінальним кодексом Франції передбачено, «що вчинення протиправних дій щодо подружжя і партнера, одне щодо одного, виступає обтяжуючою обставиною більшості кримінальних правопорушень і карається суворіше, ніж аналогічні діяння, що скоєні не щодо членів сім'ї» [165]. Так, відповідно до ст. 222-18-3 Кримінального кодексу Франції «погроза будь-яким способом вчинити злочин проти подружжя, співмешканця, партнера, який живе із кривдником згідно з угодою громадянської солідарності, караються позбавленням волі на строк до 3 років та штрафом у розмірі 45 000 євро» [165].

З метою належного функціонування безперебійної роботи підрозділів поліції з постійно діючою гарячою лінією, поліція забезпечує негайне прибуття до місця вчинення домашнього насильства. Також представники поліції зобов'язані забезпечувати належний захист особі, що піддається домашньому насильству. Суд може призначати такий захід протидії домашньому насильству, як використання електронних ОРБ-браслетів. За допомогою цих браслетів поліція отримує сигнал про те, що особа, яка вчинила домашнє насильство, наближається до потерпілої, та, відповідно, може оперативно реагувати на це [166].

Отже, Французьким законодавством передбачено кримінальну відповідальність за вчинення різноманітних форм домашнього насильства по відношенню до своїх співмешканців, чи інших членів сім'ї. З точки зору заходів запобігання та протидії домашньому насильству, що можуть бути використані в Україні, можливо виділити застосування електронних браслетів для особи, яка вчинила домашнє насильство. В такий спосіб, можливо завжди відслідковувати та запобігати повторному вчиненню домашнього насильства.

Німеччина. Досліджуючи досвід Німеччини у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в першу чергу необхідно відзначити, що в у цій федеративній республіці як і в Україні у січні 2002 року було прийнято Закон

«Про захист від насильства в сім'ї» [167]. Щодо сутності німецького розуміння «домашнього насильства», то слід вказати, що таким є «застосування насильства між людьми, які проживають у спільному союзі на основі взаємної турботи та підтримки» [168, с. 170].

Особливою ознакою політики законодавця Німеччини у сфері, що досліджується, є орієнтація на вилучення особи, яка здійснила домашнє насильство, з родини. К. Гурковська зауважує, що досвід вилучення особи, що здійснила домашнє насильство, з родини практикують такі європейські країни, як Австрія, Іспанія, Нідерланди, Чехія, Швеція та інші [169, с. 40].

Необхідно відмітити, що відповідно до вказаного Закону, судом можуть застосовуватися такі спеціальні заходи, як заборона входження до свого будинку (квартири), неможливість перебування біля нього ближче, ніж установив суд, обмеження контактів із дітьми, дружиною, іншою особою, що стала потерпілою від домашнього насильства, заборона наближення до потерпілих осіб, зустрічі з ними й намагання контактувати з ними, використовуючи мобільні та інші способи зв'язку [167].

Також під час цього аналізу Закону, А. Галай відмічає, що «потерпілій особі надається право правової претензії на виділення квартири. У разі заподіяння фізичної шкоди здоров'ю або обмеження свободи і за певних умов у разі виникнення загрози такого порушення суд може зобов'язати кривдника звільнити квартиру незалежно від того, у шлюбі партнери чи ні; навіть власник квартири або єдиний квартиронаймач, орендар, який вчиняє насильство, може бути примусово відселений від жертви» [146, с. 56].

До найбільш розповсюджених заходів поліцейського впливу на домашню злочинність належать: вилучення з квартири (будинку) особи, від якої виходить небезпека (Wohnungsverweisung); заборона особі, від якої виходить небезпека входити до квартири (будинку) (Rückkehrverbot); вилучення з певного місця особи, від якої виходить небезпека (Platzverweis); заборона перебування (появи) у визначеному місці особі, від якої виходить небезпека (Aufenthaltsverbot); заборона вступу в контакт (словесний контакт на вулиці, по телефону, по

електронній пошті тощо) особі, від якої виходить небезпека (Kontaktverbot); в особливо тяжких випадках особа, від якої виходить небезпека, береться під варту (Ingewahrsamnahme) [170].

Незважаючи на досить суттєві кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії домашньому насильству в Німеччині постійно фіксують деяке зростання у випадках вчинення домашнього насильства. Так, у Німеччині протягом 2020 року поліція зафіксувала 141 792 жертви насильства з боку інтимних партнерів у визначених категоріях, що майже на один відсоток більше за попередній рік. Постраждали 81 % жінок та 19 % чоловіків. На момент вчинення злочину половина жертв проживала з винним в одному домогосподарстві (50,5 %) [171].

Також варто відмітити, що в Німеччині функціонує мережа територіальних центрів соціального просування, одним із завдань яких є соціальна допомога, консультації потерпілим від домашнього насильства. Перший німецький притулок для жінок, відкритий у Берліні 1976 року, був проєктом Федерального міністерства сімейних справ, літніх людей, жінок і молоді. Нині в Німеччині діють понад 400 притулків для жінок Мюнхенський інформаційний центр для чоловіків охоплює консультаційний пункт і групи самопомоги для чоловіків з метою формування позитивної самосвідомості чоловіків. Безперечно, існує різниця в якісних і кількісних показниках рівня надання соціальної, правової, психологічної допомоги в різних краях світу [172, с. 35].

Аналізуючи досвід Німеччини в запобіганні та протидії домашньому насильству, можливо відмітити, що як і у попередньо досліджуваній Франції, відслідковується розгалужена мереж соціальних закладів щодо реагування можливі випадки домашнього насильства. У зв'язку з чим Україні варто також напрацьовувати механізми та організаційно-правові заходи щодо збільшення мережі таких соціальних закладів.

Польща. Досвід Республіки Польща для України є досить вагомим, адже це одна з найближчих європейських держав Світу. Правовою основою здійснення діяльності польськими поліцейськими у сфері запобігання та протидії

домашньому насильству є Розпорядження Ради Міністрів від 13.09.2011 року у справі процедури «Блакитні Карти» (Niebieskie Karty), а також зразків формулярів «Блакитна Карта» (Dz.U.2011.209.1245) [173] та Керівні принципи № 2 Головного коменданта поліції від 07.12.2011 року в справі порядку вчинення дій працівниками поліції при здійсненні процедури «Блакитні Карти»(Dz.Urz.KGP.2011.10.77) [174].

Процедура «блакитних карток» є досить цікавим досвідом Польщі щодо протидії домашньому насильству. Така процедура в Республіці Польща була запроваджена ще у 1998 році національними поліцейськими органами. Ці «блакитні картки» застосовуються саме для використання поліцейськими у процесі їхніх втручань у виявлені випадків домашнього насильства. Така картка складається з двох частин, одна з яких надає змогу жертві домашнього насильства вивчити інформацію щодо своїх прав та обов'язків, а також контакти дані органів та інститутів на яких покладено обов'язки щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Друга – включає в себе інформацію щодо документування та збирання необхідних даних щодо місця злочину [72, с.48].

Також слід зазначити, що в рамках процедури «Сині Хартії, було введено карту «б». Таку карту жертва домашнього насильства «заповнює в спокійній обстановці після вжиття поліцією необхідних заходів проти агресора, оскільки після акту домашнього насильства жертва не завжди може адекватно оцінити ситуацію і чітко відповісти на запитання поліції та надати всю необхідну інформацію, щоб допомогти правоохоронним органам розробити правильну стратегію надання належної допомоги у конкретній родині. Ця процедура є досить дієвим заходом боротьби з домашнім насильством. Зокрема, це пов'язано з тим, що жоден випадок насильства, вчинений агресором, не ігнорується, а супроводжується активним реагуванням поліції, яка здійснює оперативні заходи, що спрямовані на припинення насильства в родині» [166, с. 85].

За законодавством Польщі, одним із заходів впливу на осіб, що вчиняють домашнє насильство є подання ухвали про покарання до відома громадськості в загальному порядку Таким чином, публічний осуд злочинного діяння кривдника

є позитивним досвідом, адже для правопорушників більш неприємним є осуд суспільства, аніж юридична відповідальність [175, с. 211].

Йосифович І. справедливо відмічає, що за вчинення домашнього насильства, згідно законодавства Республіки Польща, передбачається виключно кримінальна відповідальність, і тому до завдань поліції у цій сфері відносять: – проведення, наскільки це є можливим, з особою, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї, роз'яснювальної бесіди про кримінальну відповідальність за знущання та – пояснення такій особі необхідності вести себе відповідно до закону і правил суспільного співжиття [176, с. 387].

Варто зауважити, що домашнє насильство в Польщі карається більш суворо, якщо його співставляти із насильством проти сторонніх осіб. Зокрема, ст. 207 Кримінального кодексу Польщі за фізичне або психічне насильство над близькою особою встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 3 місяців до 5 років [177]. Якщо насильство у сім'ї було здійснено з особливою жорстокістю, встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 1 до 10 років (§ 2 статті 207). Якщо внаслідок насильства над близькою особою, ця особа вчинила спробу самогубства встановлюється покарання у формі позбавлення волі від 2 до 12 років [178].

У Польщі Закон щодо протидії домашньому насильству був прийнятий в червні 2010 року і набув чинності 1 серпня 2010 року [179].

Відповідно до цього Закону у кожній гміні (територіальній одиниці) розпочали свою роботу міждисциплінарні групи, до складу яких входять представники: органів соціального захисту, муніципальної комісії вирішення проблем, пов'язаних з алкоголем, освіти, охорони здоров'я та неурядових організацій. Міждисциплінарні групи несуть відповідальність за вжиття заходів з метою надання спільної допомоги у окремих випадках, а також за координації всіх заходів, що стосуються домашнього насильства. Також Закон запровадив новий запобіжний захід, який полягає у виселенні особи, яка вчинила насильство зі спільного із жертвою помешкання за наявності вагомих причин вважати, що обвинувачений знову може вчинити насильницький злочин щодо потерпілого.

Також нововведенням стало створення нових освітніх програм, спрямованих на перевиховання осіб, які вчинили насильницький злочин щодо члена або членів своєї родини. Крім того, жертва домашнього насильства має право на безкоштовне медичне обстеження, щоб визначити причину і характер тілесних ушкоджень і право на безкоштовні медичні довідки, які можуть бути використані як докази в ході судового розгляду справи [146, с.102].

Погоджуємося з Давидович І., яка зазначає, що створення цілодобової телефонної «блакитної лінії», через яку жертва домашнього насильства може негайно повідомити поліцію у разі домашнього насильства, як наслідок – поліція разом із прокуратурою негайно вживає заходів щодо усунення загрози, також є позитивним досвідом [179, с. 259].

Тому, аналізуючи досвід Республіки Польща варто розглянути можливість запровадження процедури «блакитних карток», яка носить профілактичний характер. Зокрема, заслуговує на увагу формуляр «В» цієї ж «блакитної картки», що може містити інформацію щодо права жертви домашнього насильства та можливості звернутися до відповідних органів, з обов'язковою вказівкою контактних телефонів, за якими жертва може звернутися за допомогою. Більш детально, про необхідність запровадження «блакитної карти» в Україні буде проаналізовано в наступному підрозділі нашого дослідження.

3.2. Проблемні аспекти запобігання та протидії домашньому насильству в Україні і шляхи їх подолання

Домашнє насильства не є географічно ізольованою проблемою. Це проблема, що має місце у всьому світі, а тому може завдавати шкоди найбільш цінним людським благам – життю та здоров'ю, честі та гідності [180, с. 203].

Насильству немає виправдання, домашньому тим більше. Це не сімейна справа, не спосіб виховання, не специфічний прояв любові. Це злочин, про нього треба заявляти, бо може бути пізно. Статистика вражає – кожна третя родина в Україні зустрічається з насильством. Від 1 до 3 мільйонів дітей щороку стають його свідками чи жертвами. Наслідки цього – крім фізичних, глибокі душевні

травми, які не загоїти ніколи. Ситуація загострилась у зв'язку з карантинном, коли кривдники і жертви вимушено опинились у закритому просторі [181, с. 125].

У процесі нашого дослідження нами було з'ясовано, що в цілому криміналізація домашнього насильства є позитивним кроком на шляху протидії цьому негативному явищу. Проте, необхідно зазначити про вагомий роль саме механізмів профілактики та запобігання в майбутньому проявам домашнього насильства [182, с. 186].

В процесі здійснення аналізу негативного явища домашнього насильства в Україні було визначено ряд проблемних аспектів, що потребують якнайшвидшого вирішення.

По-перше, що стосується необхідності ратифікації Україною Стамбульської конвенції. Як уже було зазначено раніше, в листопаді 2011 року Україна підписала Стамбульську конвенцію [21].

Зокрема, лише у 2022 році Верховною Радою України, в період дії режиму воєнного стану було ратифіковано такий важливий міжнародний акт. Проте, варто згадати, що ще у 2016 році, тодішнім президентом України було подано до Верховної Ради України проєкт Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» [183].

Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України своїм висновком, що надало ще у 2016 році, вказало, що в цілому не заперечує проти ратифікації Конвенції. І за результатами розгляду в профільному Комітеті було ухвалено рекомендувати законодавчому органу прийняти законопроект в першому читанні за основу та в цілому. Проте, далі комітету Проект закону так і не вийшов, довго знаходився без руху у стінах законодавчого органу і згодом 20 травня 2019 року був відкликаний, хоча не пройшов навіть першого читання.

Необхідно відмітити, що з 2011 до 2022 року, тобто до моменту ратифікації Конвенції, правозахисні організації намагаються звернути увагу влади до цього питання, влаштовують різноманітні мітинги/акції, в тому числі зібрали двадцять п'ять тисяч підписів з вимогою ратифікації Конвенції, у зв'язку з чим

В. Зеленський пообіцяв внести відповідний проєкт закону на розгляд до Верховної Ради України. І, як бачимо, у 2022 році нарешті це сталося. Адже ефективним механізмом для протидії домашньому насильству є система упорядкованих та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які можна застосувати на практиці, при цьому вони повинні бути однозначними та не суперечити міжнародним нормам (які держава імплементувала) та принципам права [184, с. 77].

Предмет суперечностей, що супроводжують вказаний міжнародний документ, має комплексну природу, зумовлену численними суперечностями політичного, організаційного, культурного, правового й іншого змісту. Тут варто підтримати А. Вознюка в тому, що Стамбульська конвенція є новим, надзвичайно важливим і водночас одним із найбільш прогресивних міжнародних інструментів протидії не лише насильству щодо жінок, а й усім виявам домашнього насильства [185, с. 50]. Проте нині лишається багато противників її ратифікації, навіть серед академічної спільноти.

Із основних побоювань, що не давали змоги до 2022 року ратифікувати Стамбульську конвенцію – є використання терміну «гендер» в положеннях Конвенції.

У праці К. Левченко та М. Легенької, що була випущена за підтримки Уряду Канади в межах Проєкту «Голос жінок і лідерство – Україна», «гендер» – це «соціально закріплені роль, діяльність, поведінка та характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків». Експерти Ради Європи, пояснюють, що «мета використання терміну «гендер» – наголосити на тому, як багато проявів нерівності, стереотипів і, як наслідок, насильства впливає не з наявних біологічних відмінностей між жінками та чоловіками, а радше із соціально сконструйованих відмінностей, із ставлення та сприйняття того, як жінка та чоловік мають бути представлені в соціальному житті. Конвенція має перед собою завдання запобігати й боротися з насильством щодо жінок у ширших рамках досягнення рівних прав та можливостей між жінками та чоловіками» [186, с. 4].

Варто погодитись із К. Левченко в тому, що ситуація щодо насильства над жінками та домашнього насильства в Україні є складною внаслідок відсутності політичної волі для вирішення цього питання шляхом вивчення суспільної та політичної проблематики, удосконалення норм національного законодавства та проведення в суспільстві широкої інформаційної кампанії з викриття популярних міфів про негативний вплив гендеру та Конвенції [187, с. 161].

Найбільш дискусійними питаннями ратифікації Стамбульської конвенції Україною Б. Логвиненко визнає такі: 1) як здійснити адаптацію норм вітчизняного законодавства відповідно до вимог міжнародного документа? 2) як організувати проведення широкої просвітницької діяльності стосовно переваг надання обов'язковості положенням Конвенції? 3) як переформатувати діяльність суб'єктів владних повноважень для забезпечення виконання положень Конвенції? 4) яким чином впровадити ефективний механізм правозастосування за вчинення домашнього й іншого гендерно зумовленого насильства? 5) як визнати поняття «гендер» ключовим терміном в аспекті запобігання і протидії будь-яким проявам насильства? [188, с. 136].

На думку О. Дудорова важливістю ратифікації Стамбульської конвенції є орієнтир національних політик Європейських країн у відповідній сфері, що визначається її належністю до конвенцій Ради Європи нового покоління, що містять не лише декларації, наміри, а перелік конкретних зобов'язань держави стосовно вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, а також забезпечення належних фінансових та людських ресурсів [189, с. 5].

Якщо аналізувати текст конвенції, а саме це дискусійне поняття «гендер», то можливо його трактувати як своєрідну соціально виниклу роль, атрибути, способи поведінки, чи в цілому діяльність, що кожне суспільство вважає належним як для жінок так і для чоловіків. Тому, використання в Конвенції цього поняття жодним чином не ставить під загрозу традиції та цінності суспільства. Крім того, з тексту Конвенції не випливає те, що поняттям «гендер» не можливо замінити термінами «чоловік» та «жінка», Конвенція не спрямована на просування гендерної ідеології, не має на меті вимогу визнавати одноособові

шлюби, а також не передбачає впровадження окремої «третьої статі». Можливо аргументувати, що ключовим сенсом використання терміну гендер є наголошення на тому, що жінка більшою мірою може зазнавати насильства, у зв'язку з тим, що вона саме жінка, а не чоловік.

Відтак, Стамбульська конвенція є важливим міжнародно-правовим документом, який визначає, серед іншого, стратегію формування кримінального законодавства держав, які його підписали та/або ратифікували, у сфері захисту від домашнього насильства. Незважаючи на зосередженість Стамбульської конвенції на захисті жінок, її норми однаково актуальні й для чоловіків, які теж також можуть стати жертвами сексуальних злочинів. Принаймні, положення статей 36, 40 Стамбульської конвенції не передбачають жодних гендерних винятків [190, с. 307].

Необхідність ратифікації Стамбульської конвенції можливо пояснити також прагненням України стати повноправним членом Європейського Союзу. Варто відмітити, що в умовах військового стану, що запроваджений у зв'язку з повномасштабним вторгненням сусідньої держави [191], Президентом України 28 лютого 2022 року було подано заявку на членство України в Європейському Союзі [192].

Таким чином, Україна прагнучи бути членом Європейського Союзу не може ігнорувати важливі міжнародні документи, що прийняті європейською спільнотою. Адже Стамбульська конвенція, визнана ООН одним із найдієвіших міжнародних актів європейського контингенту, що запроваджує систему стандартів, пов'язаних із захистом від насильства щодо жінок та домашнього насильства в цілому. Тому, 20 червня 2022 року Законом України № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», Україна офіційно визнає, «що метою Конвенції є захист жінок від усіх форм насильства, недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства, яке вчинено також стосовно чоловіків та дітей (хлопців та дівчат)»[193].

Наступним аспектом, що потребує оновлення є перегляд суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Зокрема, відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать: «спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах». До спеціальних суб'єктів відповідно до цього нормативно-правового акту відносяться: «центральный орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи». Іншими органами та установами є: «служби у справах дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти; органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; суди; прокуратура; уповноважені органи з питань пробації». І до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб відносяться: центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) тощо [17].

Незважаючи на такий досить значний перелік суб'єктів, що мають повноваження щодо запобігання та протидії випадків домашнього насильства в Україні назріла необхідність запровадження інституту Представника

Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашнього насильства. Це можливо аргументувати наступними аспектами. Компетенція суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству є не прямо, а лише опосередковано спрямоване на протидію домашньому насильству в шлюбно-сімейних відносинах. Також, ключовим інституційним органом запобігання та протидії домашньому насильству виступають – виконавчі органи влади. У зв'язку з чим вважаємо за необхідно визначити та запровадити парламентський контроль у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Це можливо також пояснити тим, що в Україні вже мають позитивні аспекти функціонування нещодавно запроваджені інститути, що функціонують при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини (для прикладу Представник Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців, Представник з дотримання прав людини у місцях несвободи та процесуальних прав та інші).

У випадку запровадження такого інституту Уповноваженого Верховної Ради України, слід спрямовувати його діяльність на реалізацію парламентського контролю у заходах попередження та протидії всім проявам домашнього насильства, в тому числі надання допомоги (зокрема це стосується правової та психологічної), жертвам домашнього насильства. Крім того, на нашу думку важливість існування такого інституту обумовлюється також сьогодишніми подіями в Україні, адже насильство під час війни – поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти вихід – вони часто обмежені у пересуванні, їм немає в кого просити про допомогу, вони ще більше залежать від кривдників фізично та матеріально.

За словами юристки міжнародної правозахисної організації «ЛА СТРАДА Україна» Дарії Пильо: «з початком вторгнення Росії кількість дзвінків на гарячу лінію з запобігання домашнього насильства зменшилася. Але це не означає, що зменшилася кількість таких випадків. Навпаки, домашнє насильство

загострюються під час війни в родинях, де воно було й до того, і може виникнути на тлі конфліктів та загальної напруженості там, де його раніше не було». Також вона додає, що у зв'язку з воєнним станом, люди налякані та не в змозі вірити в те, що їхній дзвінок може вирішити ситуацію, тому змушені просто терпіти. До того ж в деяких регіонах України, що є тимчасово окупованими немає фізичної можливості зробити такий дзвінок, ну і реакції з боку поліції та суддівських органів не буде відповідної [194].

Тому, запровадження інституту Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству є актуальним для України, особливо в умовах військової агресії сусідньої держави.

І третім аспектом, щодо необхідності усунення законодавчих прогалин, що існують в чинних нормативно-правових актах, які регулюють відносини у сфері домашнього насильства. У підрозділі 2.3. нами вже було аргументовано необхідність виправлення граматичної полику в положенні ч. 2 пункту 13 зазначеної статті, а саме «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або **всиновленими**» замінити на «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або **усиновленими**», задля уникнення в майбутньому можливих правових колізій.

Також, своєрідною колізійністю характеризується сама ст. 126-1 КК України [16], адже вона є відсильною, бо містить положення про осіб, що перебувають у «сімейних або близьких відносинах». Таку законодавчу прогалину можливо вирішити, як мінімум двома шляхами:

1) доповнити ст.126-1 КК України вказівкою на Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у частині визначення кола осіб, що перебувають у сімейних відносинах та на Закон України «Про запобігання корупції» у частині визначення кола близьких осіб.

2) доповнити ст.126-1 КК України приміткою з визначенням кола осіб, що перебувають у сімейних відносинах та близьких осіб [195, с. 275].

Проте, задля уникнення знову ж таки відсилочних норм, вважаємо за необхідне внести доповнити ст. 126-1 КК України приміткою такого змісту *«під іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних відносинах слід розуміти: подружжя, колишнє подружжя, наречених, одностатеві партнери, матір (батька) або дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та іншого з подружжя (колишнього подружжя), осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти, осіб, які мають спільну дитину (дітей); батьків (мати, батько) і дитина (діти); діда (бабу) та онук (онука); прадіда (прабаба) та правнука (правнучку); вітчима (мачуху) та пасинка (падчерку); рідних братів і сестер, інших родичів: дядька (тітку) та племінника (племінницю), двоюрідних братів і сестер, двоюрідного діда (бабу) та двоюрідного онука (онуку), дітей подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими, опікунів, піклувальників, їхніх дітей та осіб, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням, прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів, їхніх дітей та прийомних дітей, дітей-вихованців, дітей, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя»* (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); *«під іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у під близьких відносинах слід розуміти: членів сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного та двоюрідного братів, рідну та двоюрідну сестер, рідного брата та сестру дружини (чоловіка), племінника, племінницю, рідного дядька, рідну тітку, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху, батька та матір дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта»* (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Варто зауважити, що ключовою проблемою домашнього насильства є не сама наявність такого негативного явища, а власне низька проінформованість потерпілих щодо правових аспектів свого захисту, своєрідна байдужість суспільства та органів державної влади, а також замовчування проблем самими жертвами. Такій проблемі, як показує дослідження, дійсно приділено достатньо уваги органами державної влади зарубіжних країн. У зв'язку з чим, необхідним є існування комплексів належних заходів: програми довготривалої та екстреної допомоги потерпілим від домашнього насильства та членам їхніх сімей, розробка спеціальних тренінгів щодо запобігання домашньому насильству серед молоді, наявність консультацій та допомоги психолога для потерпілого, кривдника та інших [196, с. 575].

У зв'язку з цим Україною опрацьовується механізм впровадження за прикладом Республіки Польща так званої системи «Блакитних карток». Зокрема до Верховної Ради України 20 вересня 2021 року внесено проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству» [197]. Саме цим Законопроєктом визначено пропозиція щодо зарахування до спеціальних заходів протидії домашньому насильству – запровадження профілактичної роботи в сім'ї, де виявлено факт домашнього насильства шляхом проведення процедури "Блакитні картки", що є по суті аналогом вже діючої процедури в Польщі.

Відразу ж після такої публікації Національною асоціацією адвокатів України (далі – НААУ) було винесено зауваження та пропозиції [198] до вказаного Законопроєкту, зокрема: «в цілому НААУ підтримує важливість у вивченні зарубіжного досвіду компетентних органів у цій сфері та імплементації його до норм вітчизняного законодавства. Разом з тим законодавчі зміни мають бути системними, орієнтуючи національні закони на досягнення всіх цілей протидії домашньому насильству. А також включати захист жертв насильства, притягнення до відповідальності осіб, які вчинили насильство, профілактику та попередження вчинення насильства надалі» [199]. Також, НААУ пропонує

внести відповідні зміни не лише до Закон України «Про запобігання та протидію насильству»[17], а й обґрунтовує необхідність внесення таких змін до Закону України «Про національну поліцію» [199], адже заходи передбачені процедурою «Блакитних карток» стосуються саме розширення повноважень представників Національної поліції, що є обов'язковим в умовах системного підходу внесення змін до національного законодавства України.

Таким чином, з метою запобігання та протидії домашньому насильству слід приділяти належну увагу, в тому числі й організаційно-управлінським та управлінським заходам. Проте, необхідно щоб такі заходи не обмежувались навчаннями та тренінгами для правоохоронних органів, адже подолання домашнього насильства є комплексною проблемою, для вирішення якої необхідно об'єднання всіх сфер суспільного життя [200, с.1461].

Отже, можливо підсумувати, що проблемними аспектами протидії домашньому насильству виступають: затяжний процес ратифікації Стамбульської конвенції та значна кількість дискусій щодо доцільності такої ратифікації, законодавчі прогалини у вигляді наявності відсильних норм (ст. 126-1 КК України) та техніко-юридичних колізій (ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), наявність військових дій на території України, у зв'язку з чим є необхідність у впровадженні нового інституту – Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству в країнах англо-американської (Сполучені Штати Америка та Канада) та романо-германської правової системи (Німеччина, Франція, Республіка Польща).

2. Визначено, що досліджувані країни англо-американської правової системи використовують системний підхід до запобігання та протидії домашньому насильству. Позитивними аспектами впровадження в Україні

досвіду США, можуть стати такі заходи: посилення контролю за відносинами між жертвою та особою, що вчиняє домашнє насильство у випадку їхнього спілкування чи зустрічей; запровадження ордерів чи інших актів, що спрямовані проти особи, що вчиняє домашнє насильство; збільшення кількості обмежень, що передбачені для особи, що вчиняє домашнє насильство у випадку застосування обмежувального припису. Позитивними аспектами впровадження в Україні досвіду Канади можуть стати також впровадження розширеної системи ордерів, а також розширення спеціальних закладів, що надають притулок постраждалим від домашнього насильства.

3. З'ясовано, що досліджувані країни романо-германської правової системи також використовують системний підхід до запобігання та протидії домашньому насильству. Зокрема, аналіз досвіду Німеччини доводить необхідність існування розгалуженої мережі соціальних закладів щодо реагування можливі випадки домашнього насильства. Французький досвід, вказує на необхідність опрацювання можливості застосування в Україні електронних браслетів для особи, яка вчинила домашнє насильство. В такий спосіб, можливо завжди відслідковувати та запобігати повторному вчиненню домашнього насильства. Досвід сусідньої держави – Республіки Польща доводить необхідність запровадження процедури «блакитних карток», що носить профілактичний характер. Зокрема, заслуговує на увагу «формуляр В» цієї ж «блакитної картки», що може містити інформацію щодо права жертви домашнього насильства та можливості звернутися до відповідних органів, з обов'язковою вказівкою контактних телефонів, за якими жертва може звернутися за допомогою.

4. Визначено три основних напрями проблемних аспектів, що потребують вирішення чи подальшого удосконалення задля підвищення рівня запобігання та протидії домашньому насильству. По-перше аргументовано доцільність та необхідність у ратифікації Стамбульської конвенції 20 червня 2022 року, що стало підтвердженням намірів України бути повноправним членом Європейського Союзу. Таким чином, зараз Україні необхідно досліджувати

досвід зарубіжних країн, які ратифікували Конвенцію раніше. По-друге запропоновано чіткі пропозиції щодо заповнення техніко-юридичних колізій та законодавчих прогалин, що стосується внесення змін до ст. 126-1 КК України та ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». По-третє аргументовано доцільність впровадження нового інституту протидії та запобігання домашньому насильству у вигляді Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

5. Підтверджено важливість для України враховувати у процесі опрацювання змін до чинного законодавства, що стосується запобігання та протидії домашньому насильству позитивного зарубіжного досвіду. Це пояснюється поданням до Верховної Ради України у вересні 2021 року законопроекту, спрямованого на впровадження системи «Блакитних карток», що діє у Республіці Польща.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне та практичне узагальнення проблемних аспектів кримінологічної характеристики домашнього насильства. За допомогою аналізу чинного законодавства, що стосується домашнього насильства, статистичних даних щодо чинників, що провокують вчинення домашнього насильства, кількості виявлених та прихованих випадків домашнього насильства й результатів власного статистичного опитування сформульовано низку теоретичних та практичних висновків, пропозицій щодо удосконалення механізму протидії та запобігання домашньому насильству:

1. Чинниками, що обумовили криміналізацію домашнього насильства в Україні визначенні: порівняльно-правовий, кримінологічний та нормативно-правовий. Розглянуто, генезис криміналізації домашнього насильства в Україні, який складається з п'яти періодів, що формуються поступово, слідуючи один за одним. Відповідно, перший період (патріархально-тиранічний) – тривав з початку розвитку першої державності на теренах України (Київська Русь) і до середини XVIII століття. Він характеризується тотальною залежністю дітей та дружини від глави сім'ї. Насильство щодо дружини та дітей не підлягало покаранню, а злочини проти батьків, особливо по відношенню до батька, карались «смертно» – стратою і належали до розряду державних. Другий період криміналізації домашнього насильства – просвітницько-визвольний, тривав з другої половини XVIII і до 20-х років XX століття. Саме в цей період у тодішньому законодавстві з'явилися перші правові норми, що оберігали сімейні, родині, шлюбні чи близькі відносини від насильства. Кримінальна відповідальність була введена як за жорстоке поводження з боку дітей по відношенню до батьків, так і з боку батьків по відношенню до своїх дітей. Третій період криміналізації домашнього насильства – простою – охоплює період від створення радянських соціалістичних республік і до 1960 року, коли було прийнято КК УРСР. В цей період стався своєрідний перехід до тих традицій та правових норм, що діяли у XVIII столітті. Зокрема, з Кримінальних кодексів 1922 та 1927 років було вилучено статті, що стосуються кримінальної

відповідальності за можливі випадки вчинення насильства по відношенню до вразливих членів сім'ї (жінок, дітей та осіб похилого віку). Четвертий період криміналізації домашнього насильства – модернізаційний – тривав з 1960 року і до внесення змін до чинного КК України в 2017 році. Особливістю цього періоду стало усвідомлення важливості охорони та захисту сімейно-родинних відносин в суспільстві, а, відповідно, і всебічного захисту цих відносин, як від зовнішніх несприятливих чинників, так і від внутрішніх. І п'ятий період криміналізації домашнього насильства – європейського вектору – започаткований у 2017 році і триває до сьогодні. Саме в цей період було прийнято важливий нормативно-правовий акт – Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також внесено зміни до чинного кримінального законодавства, зокрема, додано до КК України статтю 126-1 КК України, що і визначає кримінальну відповідальність за домашнє насильство.

2. Визначено, що під домашнім насильством як кримінологічною категорією слід розуміти певний вид агресивної поведінки (у вигляді фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства) осіб, які мають сімейні чи близькі відносини або спільно проживали чи проживають в одному місці, при цьому така поведінка спричиняє фізичну або психічну шкоду особі чи ставить під загрозу спричинення цієї шкоди. Ознаками домашнього насильства як кримінологічної категорії є: агресивна поведінка, що виникає у сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносинах чи домашніх умовах проживання; може мати форму фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства; суспільна небезпека, тобто створення загрози нормальному функціонуванню та розвитку як суспільства в цілому, так і окремих його членів; результатом домашнього насильства є заподіяна шкода: моральна (психологічні переживання, стрес і т. і.) і матеріальна (витрати на лікування, послуги адвокатів при розірванні шлюбу і т. і.); є протиправним актом, що порушує правові норми.

3. Описано, детермінанти вчинення домашнього насильства – це комплекс негативних факторів суспільного життя, що провокують особу до вчинення домашнього насильства. Серед основних детермінантів, можливо виділити:

1) соціальні; 2) духовно-моральні; 3) правові; 4) економічні; 5) військово-політичні. Так, соціальні детермінанти можуть проявлятися у непослідовності та обмеженості соціальних реформ, а також відсутності механізму контролю за реалізацією існуючих програм, що призводить до соціальної незахищеності громадян. Духовно-моральні детермінанти обумовлюються відсутністю позитивної ідеології в суспільстві, руйнуванням позитивних цінностей та ідеалів, культивуванням аморальних орієнтирів, створенням кримінальних субкультур. Правові детермінанти стають наслідками наявності правових колізій в нормативно-правових актах, що регулюють сферу запобігання та протидії випадкам домашнього насильства, низьким рівнем притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють домашнє насильство. Економічні детермінанти можуть виражатись в постійних кризових явищах, що провокують істотне скорочення доходів окремих прошарків населення. І надзвичайно актуальним є виділення військово-політичних детермінантів, адже в умовах повномасштабного вторгнення, зміщуються пріоритети стосовно першочергових проблем, що потребують термінового реагування, у зв'язку з цим проблеми, пов'язані з домашнім насильством, відходять на другорядний план.

4. Встановлено, що особою, яка вчиняє домашнє насильство – є фізична осудна особа, що характеризується агресивною поведінкою чи для якої насильство є елементом мотивації, інструментом для досягнення певного результату, а також факт того, що така особа перебуває у сімейних чи близьких відносинах зі своєю жертвою. Відповідно до результатів проведеного власного соціологічного дослідження кримінологічний портрет особи, яка вчиняє домашнє насильство виглядає наступним чином: чоловік віком 20–40 років, одружений, освіта середня, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень, з низьким рівнем соціальних навичок чи афективних порушень психіки, що здійснює насильницькі акти стосовно своєї сім'ї.

5. Під типологією осіб, які вчиняють домашнє насильство слід розуміти розподіл осіб, що вчиняють домашнє насильство в залежності від певного об'єктивного чи суб'єктивного критерію. Серед таких критеріїв: ступінь суспільної небезпечності особи правопорушника, характер особистісно-мотиваційних властивостей, стійкість антигромадської спрямованості особи та зміст психологічної настанови, ступінь стійкості криміногенної поведінки в різноманітних ситуаціях тощо. В залежності від морально-психологічних якостей особи, можливо виділити такі типи осіб, які вчиняють домашнє насильство: 1) ситуативний (характеризується незначним ступенем агресивної поведінки, що проявляється у нездатності стримувати себе в конфліктних ситуаціях); 2) нестійкий (характеризується середнім ступенем агресивної поведінки, що формується зазвичай під впливом різних ситуацій та афективних спонукань); 3) стійкий (характеризується максимальним ступенем агресивної поведінки, в поєднанні з застосуванням грубої сили). В залежності від різновидів домашнього насильства, можливо класифікувати осіб, які вчиняють домашнє насильство на: осіб, які вчиняють фізичне насильство; осіб, які вчиняють психологічне насильство; осіб, які вчиняють сексуальне насильство; осіб, які вчиняють економічне насильство.

6. Проаналізовано, що жертвою домашнього насильства є особа, якій завдано фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди, яка перебуває (перебувала) з насильником у сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносинах. Жертв домашнього насильства можливо класифікувати щонайменше за такими критеріями: 1) типом поведінки (жертви домашнього насильства, які характеризуються агресивною чи протиправною поведінкою; жертви домашнього насильства, які характеризуються аморальною поведінкою; нейтральні жертви домашнього насильства; жертви домашнього насильства, які перешкоджають своєму кривднику); 2) за сферою взаємозв'язків між жертвою та правопорушником (жертви, які перебувають (перебували) із особою, що вчиняє домашнє насильство у сімейних відносинах; особи, які перебувають із особою, що вчиняє домашнє насильство у родинних відносинах; жертви, які перебували

(перебувають) із особою, що вчиняє домашнє насильство у шлюбних відносинах; жертви, які перебувають (перебували) із особою, що вчиняє домашнє насильство у близьких відносинах); 3) типом завданої шкоди жертви фізичного насильства, жертви психічного насильства); 4) видами домашнього насильства: (жертви економічного насильства; жертви сексуального насильства; жертви психічного насильства; жертви фізичного насильства).

7. Охарактеризовано, досвід держав англо-американської (США, Канада) та романо-германської (Франція, Німеччина, Франція) правових систем. В англо-американській правовій системі, позитивними аспектами, що можуть бути використані для протидії та запобігання домашньому насильству в Україні є: впровадження розширеної системи ордерів, а також збільшення мережі спеціальних закладів, що надають притулок постраждалим від домашнього насильства, посилення контролю за відносинами між жертвою та особою, яка вчиняє домашнє насильство у випадку їхнього спілкування чи зустрічей, збільшення кількості обмежень, що передбачені для особи, яка вчиняє домашнє насильство у випадку застосування обмежувального припису. В романо-германській правовій системі, позитивними аспектами, що можуть бути використані для протидії та запобігання домашньому насильству в Україні є: опрацювання можливості застосування електронних браслетів до особи, яка вчинила домашнє насильство; необхідність функціонування розгалуженої мережі соціальних закладів щодо реагування на можливі випадки домашнього насильства; запровадження процедури «блакитних карток», що носить профілактичний характер.

8. Запропоновано: 1) задля зменшення кількості відсилочних норм, внести доповнення до ст. 126-1 КК України приміткою такого змісту: «під іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних відносинах слід розуміти: подружжя, колишнє подружжя, наречених, одностатеві партнери, матір (батька) або дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та іншого з подружжя (колишнього подружжя), осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні

батьки та діти, осіб, які мають спільну дитину (дітей); батьків (мати, батько) і дитина (діти); діда (бабу) та онук (онука); прадіда (прабаба) та правнука (правнучку); вітчима (мачуху) та пасинка (падчерку); рідних братів і сестер, інших родичів: дядька (тітку) та племінника (племінницю), двоюрідних братів і сестер, двоюрідного діда (бабу) та двоюрідного онука (онуку), дітей подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими, опікунів, піклувальників, їхніх дітей та осіб, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням, прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів, їхніх дітей та прийомних дітей, дітей-вихованців, дітей, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя» (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); «під іншою особою, з якою винний перебуває (перебував) у близьких відносинах» слід розуміти: членів сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також чоловіка, дружину, батька, матір, вітчима, мачуху, сина, дочку, пасинка, падчерку, рідного та двоюрідного братів, рідну та двоюрідну сестер, рідного брата та сестру дружини (чоловіка), племінника, племінницю, рідного дядька, рідну тітку, діда, бабу, прадіда, прабабу, внука, внучку, правнука, правнучку, зятя, невістку, тестя, тещу, свекра, свекруху, батька та матір дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювача чи усиновленого, опікуна чи піклувальника, особу, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта» (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); 2) у п. 13 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», з метою уникнення техніко-юридичних колізій та заповнення законодавчих прогалин, вважаємо за необхідне термін: «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими» замінити на «діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими», що зумовлено тим, що відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу України «прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення

суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу» – визначається як «усиновлення», а не «всиновлення». У зв'язку з такою, можливо, незначною прогалиною, в майбутньому можуть виникати правові колізії, що й потребує внесення відповідних змін законодавцем.

9. Запропоновано, впровадження нового інституту протидії та запобігання домашньому насильству, а саме – Представника Уповноваженого Верховної Ради України з питань запобігання та протидії домашньому насильству, діяльність якого має бути спрямована на реалізацію парламентського контролю у заходах попередження та протидії всім проявам домашнього насильства. Крім того, на нашу думку, важливість існування такого інституту обумовлюється сьогоdnішніми подіями в Україні, адже насильство під час війни – поширене явище, що набуває ще більшої небезпеки, ніж у мирний час. Особи, які зазнали такого насильства у сучасних умовах, є набагато вразливішими, оскільки вони часто обмежені у пересуванні, їм немає в кого просити про допомогу, вони ще більше залежать від кривдників фізично та матеріально.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cupertino A. P., Suarez B., Cox L. S., Fernandez C., Jaramillo M.L., Morgan A. Empowering promotores de salud to engage in community-based participatory research. *Journal of Immigrant and Refugee Studies* 11, 24–43. 2013.
2. Маєрчик М., Плахотнік О. Гендероване насильство: між звичаєм і злочином, Гендер для медій: Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Київ. Критика, 2013. С. 151-164.
3. Юшков С. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Київ. ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.)
4. Зимин А.А. Памятники русского права. Вып. 1. Памятники права Киевского государства. X — XII вв. Государственное издательство юридической литературы, 1952.
5. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти: науково-методичний збірник. за ред. В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам'янець-Подільський. 2018. 472 с.
6. Чистякова О.И. История отечественного государства и права. Издание 3-е, переработанное и дополненное. МГУ имени М. В. Ломоносова, 2005. Часть 1. 430 с.
7. Домострой. Санкт-Петербург Наука, 1994 – 134с.
8. Наказ Катерини II. Юридична енциклопедія. Київ. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н П. 720 с.
9. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Юридична енциклопедія за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ. 2004 р. Т. 6 768 с.
10. Харитонов О.В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри. Вісник Асоціації кримінального права України, 2020, № 1(13). С. 29 – 60.
11. Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22 марта 1903 г. Спб 1904.

12. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1992 г. (с измен. и дополнениями по 1 июня 1924 г. и с алфав. указателем). Харьков. Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1924 г. 104 с.

13. Кримінальний кодекс УРСР у редакції 1927 року. Харків. Юридичне видавництво Наркомюсту УРСР. 1927. 109 с.

14. Лесько Н. В. Загальна характеристика статусу суб'єктів попередження насильства в сім'ї. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. юридична. 2016. № 837. С. 87–91.

15. Кримінальний кодекс УРСР: Закон УРСР від 28.12.1960 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0006.html

16. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

17. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

18. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>

19. Насильство у соціокультурному вимірі сьогодення: стан, причини та механізми подолання. навчально-методичний посібник за редакцією О. А. Луценко, А. О. Поляничко. Суми. СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. 296 с.

20. Стасюк Н.А. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства в Україні. Innovative development of science and education. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. ISGT Publishing House. Athens, Greece. 2020. Pp. 615-620. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-EDUCATION-26-28.04.20.pdf>

21. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: відкрита для підпису в Стамбулі (Туреччина) 11 трав. 2011 р. КІС. 2014. 189 с.

22. Павліченко К. У 2021 році до поліції про домашнє насильство заявили на 56% більше громадян. Офіційна статистика МВС України, 13 січня 2022 рік. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/katerina-pavlicenko-u-2021-roci-do-policiyi-pro-domasnje-nasilstvo-zayavili-na-56-bilse-gromadyan>

23. Ruth Lewis, Russell P. Dobash, Rebecca Emerson Dobash and Kate Cavanagh. Protection, Prevention, Rehabilitation or Justice? Women's Use of the Law to Challenge Domestic Violence. *International Review of Victimology* 2000. 181 p.

24. Amanda L. Robinson. Serial Domestic Abuse in Wales: An Exploratory Study Into its Definition, Prevalence, Correlates, and Management, *Victims & Offenders*, 2016. 12:5, 643-662, URL: 10.1080/15564886.2016.1187691.

25. Andrew R. Klein, «Re-Abuse in a Population of Court-Restrained Male Batterers: Why Restraining Orders Don't Work,» in Buzawa and Buzawa, *Arrests and Restraining Orders*, page 192-213;

26. Marianne Hester, «Making through the Criminal Justice System: Attrition and Domestic Violence,» *Social Policy and Society* 5, № 1 (2006): 79–90.

27. Brian H. Spitzberg, *The Tactical Topography of Stalking Victimization and Management*, 3 *Trauma, Violence, & Abuse* 261 (2002).

28. Блага А., Кочемировська О. Допомога й захист постраждалих від домашнього насильства: сучасний стан та основні проблеми правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. № 6 2020 р. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.38>

29. Зуєва І.І., Приступ В.М. Сучасні аспекти правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Вчені записки таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки* Том 31 (70) № 3 2020

30. Давидович І. Насильство проти правоохоронців. *Юридичний вісник України*. 2007. № 7. URL: <https://pro.zakon-i->

normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=327532&menu=459528

31. Гумін О.М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011 р. 628 с.

32. Беловольченко Г. (Не) рівні українки: чи потрібна жінкам заборона на роботу за 450 професіями (опитування) (17 липня 2017). URL: <https://dyvys.info/2017/07/17/ne-rivni-ukrayinky-chy-potribna-zhinkam-zaboronana-robotu-za-450-profesiyamy-opytuvannya/>

33. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>

34. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

35. Тімуш І.С. Визначення сім'ї у юридичній науці. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право No 2 (47) Київ. 2018. 109 -115 с.

36. Малиновська Т.М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. Наше право № 3, 2020 р. 85-91 с.

37. Кравченко І.А. Встановлення ознак домашнього насильства як адміністративного правопорушення. ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО. № 2 частина 3. 2018. с. 100-103

38. Архангельский Л.М. Социально этические теории личности. «Мысль». 1974. 218 с.

39. Собко Г.М. Сімейно-побутове насильство як кримінологічна проблема. Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення. № 3. 2019 с. 85-88. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/22.pdf>

40. Ильяшенко А.Н., Шмарион П.В. Типология лиц, пострадавших от насильственных преступлений в семье. Российский следователь. 2005, № 7. с. 32-35

41. Лимаренко Ю.С. Детермінанти домашнього насильства на мікрорівні (за матеріалами Харківського регіону). Юридичний науковий електронний журнал. 2022 №3. 208-210 с.

42. Стасюк Н.А. Детермінанти вчинення домашнього насильства. Eurasian scientific congress. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2020. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/05/EURASIAN-SCIENTIFIC-CONGRESS_17-19.05.2020.pdf

43. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця. монографія. Дніпропетровськ. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

44. Стасюк Н. Фізичне насильство в сім'ї: сутність та засоби протидії . Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2020. № 11(3). С. 175–180.

45. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 17 с.

46. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Харків. Нове слово, 2004. 252 с.

47. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: навч. посіб. за ред. О. М. Джужи, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. Київ. Нац. акаі. внутр. справ України, 2005. 124 с.

48. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї. за ред. Г. Ю. Мустафаєва, І. І. Довгаль. Київ, 2011. 192 с.

49. Кочемировська О. О. Насильство в сім'ї щодо жінок та дітей: медико-психологічні, поведінкові та соціальні наслідки: посіб. для соц. працівників. Харків, 2006. 88 с.

50. G. Irwan, M. Margaretha. Attribution error to the victim in domestic violence: a contemplation of domestic violence observer. jurnal psikologi, vol. 19, № 1, pp. 72-79, apr. 2020. URL: <https://doi.org/10.14710/jp.19.1.72-79>

51. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2010. № 4. С. 47–53.

52. Беспаль О. Л. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї проти життя та здоров'я щодо дітей. ECONOMIC AND LAW PARADIGM OF MODERN SOCIETY. 2017. Issue 2. 130-134 p.

53. Model law About protection of children from information doing harm to their health and development. Accepted at the thirty third plenary session of Inter-parliamentary Assembly of the State Parties of the CIS by the Resolution of December 3, 2009. № 33-15 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

54. Behind Closed Doors: The Impact of Domestic Violence on Children» UNICEF. 2016. URL: <https://www.unicef.org/media/files/BehindClosedDoors.pdf>.

55. Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї». Методичний посібник/Автор і упорядник Г. Христова. Київ. ТОВ «Компанія «BAITE», 2019 86 с.

56. Беспаль О. Л. Окремі соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ. Маріуполь, 2018. С. 37–39.

57. Amanda L. Robinson. Serial Domestic Abuse in Wales: An Exploratory Study Into its Definition, Prevalence, Correlates, and Management, Victims & Offenders, 2016. 12:5, 643-662, URL: 10.1080/15564886.2016.1187691.

58. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України № 2617-VIII від 22.11.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n54>

59. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія. навч. посібник. Київ. Вип. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.

60. Коноваленко О. Особа злочинця корисливо-насильницької спрямованості: кримінологічна характеристика і типологія. Право України. 2006. № 4. С. 75-77.

61. Курс кримінології: Загальна частина: у 2 кн. за ред. О. М. Джужа. Київ. Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

62. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький: Горьковская высш. шк. МВД СССР, 1974. 168 с.

63. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.08. Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2020. 232 с.

64. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1. Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. Зерцало, 2002. 624 с.

65. Біловол О. О. Фізичне насильство як вид домашнього насильства: нормативна регламентація та практика застосування кримінального законодавства. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №1. С. 218-223.

66. Музика А. А. Стан сп'яніння. Велика українська юридична енциклопедія: у 12 т. НАПрН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Харків. Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право. С. 913-914.

67. Гилинский Я. И. Социальное насилие и насильственная преступность. Человек против человека. Преступное насилие: Сб. статей под общ. ред. Ю.М.Антоняна, С.Ф.Милюкова. 2001. С. 43-44.

68. Daniels and Gilula. Психология криминального поведения. СПб., 2004. С. 153.

69. Кримінологічний аналіз особи злочинця. URL: <http://studies.in.ua/analiz-ta-prognozzlochynnosti/3935-krimnologchniy-analz-osobi-zlochincy.html>

70. Кримінологія. підручник за ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ. Нац. акад.. управління, 2010. 496 с.

71. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством. монографія. Київ. Атіка, 2009. 240 с.

72. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України за ред. Запорожцева А.В., Лабунь А.В., Заброди І.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

73. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 515 с.

74. Бандурка І. О. Протидія насильству над дітьми в сім'ї. Вісник кримінологічної асоціації України. 2018. № 1 (18). С. 89–101.

75. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистична інформація 2015–2021 рр. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=112661&libid=

76. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии. учеб. для вузов. Юрист. 1996. 630 с.

77. Матвеев Г. К. Теоретические вопросы причинности бездействия. *Советское государство и право*. 1962. № 10. С. 57–67.

78. Загородников Н. И. Советское уголовное право. Общая и Особенная части. Юридическая литература, 1975. 568 с.

79. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України. дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08. Одеса. 2008 р. 251 с.

80. Еникеев М. И. Юридическая психология. учебник для вузов. Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2001. 517 с.

81. Прикладная юридическая психология : учеб. пособие для вузов / под реі. А. М. Столяренко. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 639 с.

82. Бузало П. М., Денисов С. Ф., Кириченко О. В. Кримінологія. навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

83. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина: курс лекцій. навч. посібник. Київ: Кондор, 2006. 192 с.
84. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник кримінологічної асоціації України. 2020. №1. С. 152-159.
85. Гитин В., Хигер Б. Анатомія кримінала. Убийство. Изнасилование. Харьков. Паритет, 1996. 416 с.
86. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. Європейські перспективи. 2015. № 5. С. 85–91.
87. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ukrainian%202019%20PRAVO%20Monitoring%20report.pdf>
88. Самарай Л. В. Кримінологічна характеристика особи кривдника, який учинив сімейне насильство під впливом агресії. Науковий вісник 256 Національної академії внутрішніх справ. 2013. №1 (86). С. 190-197.
89. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання). монографія. Харків. Макаренко, 2014. 360 с.
90. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї. навчально-метод. посіб. У 2 т. Т. 1. за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ. Україна, 2011. 171 с.
91. Беспаль О. Л. Соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей. Інформація і право. 2018. № 1 (24). С. 159-163.
92. Крижна Л. В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект). монографія. Київ: KIBC, 2003. 105 с.
93. Tsybenko O. S. Kryminalistychna kharakterystyka osoby zlochyntsia, shcho vchyniuie nezakonni zavolodinnia avtomobiliamy shliakhom podolannia system zakhystu. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2018. №2. Р. 162-167.

94. Бурлаков В. Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: автореф. дис. ... і.ю.н. : 12.00.08. Санкт-Петербург, 1998. 46 с.

95. Кулик К. І. Типологія особистості злочинців, які вчиняють розбещення неповнолітніх. Часопис Київського ун-ту права. 2015. №4. С. 300-305.

96. Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов по психиатрии. URL: <http://zhmurov.com/word/>

97. Дьяков С. В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. 1999. 307 с.

98. Ernst Selling. Traite de criminology. Paris, 1956. P. 55-56.

99. Корчовий М. М. Кримінологічні проблеми боротьби зі згвалтуваннями, вчиненими неповнолітніми: автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.08. Київ, 2000. 20 с.

100. Анфиногенов А. И. Психологическое портретирование неустановленного преступника. Академия управления МВД России, 2002. 83 с.

101. Марисюк К. Б. Ще раз до питання про типологію особи насильницького злочинця. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 3. с. 139-143. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/908509.pdf>

102. Судакова Т. Н. Убийцы и их жертвы (криминологическое, виктимологическое и уголовно-правовое исследование): автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.08. 2002. с. 20.

103. Круміна М. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє вбивства і тілесні ушкодження з необережності. Право України. 2006. № 2. с. 82–85.

104. Криминология. Под ред. Дж. Шелли. 2003. 860 с.

105. Данилевская М. В. Криминологическая характеристика и социальные последствия тяжких преступлений, совершаемых с проявлением жестокости взрослых в отношении несовершеннолетних : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.08. 1996. 143 с.

106. Агрессия и психическое здоровье. монография под ред. Т. Б. Дмитриева, Б. В. Шостакович. Москва. 2002. 464 с.
107. Блэкборн Р. Психология криминального поведения. учебник. СПб., Питер, 2004. 496 с.
108. Кримінологічна віктимологія. навчальний посібник за ред. О.М. Джужі. Київ. Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. 416 с.
109. Джужа О.М., Моїсєєв Є.М. Жертва злочину: підходи до визначення та проблеми класифікації. Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. ім. Е.О. Дідоренка. 2011. № 2. С. 74–81.
110. Великий тлумачний словник сучасної української мови за ред. В.Т. Бусел. Київ. Перун, 2001. 1736 с.
111. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса. 2001. 37 с.
112. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право. Навчальний посібник. Київ. Ваіте. 2014. 944 с.
113. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 3.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
114. Ривман І.В. Виктимологическая профилактика. Ее особенности и место в системе криминологического предупреждения преступности. Вопросы профилактики преступлений. 1978. С.57.
115. Франкл В. Человек в поисках смысла. пер. с англ. Прогресс, 1990. 367 с.
116. Кримінологія. підручник за ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. Київ. В Д Дакор, 2018. 352 с.
117. Павлік О. Співвідношення понять «потерпілий від злочину» та «жертва злочину». Юридична Україна. 2008. № 6. С. 118-120.
118. Христенко В. Є. Розробка психологічного напрямку сучасної віктимології. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 28. С. 431-435.

119. Богатирьов І.Г. Вчення про жертву злочину в кримінологічній науці. *Право і суспільство* № 1 / 2016. 194-197 с.
120. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. *Юридична психологія: підручник*. Харків. Право, 2008. 240 с.
121. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
122. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
123. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ. Ваіте, 2019. 288 с. URL: <https://dspace.lduvs.edu.ua/bitstream/123456789/300/1/1.%20Дудоров%2C%20Хавронюк%20Відповідальність%20за%20домашнє%20насильство%20Коментар%2C%202019.pdf>
124. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.08. Одеса, 2001. 36 с.
125. Ривман І.В., Устинов В.С. *Виктимология*. Новгород, 1998. 210 с.
126. *Франк Л. В.* Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. С. 85-93.
127. Navies P., Francis P. Jupp V. *Victimization: Theory, Research and Policy*. New York, 2008. P. 49–51.
128. *Віктимологія: навчальний посібник за ред. В. В. Голіна, Б. М. Головкина, М. Ю. Валуйської та ін.* Харків. Право, 2017. 308 с.
129. Відомості про осіб, які визнані потерпілими у кримінальних правопорушеннях. Офіційна статистика Офісу Генерального прокурора України. 2021 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>
130. Дмитрашук О.С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України. автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та

кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021 р. с. 20.

131. Пахомов В.В., Безвін О.С. Домашнє насильство в Україні та за кордоном. «Young Scientist». 2020. № 3 (79), March. С. 295–298.

132. Гумін О. М., Зубач І. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки: віктимологічна характеристика особи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія Юридичні науки. 2015 р. № 825. С. 315-322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_53

133. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.08. Київ. 2004. 213 с.

134. Філіппов С.О. Віктимологічні аспекти запобігання домашньому насильству. Проблеми законності. 2019. № 144. С. 153-161.

135. Філіппов С.О. Чинники віктимізації потерпілих від транскордонних кримінальних правопорушень. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. № 3. С. 29–40.

136. Інструкція про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї. затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ України: від 09.04.2002 р., № 329. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0380-02>

137. A framework for model legislation on domestic violence: Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1995/85. Alternative approaches and ways and means within the United nations system for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Further promotion and encouragement of human rights and fundamental freedoms, including the question of the programme and methods of work of the commission / United Nations, Commission on Human Rights. E/CN.4/1996/53/Add.2. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/commission/thematic52/53-add2.htm>

138. Конституція України: Закон України від 26.08.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

139. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015

140. Декларація про ліквідацію дискримінації стосовно жінок, затверджена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 2263 від 7 листопада 1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_207

141. Загальні рекомендації №№ 12, 14 та 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок. 5. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок № 48-104 від 20 грудня 1993 р.

142. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок № 48-104 від 20 грудня 1993 р.

143. Про запобігання домашньому насильству: Модельний закон схвалений Комісією ООН з прав людини 2 лютого 1996 р.

144. Пекінська Декларація та Платформа дій, ухвалена на Четвертій міжнародній конференції ООН зі становища жінок 15 вересня 1995 р. Європейські перспективи № 1, 2021 р.

145. Резолюція A/HRC/7/L.22/REV про викорінення насильства щодо жінок від 27 березня 2008 року.

146. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству. монографія за ред. А. О. Галая. Київ. КНТ, 2014. 160 с.

147. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї. за ред. Г.О. Христової. Київ. ТОВ «ВПК «ОБНОВА», 2012. 140 с.

148. Исмуханова Г. Обзор международного опыта по профилактике насилия и жестокого обращения в отношении детей и семей в рамках программы «Равенство перед законом: доступ к правосудию в Центральной Азии» URL: <http://www.bala-kkk.kz/sites/default/files/upload/files/B0.pdf>

149. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: монографія. Горбова Г.О., Галунько В.В. Київ. Інститут публічного права, 2016. 226 с.

150. WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women, (WHO, 2005), p. 5 URL: <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/2415935X/en>

151. Fact Sheet, Council of Europe Campaign to Combat Violence against Women, including Domestic Violence. <https://www.coe.int/en/web/portal/home>

152. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї. за ред. Блага А.Б., Журавель Т.В., Заброда І.Г., Милорадова Н.Е. Київ. 2016 р. 145 с.

153. Бакаїм М.В. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї. Європейські перспективи. 2021. № 1. с. 60–68.

154. Шаповал І.Г. Насильство в сім'ї як суспільне явище. *Молодий вчений*. № 4 (31). квітень 2016 р. С. 483-485.

155. Andrea Krizsan. DOMESTIC VIOLENCE: WHO'S PROBLEM? March 2016 Epiteorese Koinonikon Ereunon. Central European University 117(117):63.

156. Кочемировська О. О., Христова Г.О. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України. Київ. 2011 р. 228 с.

157. Забелина Т. Ю. Канада и проблема насилия в семье: двадцать лет борьбы. URL: [http:// www.owl.ru/win/research/kanada.htm](http://www.owl.ru/win/research/kanada.htm)

158. Легенька М.М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості використання в Україні. ПРАВО І БЕЗПЕКА. 2017. № 4 (67). С. 111–116.

159. Скіпальська Г.Б., Лях Т.Л., Клішевич Н.А. Аналіз зарубіжних практик протидії домашньому насильству в період пандемії COVID-19. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Випуск 2 (49). С. 192-197.

160. Supporting women and children experiencing violence during COVID-19 - Women and Gender Equality Canada. Page d'accueil de Condition féminine Canada. URL: <https://cfc-swc.gc.ca/fun-fin/shelters-refuges-en.html#organizations>

161. Walter C. Here's how «social distancing» is defined by the Government of Canada | News. Daily Hive Vancouver: Latest Stories in Vancity. URL: <https://dailyhive.com/vancouver/social-distancing-definition-government-canada-coronavirus>

162. Старчук О.В. Заходи запобігання та протидії домашнього насильства: український досвід в міжнародному контексті. Історико- правовий часопис. 2019. № 2 (14). С. 83–87.

163. Loi n 2006-399 du 4 avril 2006 renforçant la prévention et la répression des violences au sein du couple ou commises contre les mineurs. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000422042/> .

164. Allwood, G. La violence à l'égard des femmes fondée sur le genre dans la France contemporaine: bilan de la politique relative aux violences conjugales et aux mariages forcés depuis la Convention d'Istanbul, Modern and Contemporary France, 25(4), 1-20. URL: <https://doi.org/10.1080/09639489.2017.1340003>.

165. Code pénal de la République Française. URL: https://www.cjoint.com/doc/21_01/KAfpJ4NJHiU_codepenal.pdf

166. Митник У.М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2019. Том 3. С. 83–87.

167. Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen (Gewaltschutzgesetz-GewSchG). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gewschg/BJNR351310001.html>

168. Statsyk N. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в країнах Європи. Visegrad journal on human rights. 2021.-vol.2.-P.170-174. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/06/VJNR_2_2021-1.pdf

169. Гурковська К.А. Протидія домашньому насильству: міжнародний досвід. Альманах міжнародного права. 2020. № 24. с. 97-104.

170. Seith C. Kinder und häusliche Gewalt. Herausforderungen an Behörden und Fachstellen. Soziale Sicherheit CHSS. 2009. № 5. S. 249–254.

171. Gewalt in Partnerschaften bleibt auch 2020 auf hohem Niveau. 2021. URL: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/alle-meldungen/gewalt-in-partnerschaften-bleibt-auch-2019-auf-hohem-niveau-162194>.

172. Зінсу О.І. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. 2021. № 1 (118) Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. С. 31-40.

173. ROZPORZĄDZENIE RADY MINISTRÓW z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury «Niebieskie Karty» oraz wzorów formularzy «Niebieska Karta» Dz.U.2011.209.1245 r. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112091245>

174. WYTYCZNE Nr 2 KGP z dnia 7 grudnia 2011 r. w sprawie sposobu postępowania policjantów podczas realizacji procedury «Niebieskie Karty» Dz.Urz.KGP.2011.10.77. URL: <http://prawo.legeo.pl>

175. Ковтун Т.О. Запобігання насильству над дітьми. Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід). Збірник тез доповідей учасників XXI студентської науково-практичної конференції іноземними мовами (м. Харків, 9 квітня 2020 року). Харків, 2020. С. 210-211.

176. Йосифович І.І. Попередження насильства в сім'ї: досвід Республіки Польща. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2012. Вип. 3. С. 384-391.

177. Карний кодекс Польщі. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553+2014%2401%2427&min=1>

178. Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw. 2010-08-01.SEJM. RADA MINISTRÓW. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20101250842>

179. Liudmyla Golovko, Olena Uliutina, Iryna Davydovych, Oksana Ilina. Legal Regulation of Combating Domestic Violence in Eastern Europe. European journal of sustainable development 2021 Volume 10, № 3. 253- 261 p.

180. Стасюк Н.А. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству країн Європи. Сучасні вектори розвитку юридичної освіти та науки в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 21-22 жовтня 2021 р.) / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2021. С.203-206.

181. Яра О. С., Стасюк Н. А. Проблемні питання запобігання та протидії домашньому насильству органами прокуратури. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2021. 12(4). С. 125–133.

182. Стасюк Н. А. Окремі аспекти правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Vol. 7. Iss. 4. P. 185-189.

183. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Проект Закону України від 14.11.2016 № 0119. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60492

184. Стасюк Н.А. Військове сексуальне насильство в умовах воєнних дій на території України. Європейські перспективи: науково-практичний журнал.(2) 2022. С.72-81.

185. Вознюк А. Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 1. С. 50–57.

186. Левченко К. Б., Легенька М. М., Аносова Ю. О., Черепаха К. В., Дунебабіна О.А. Що сказати тим, хто має сумніви в необхідності ратифікації Стамбульської конвенції? Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами – у питаннях та відповідях. 2021 р. с. 35 URL:<https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/shho-skazaty-tym-hto-maye-sumnivy-v-neobhidnosti-ratyfikatsiyi-sk.pdf> .

187. Левченко Ю. Дуальний характер поглядів на ратифікацію стамбульської конвенції в Україні та Польщі. Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії». 2020. Вип. 31. С. 154–163.

188. Логвиненко. Б.О. Дискусійні питання ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, 135-139. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/13707/1/Дніпровський%20науковий%20часопис%20№1%20%282021%29.pdf>

189. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України). Київ. Ваіте, 2019. 288 с.

190. Dudorov O., Pysmenskyu Y. 'Sexual Sphere: Thin Line between Freedom and Crime', The. Lawyer Quarterly 4 (2019). P. 299–318.

191. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

192. Україна офіційно подала заявку на членство в ЄС. 28 лютого 2022 рік. URL: <https://finclub.net/ua/news/ukraina-ofitsiino-podala-zaiavku-na-chlenstvo-v-yes.html>

193. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2319. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-IX#Text>

194. І.Пильо. Коли війна відбувається вдома. Що робити з домашнім насильством під час бойових дій? Ла Страда-Україна. 17 квітня 2022 р. URL: <https://www.liga.net/ua/society/articles/kogda-voyna-proishodit-doma-chto-delat-s-domashnim-nasiliem-vo-vremya-boevyh-deystviy>

195. Яра О. С., Стасюк Н. А. Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. Науковий вісник Ужгородського

національного університету. Серія: Право. 2021. 63. С.279-283. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/50.pdf>

196. Стасюк Н.А. Кримінологічні чинники домашнього насильства. Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2020. Pp. 573-577 URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/11/ACTUAL-TRENDS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-8-10.11.20.pdf>

197. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству»: Проект Закону України від 20.09.2021 № 6074. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72800

198. Зауваження та пропозиції Національної асоціації адвокатів України до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству» (реєстр. № 6074 від 20.09.2021). URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/d607435157d87c360b70_file.pdf

199. Про національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

200. Стасюк Н.А. Деякі аспекти правового забезпечення запобігання домашнього насильства в Україні. Priority directions of science and technology development. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference (Київ, 22-24.11.2020 р.) Kyiv, Ukraine. 2020. Pp. 1460-1464.

ДОДАТКИ

*Результати емпіричного дослідження щодо детермінантів конфліктів,
що провокують домашнє насильство*

Кількість учасників	987 осіб						
Вік	До 18 років – 167ос.; 18-25 – 362 ос.; 26-45 – 265 ос.; 45 и старше – 19 3ос.						
Стать	Чоловіки – 542; жінки – 445.						
Освіта	Вища – 376; не завершена вища – 489; середня – 122.						
Чи вважаєте ви, що насильство рідкісне явище сімейного життя в нашій країні	Так 34 особи	Так 34 особи					
Позначте причини насильства в сім'ї	Неприємно сті на роботі (школі і т.і.) 57,3 %	Алкоголізм (наркоманія) 40,5 %	Байдужість між членами сім'ї 1,8 %	Інші 0,4 %			
Позначте причини конфлікту в сім'ї	Алкоголізм (наркоманія) 87,8 %	Розбіжності в питаннях виховання 5,4 %	Фінансові труднощі 5,8 %	Інші 0,4 %			
Чи були Ви жертвою насильства в сім'ї? Якщо так, то виберіть форму його прояву.	Фізичне насильство 13,8 %	Психологічне насильство 84 %	Сексуальне насильство 2,2 %				
Чи були жертвою насильства в сім'ї члени вашої родини і (або) близькі родичі? Якщо так, то виберіть форму його прояву.	Фізичне насильство 34, 7 %	Психологічне насильство 65,3 %	Сексуальне насильство 0				
Якщо вами вчинено насильство, оберіть особу по відношенні, до якої воно було вчинено.	Чоловік (дружина) 32,2 %	Батьки 8,4 %	Усино- вителі (опікуни, вітчим і т.і.) 0,9 %	Діти 54,8 %	Брат (сестра) 1,2 %	Особи похилого віку родичі 2,3 %	Усиновлені (опіками пасинок і т.і.) 0,2 %
Як ви можете охарактеризувати ваші	Відносини напружені, неприязні 45,8 %			Відносини стримано байдужі		Хороші, теплі відносини 40 %	

відносини в родині?			14,2 %		
Як повинні розподілятися ролі в родині?	Управляти сім'єю повинна жінка 34,3 %		Управляти сім'ї повинен чоловік 61,3 %		Життя сім'ї повинна бути організована на рівноправних засадах 4,4 %
Назвіть причини латентності насильства в сім'ї	Сором 58,5 %	Впевненість у безкарності 9,7 %	Усвідомлення власної провини 8,3 %	Страх перед насильством 9,2 %	Матеріальна залежність 14,3 %

Результати емпіричного дослідження:

Опитування працівників ГУНП в Хмельницькій області щодо необхідності посилення кримінальної відповідальності за домашнє насильство

Кількість учасників	100 осіб			
Вік	18-25 – 38 ос.; 26-45 – 65ос.			
Місце роботи	ГУНП в Хмельницькій області			
Освіта	Вища – 76; не завершена вища – 24			
Чи вважаєте ви за необхідне посилити покарання, за вчинення насильства до членів сім'ї і (або) близьких родичів	Так 76,3 %	Ні 23,7 %		
Які заходи попередження насильства в сім'ї ви вважаєте більш ефективними	економічні 67,4 %	соціальні 17,4 %	духовно-моральної сфери 12,2 %	правові 3 %

*Кримінологічний портрет особи, яка вчинила домашнє насильство***АНКЕТА***кримінологічний портрет особи, яка вчинила домашнє насильство*

Питання	Відповідь
Стать	а) Чоловіча – 82 % б) Жіноча – 18%
Вік	а) 18-24 - 2,1% б) 25-29 - 15 % в) 30–49 - 81% г) 50 і старше - 1,9%
Освіта	а) Середня - 53,7% б) Вища неповна – 27,6% в) Вища – 18,7%
Кримінальне правопорушення вчинено	а) Одноособово – 98% б) За співучасті – 2%
Кримінальне правопорушення вчинено в стані	а) Алкогольного сп'яніння – 72,2% б) Наркотичного та токсичного сп'яніння – 18,8%
Місце проживання	а) Місто – 40 % б) Селище – 14,5% в) Село – 45% г) Без реєстрації – 0,5%
Зайнятість, особи яка вчинила кримінальне правопорушення	а) Працевлаштовані – 36,2% б) Навчаються – 2% в) Пенсіонери - 1,3% г) Не працюють/не навчаються – 60,5%
Сімейний стан	а) Одружений (заміжня) – 42,7% б) Перебуває у фактичних шлюбних відносинах – 57,3%
Відомості про фізичне здоров'я	а) Практично здоровий – 90,1% б) Має помітні фізичні вади (горб, кульгавість, туговухість) – 1,4% в) Інші захворювання – 8,5%
Відомості про психічне здоров'я	а) Знаходився в закладі з надання психіатричної допомоги – 1,2% б) Перебуває на обліку у зв'язку з психічними розладами – 6 % в) Має психічні розлади (на обліку не перебуває) – 5,1% г) Дані про психічні розлади відсутні – 87,7%

Кримінальне правопорушення було вчинено щодо	а) Дружини-61% б) Чоловіка-25% в) Дитини – 14%
Фактори, що викликали вчинення домашнього насильства	а) Конфліктно-агресивний характер винного – 25,8% б) Конфліктно-агресивний характер спільно з ним проживаючих – 5,6% в) Конфліктно-агресивний характер потерпілого – 5,9% г) Алкоголізм, наркоманія– 35,3% д) Незадовільні житлові умови – 2,7% е) Невиконання членами сім'ї своїх обов'язків – 20% є) Інше – 4,7%
Чи визнав вину	а) Повністю – 38,9% б) Частково – 41,7% в) Заперечував – 19,4%
Наявність попередньої судимості	а) Не судимий – 80,6% б) Судимий 1 раз –18,4% в) Судимий 2 і більше разів – 1%
Спрямованість попереднього кримінального правопорушення	а) Корислива - 26% б) Насильницька – 43,5% в) Корисливо-насильницька – 1,6% г) Інша – 28,9%
Вид покарання за попередньою судимістю	а) Позбавлення волі – 32,6% б) Виправні роботи – 2,9% в) Умове засудження – 14,8% г) Штраф -33% д) Інше – 16,7%

Кількість осіб, які вчинили насильство в сім'ї у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння за 2015–2020 рр.

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	998	1292	1341	1586	2554	3972
Вчинено особами у стані алкогольного сп'яніння	391	488	466	550	857	1105
% від загальної кількості злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї	39,2	37,8	34,8	34,6	33,5	27,8
Особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	188	229	275	317	688	872
% від загальної кількості злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї	18,9	17,7	20,5	19,9	26,9	21,9

Порівняльна таблиця кількості облікованих кримінальних та адміністративних правопорушень, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства

Вид правопорушень	Рік		
	2019	2020	2021
Кримінальні правопорушення (ст. 126-1 КК України)	1068	2213	2854
Адміністративні правопорушення (ст. 173-2 КУпАП)	109345	133690	145234

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Статті у наукових фахових виданнях України**

1. Стасюк Н. А. Фізичне насильство в сім'ї: сутність та засоби протидії. Право. Людина. Довкілля. 2020. № 11 (3). С. 175–180.

2. Яра О. С., **Стасюк Н. А.** Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. № 63. С. 279–283. *(Здобувачем розроблено рекомендацій стосовно удосконалення здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства).*

3. Яра О. С., **Стасюк Н. А.** Проблемні питання запобігання та протидії домашньому насильству органами прокуратури. Право. Людина. Довкілля. 2021. № 12 (4). С. 125–133. *(Здобувачем виконано дослідження аналізу та ролі прокуратури в запобіганні та протидії домашньому насильству).*

Статті у наукових виданнях інших держав

4. Стасюк Н. А. Окремі аспекти правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. Evropský Politický a Právní Diskurz. 2020. Vol. 7. Iss. 4. P. 185–189.

5. Statsyk N. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в країнах Європи. Visegrad Journal on Human Rights. 2021. Vol. 2. P. 170–174.

Тези наукових доповідей

6. Стасюк Н. А. Соціальна обумовленість криміналізації домашнього насильства в Україні. Innovative development of science and education: Міжнародна науково-практична конференція, м. Афіни, Греція, 26–28 квітня 2020 року: тези доповіді. Афіни, Греція, 2020. P. 615–620.

7. Стасюк Н. А. Детермінанти вчинення домашнього насильства. Eurasian scientific congress: Міжнародна науково-практична конференція, м. Барселона, Іспанія, 17–19 травня 2020 року: тези доповіді. Барселона, Іспанія, 2020. P. 781–785.

8. Стасюк Н. А. Кримінологічні чинники домашнього насильства. Actual trends of modern scientific research: Міжнародна науково-практична конференція, м. Мюнхен, Німеччина, 8–10 листопада 2020 року: тези доповіді. Мюнхен, Німеччина, 2020. Р. 573–577.

9. Стасюк Н. А. Деякі аспекти правового забезпечення запобігання домашнього насильства в Україні. Priority directions of science and technology development: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 22–24 листопада 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. Р. 1460–1464.

10. Стасюк Н. А. Проблеми здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. Сучасні тенденції розвитку публічного та приватного права в Україні: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Київ, 23 березня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 315–317.

11. Стасюк Н. А. Правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству країн Європи. Сучасні вектори розвитку юридичної освіти та науки в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 21–22 жовтня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 203–206.